

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SAĞLIK YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEDEN DİLİNİN ÖNEMİ

Ercüment HACIHASANOĞLU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mehmet ZELKA

İSTANBUL – 2017

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

SAĞLIK YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEDEN DİLİNİN ÖNEMİ

Ercüment HACIHASANOĞLU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mehmet ZELKA

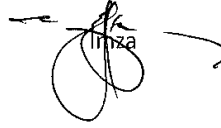
İSTANBUL – 2017

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

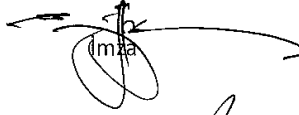
Anabilim Dalı : SAĞLIK YÖNETİMİ
Program : HASTANE İŞLETMECİLİĞİ
Öğrenci No : 164201018
Öğrenci Adı Soyadı : Ercüment HACİHASANOĞLU

BEDEN DİLİNİN ÖNEMİ isimli çalışma aşağıdaki jüri tarafından 01.11.2017 tarihinde yapılan sınavda Yüksek Lisans Tezi olarak oybirliğiyle kabul edilmiştir.

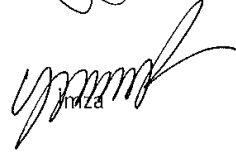
Jüri Başkanı : Prof. Dr. Mehmet ZELKA
(Üsküdar Üniversitesi)

İmza

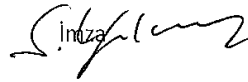
Danışman : Prof. Dr. Mehmet ZELKA
(Üsküdar Üniversitesi)

İmza

Üye : Doç.Dr. H. Yunus TAŞ
(Yalova Üniversitesi)

İmza

Üye : Yrd. Doç. Dr. Süreyya YILMAZ
(Üsküdar Üniversitesi)

İmza

ONAY

Bu tez, yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

Prof.Dr.Nilgün SARP
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu tezi hazırlamamda benden yardım ve desteklerini esirgemeyen değerli büyüklerim ve yakınlarıma Őükranlarımı sunmak isterim. Öncelikle Yüksek Lisans eğitimim süresince bana destek olan ve değerli zamanlarından feragat ederek benim kahrımı çeken, başta Sayın Prof. Dr. Mehmet ZELKA, Prof. Dr. Haydar SUR ve Yrd. Doç. Dr. Süreyya YILMAZ Hocalarıma ve bunların dışında tez çalışmalarımnda bilgilerini ve tecrübelerini benden esirgemeyen Prof. Dr. Nazife GÜNGÖR ve Yrd. Doç. Dr. Zülfıkar ÖZKAN Hocalarıma da teşekkür eder, minnet ve Őükranlarımı sunarım.

Tezi hazırlarken yapmış olduğum kaynak araştırmasında, yeterince bilimsel verilere fazla rastlamamış olmam bu konu üzerinde beni daha çok heveslendirmiştir ve Ülkemizde fazla araştırma konusu olmamış bir konu üzerinde çalışma gururunu bana sunmuştur. Prof. Dr. Nazife GÜNGÖR Hocamın tavsiyesi üzerine, Prof. Dr. Alemdar YALÇIN ve Selda ADİLLER'in yazmış olduğu “*Sözsüz İletişim*” kitabı ile tanışmış oldum. Tezimin ana referans kaynağı olan bu kaynağı hazırlayan Prof. Dr. Alemdar YALÇIN ve Selda ADİLLER'de teşekkür eder, minnet ve Őükranlarımı sunarım.

Ercüment HACIHASANOğLU

BEYAN

Bu çalışmanın kendi tez çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar hiçbir aşamasında etik dışı davranışımın olmadığını, tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde sunulduğunu, kullanılan verilerde bir tahrifat yapılmadığını, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tez de yer alan verilerin bu niversite veya başka bir üniversitede her hangi bir tez çalışmasında kullanılmadığını beyan ederim.

01.11.2017

Ercüment HACIHASANOğLU

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
BEYAN	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
1. GİRİŞ	1
2. BEDEN DİLİNİN TARİHÇESİ	4
2.1. Aristo.....	4
2.1.1. Dudaklar.....	5
2.1.2. Burun.....	6
2.1.3. Yüz yapısı	6
2.1.4. Gözler.....	7
2.1.5. Alın	7
2.1.6. Baş.....	8
2.1.7. Diğer	8
2.2. Ortaçağ ve Sonrası Beden Dili Çalışmaları	10
2.2.1. Giambattista Della Porta (1535 – 1615).....	10
2.2.2. Sir Thomas Browne (1605 – 1682).....	11
2.2.3. Petrus Camper (1772 – 1789)	11
2.2.4. Johann Caspar Lavater (1741 – 1801)	12
2.3. Doğu'da Beden Dili Çalışmaları.....	12
2.3.1. Kutadgu Bilig.....	14
2.3.2. Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın Beden Dili Çalışmaları.....	16
3. BEDEN DİLİNİN TANIMI	26
3.1. Beden Dili Nedir?	26

3.2.	Sözsüz İletişimin Kapsam ve Sınırlılıkları.....	28
3.3.	Sözsüz İletişimin İşlevleri.....	30
3.3.1.	Kimlik Tanımlama işlevi	31
3.3.2.	Sözsüz iletişimin Duygusal işlevi	31
3.3.3.	Sözsüz iletişimin Düzenleme işlevi	32
3.3.4.	Sözsüz iletişimin Resmetme ve Pekiştirme işlevi.....	33
3.3.5.	Sözsüz iletişimin Yok Sayma veya Sözü Yerini Alma işlevi	33
3.4.	Beden Dilinin Cinsiyetlere Göre Farklılıkları.....	34
3.5.	Beden Dilinin Kültürler Arasındaki Farklılıkları.....	36
4.	SÖZSÜZ İLETİŞİM HAREKETLERİNİN ANLAMLANDIRILMASINDA BÜTÜNLÜK UNSURU	41
4.1.	Söz – Jest – Mimik İlişkisi.....	42
4.2.	Sözsüz İletişim ve Mekân İlişkisi	42
4.3.	Sözsüz İletişim ve Sosyal Alan İlişkisi	43
5.	SÖZSÜZ İLETİŞİMİN UNSURLARI	46
5.1.	Susma veya Sessiz İletişim	46
5.1.1.	Sözsüz İletişimde Donma, Duraklama, Susma	47
5.1.2.	Sözsüz İletişimde Susma Durumunun Anlamları	50
5.1.3.	Susma ve Sosyo-Kültürel Durum Arasındaki ilişki	55
5.2.	Sözsüz İletişimde Bakışın Anlamları.....	57
5.2.1.	Sözsüz İletişimde Duygular ve Göz Hareketleri.....	63
5.2.2.	Sosyo-Kültürel Farklılıklar ile Bakış Arasındaki İlişki.....	66
5.2.3.	Bireysel Olarak Göz Hareketlerinin Anlamlandırılması.....	69
5.3.	Sözsüz İletişimde Yüz İfadesi, Mimikler.....	72
5.4.	Yüz İfadesinin Oluşması ve Kültürel İlişkisi	81
5.4.1.	Yüz İfadelerimizin Oluşmasında Temel Duygular ve Bireysel Algı Çatışması .	81
5.4.2.	Sözsüz İletişim ve Alnımız	81
5.4.3.	Sözsüz İletişimde Kaşların Kullanımı.....	83

5.4.4.	Sözsüz İletişimde Kirpikler.....	84
5.4.5.	Sözsüz İletişimde Göz Kapakları.....	85
5.4.6.	Sözsüz İletişimde Dudaklar	86
5.4.7.	Sözsüz İletişimde Yüz Kasları ve Gülümseme	88
6.	SÖZSÜZ İLETİŞİMDE BEDEN HAREKETLERİ, JESTLER.....	91
6.1.	Sözsüz İletişimde Duruşlar	96
6.2.	Sözsüz İletişimde Amblemler	98
6.3.	Sözsüz İletişimde Yönlendirici Beden Hareketleri	100
6.4.	Sözsüz İletişimde Dokunma.....	103
a.	Olumlu Dokunma.....	105
6.5.	Sözsüz İletişimde Sesin Dili	110
7.	İZLENİM ve KANDIRMA	115
7.1.	Aldatma Sorunu	115
7.2.	Yalan, Tanımı, Bireysel Boyutu	116
7.3.	Yalanın Toplumsal Boyutu	124
7.4.	Sözsüz İletişimde Maskeleye ve Modern Yaşamın Ara Yüzü.....	128
7.5.	Yalanı Ortaya Çıkarmak	134
7.6.	Yalan Makinesi	141
8.	SONUÇ.....	145
9.	KAYNAKÇA	150

ÖZET

Beden dili bir diğer ifade ile Sözsüz iletişimin önemi, bütün insani ve sosyal bilimler uzmanları tarafından kabul edilmektedir. Özellikle yüz yüze, gruplar veya kitle iletişimde; grupların gruplarla iletişimde ve görsel medyada önemli bir yere sahiptir. Sözsüz iletişimin etkisi ve önemi iletişim biçimine, süresine ve ortamına göre, çok büyük önem taşıyabilir veya önemi azalabilir. Özellikle iş görüşmelerinde, çok hassas diplomatik ilişkiler anında sözel olmayan iletişimin hayati önem taşıdığını görmek mümkündür. Bunların dışında Öğretmenlik, Tiyatroculuk, Heykeltıraşlık, Psikoloji, Polislik, Ajanlık, Plastik Cerrah, Dedektiflik ve daha birçok meslek gruplarında da beden dilinin çok büyük önem taşıdığı farkında olmadığımız bir gerçektir. Her ne kadar bu gerçek 1000 yıldır dünya tarihinde araştırılıyor olsa da halen daha günümüzde; gerekli öneme ve çalışmalara tam anlamıyla değer verilmemektedir...

Anahtar Kelimeler: Beden dili, Beden dilinin önemi, Beden dilinin mesleklerle olan ilişkisi, Fizyonomi, Ariston'un Fizyonomi çalışmaları, Sözel olmayan iletişim, Sözsüz iletişim.

ABSTRACT

The prominence of body language, In other words, non-verbal communication is accepted by all human and social science experts. Especially have an important place in face-to-face, in groups or in mass communication; communication with groups and in visual media. The effect and importance of nonverbal communication can be of great importance or decrease in importance, depending on the form, duration and environment of communication. Especially, it is possible to see the vital importance of non-verbal communication in business negotiations, and very sensitive diplomatic relations. Apart from these, it is a reality that we do not realize that body language is very important in Teaching, Theater, Sculpture, Psychology, Police, Agencies, Detective and many other professional groups. Today it is still necessary preliminary work and studies are not fully appreciated although this fact has been explored for 1000 years on world history.

Keywords: Body Language, The Prominence Of Body Language, The Relation Of Body Language to the profession, Physiognomy, Aristo teles Physiognomy studies, Non Verbal Communication

1. GİRİŞ

Sözsüz iletişim bir diğer ifadeyle beden dili konusunda bilim dünyasında yapılan birçok bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların hemen hemen tamamını, insanların günlük yaşamlarını daha anlaşılır ve pratik hale getirmek için yapılan çalışmalar olduğunu görmekteyiz. Ülkemizde bir bilim alt alanı olarak kabul görmüş olmasına rağmen üzerinde yeterince çalışmalar/araştırmalar yapılmamaktadır. Bilimsel araştırma eksikliği sebebinden dolayı ülkemizde sözsüz iletişim, beden dili kavramı ile anılmaktadır. Bu kavramdan dolayı; insanlar verilen tepkilerin öncesini veya sonrasını, sosyo-kültürünü, alışkanlıklarını, sağlık durumlarını v.b. birbirine bağlantısı olabilecek konuları incelemeyen bir takım kesin yargılara vararak anlamlandırmakta bu da insanların tepkilerinin, yanlış anlaşılmasına sebep olmaktadır.

Gözümüzde beden dilinin veya sözsüz iletişimin önemini daha iyi canlandırmak ve anlamamızı sağlamak için birkaç örnek vererek olayı daha anlaşılır hale getirelim:

Siyaset bilimi alanında, nükleer silahsızlanma görüşmelerinin sonucunun duyurulduğu basın toplantısında görülmüştür. ABD Başkanı Nixon'un konuşması sırasında, Rusya Başkanı Brejnev'in yaptığı bazı amblem beden hareketleri, diplomatik skandala sebep olmuştur. İki devlet adamının görüşmeleri, uluslararası medya tarafından izlenirken Nixon açıklamalarda bulunmaktadır, Brejnev ise yanında kollarını kovuşturmuş biçimde dinlemektedir. İngilizce konuşma Brejnev'e tercüme edildikçe de kollarından birini kaldırarak Rusya'da "*Tamamen katılıyorum*" anlamına gelecek şekilde yana doğru açmaktadır. Bu hareket ise ABD'de boksörlerin birbirine meydan okuması anlamına geldiği için diplomatik skandala sebep olmuştur.

Bir diğer örnekte; ABD Cumhurbaşkanı George Bush, Avustralya'da küfür anlamına gelen bir hareket olan avuçların dışarıya doğru itildiği hareketi yapmış, daha sonra basın açıklaması ile bu hareketin ABD'deki anlamını açıklayarak düzeltmeye çalışmıştır.

Son bir örnek vermek gerekirse; Yakın zamanda Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın 17.11.2016 tarihinde Pakistan'a yapmış olduğu ziyaretinde, Pakistan Parlamentosunda konuşma yaptığı sırada milletvekillerinin sık sık sıralara

vurması nedeniyle konuşması devamlı bölünmüştür. Bizim ülkemizde bu tarz bir olay protesto gibi algılansa da, Pakistan halkı tarafından takdiri ifade etmek için alkışlamak yerine genellikle sıralara vurulmaktadır. Türkiye de görmeye alışık olduğumuz masalara vurarak protesto etmeyi, Pakistan’da alkışlama yöntemi kullanılarak ifade edildiğini öğreniyoruz. Eğer Sayın Cumhurbaşkanımız bu beden dilini bizdeki gibi algılamış olsaydı, bunu kendisine yapılmış bir protesto olarak algılayıp daha farklı davranarak bir siyasi krize sebep olabilirdi. Ama tam tersi bir tavırla orada bulunan milletvekillerine tebessüm ederek teşekkürlerini iletmiştir. Buradan anlıyoruz ki, Sayın Cumhurbaşkanımızı konuşma yapmadan önce o ülkenin bazı kültürel beden hareketleri hakkında bilgilendirilmiş ve bu yüzden hiçbir siyasi krize sebep olmadan konuşma gerçekleşmiştir.

Örnekleri çoğaltabiliriz, daha birçok devlet adamının kültürel amblemleri bilmemeleri sebebiyle gaf yaptıkları, hatta diplomatik skandala sebep oldukları görülmektedir...

Sözsüz iletişim ikili ilişkilerin her alanında hiç kuşkusuz önemli bir yer tutar:

“İnsanların tutumlarını, duygularını ve ayrıca kişilik özelliklerini de içeren sözel olmayan davranışlarına bakarak insanlar hakkında birçok şey öğrenebiliriz. Sözel olmayan davranış bize birçok bilgi zerresi sunar ve insanlar hakkında genel izlenimlerimizi ya da kuramlarımızı oluştururken bu verileri kullanırız. Öte yandan, sözel olmayan ipuçları sosyal algının yalnızca başlangıcıdır. Buna çok kanallı sözel olmayan iletişim adını veririz.” (Aronson ve ark. 2012)

Siyasal iletişimle “uğraşan” ya da “çalışan” kitle iletişim uzmanları sık sık konuşmaların içeriği ile olduğu kadar adayların jestleri, mimikleri ve öteki sözsüz iletişim becerileri üzerinde de çalışmaktadır.

1988 yılında Cumhuriyetçi parti adayı George Bush, CBS televizyonunun tanınmış, tartışmalarda çok başarılı haber muhabiri Dan Rather’la kritik bir röportaj yapacaktır. Bir diplomatik skandal olan Kontra Olayı’nın da tartışmada gündeme gelme olasılığı vardır. Bush’un danışmanı daha önce Nixon’ın seçim kampanyalarında danışmanlığını yapan Roger Ailes’dir. Program canlı yayın olarak verilecektir. Roger

Ailes konuşma kartları ve işaretleri hazırlayarak başkanın karşısına oturur. New York'tan röportaj yapan Rather'ın her sorusuna verilecek cevapların anahtar söz grupları önceden hazırlanmıştır. Başkan sorulara göre, bu kartlara bakarak konuşmasını sürdürecektir, bu sırada da ellerini kullanmamaya özen gösterecektir. Çünkü George Bush ellerini konuşmasına başarılı bir şekilde katmamaktadır. Önceden birçok konuşma yapmış olmasına rağmen ellerine dikkat etmesi gerekirken dikkat etmemiştir. Bush' un el hareketleri onu öfkeli ve çaresiz göstermiştir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Benzer durumlar Türk siyasi hayatında da siyasilerin başına çok sık olarak gelmektedir. Bülent Ecevit' in ilk tanıştığı ve iletişime girdiği insanlara duyduğu insanca saygı ve referanslar da fotoğraflara yansıdığı zaman tamamen farklı algılanmış ve şiddetle eleştirilmiştir. ABD'yi ziyaret sırasında dönemin Cumhurbaşkanının rahat hareketleri karşısında onun bir devlet adamı olarak saygılı görünüşü yanlış bir algının oluşmasına sebep olmuştur. Aynı durum Fransız Cumhurbaşkanı Sarkozy ile Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın görüşmelerinde Sarkozy aleyhine olumsuz bir algı yaratacak bir görüntü oluşturmuştur.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi beden dilinin en etkin kullanılan alanlarından birisi de siyaset bilimidir. Buradan şunu anlayabiliriz ki; eğer beden dili siyaset ve insan ilişkileri alanlarında kullanılmışsa, insanların var oldukları sürece üzerinde çalışma yaptıkları bir alandır. O zaman, beden dilinin geçmişini biraz araştıralım...

2. BEDEN DİLİNİN TARİHÇESİ

Tarihin çok eski dönemlerinden beri insanoğlu, karşısındaki kişilerin karakterini ve insan bedeninden, ruh dünyasını inceleme ve analiz etme çabası vardır. Çünkü tarih boyunca insanlar, beden dili ile iç dünyası arasındaki ilişkileri merak etmiş ve bu yüzden de beden hareketlerinin taşıdığı açık ve gizli anlamlarla yakından ilgilenmiştir. Bu sebepten dolayı Heykeltıraş, Tiyatro, Dedektiflik, Plastik Cerrah, Ajanlık, Diplomasi, Eğitim ve Yönetim gibi birçok alanlar da beden dili çalışmalarının izini ve etkilerini görmekteyiz. Geçmişte bu çalışmaların birçoğu şu an ki çalışmalar gibi bedeninin tamamını değil, Fizyonomi denilen sadece yüz bölgesini inceleyen bir bilim dalı olarak yapılmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Şimdi geçmişten günümüze bu alanda çalışma yapmış bazı toplumların ve önemli kişilerin çalışmalarını inceleyelim:

2.1. Aristo

Aristo, Fizyonomi ile ilgili olarak adından en çok söz edilen düşünürlerden biridir. Aristo, insanların dış görünüşlerinden ruh dünyalarını veya karakterlerini anlamaya çalışır. Antikçağ'ın ünlü doktoru olan Hipokrat ise insanların dış görünüşünden hastalıklarını anlamaya çalışır.

Aristo'nun bir kısım eserleri kaybolduğu gibi sonradan bulunan bir kısım eser de Aristo'ya mal edilmektedir. Aristo'ya mal edilen fakat onun olmadığı kesin olan iki eser de bugün Doğu ve Batı dünyasının yoğun etkisinde kaldığı fizyonomi bilimlerine ait eserlerdir. Bunlardan birincisi *De Natura Animalium*, ikincisi ise *Physionomanica* isimli çalışmadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Bu eserlerde beden ve yüz yapısı ile insanın karakter özellikleri arasında bağlantı kurulmaktadır (Weber, 1949).

Kendisinden sonra birçok bilim adamını etkilemiş olan *Physionomanica* (*Fizyonomi*) adlı kendisine mal edilen kitapta, insan ve hayvan görünüşleri arasında bir ilgi kurularak insan karakterleri üzerinde yorum yapılmaktadır. Bu kitap beden dili çalışmalarının da tarihsel boyutunu oluşturduğu için çok önemlidir. Çünkü Aristo'ya mal edilen bu çalışma, sadece Batı dünyasındaki bilim adamlarını değil Doğuda yapılan çalışmaları da etkilemiştir.

Söz konusu kitapta zihinsel bir niteliği olan karakterlerin beden yapısından bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği söylendikten sonra beden yapısının karakteri oluşturduğu, aynı zamanda ruhi gelişmelerin de beden dilinden etkilendiği öne sürülmektedir (Lavodey ve Forster, 1913). Bu görüşleri Fransız rasyonalist yazar Cabanis (1757-1808), aynen kullanarak “*Ruh ve beden aynı olduğunu, hatta bir birinden ayrılamaz bir birlik oluşturduğunu*” söyler (Weber,1949).

Fizyonomika’da, hayvanların yapıları ve karakterlerinin de bir birinden farklı olduğu, birinin karakter özelliklerinin diğesinde bulunmadığı belirtildikten sonra insanların fiziksel özellikleri ile hayvanların fiziksel özellikleri ve karakterleri arasında ilgi kurulmaktadır. Bu ilgi kurulurken üç aşamalı bir yol izlenmektedir;

1. Hayvanların fiziki yapıları ile insanların fiziki yapıları arasındaki benzerlik
2. İnsanoğlunun karakter özellikleri ve hayvanların karakter özellikleri arasındaki ilgiyi belirledikten sonra diğere insan ırkları arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması
3. İnsan ve hayvan yüzlerinden yola çıkarak psikolojik analizlerin yapılmasıdır.

Bu aşamada bir insanın korkaklığı, cesareti, cinsel istekliliği gibi daha birçok konuda yorum yapabileceğini ifade etmektedir (Loveday ve Forster, 1913).

Aristo insanların saçlarından başlayarak vücudunun bütün unsurlarını tek tek ele almakta ve bunları bir veya birden fazla hayvanın özellikleri ile benzer kabul ettikten sonra karakter özellikleri ve psikolojik yapıları hakkında bize bilgi vermektedir. Aristo’nun bu çalışmalarını daha iyi anlayabilmemiz için kitaptan birkaç alıntı daha yapalım:

2.1.1. Dudaklar

Aristo, Dudakları üç grupta incelemiştir. Bunlar; İnce dudaklılar, Dudakları ince ve sert olanlar ve Kalın dudaklılardır. Şimdi bunları daha ayrıntılı inceleyelim:

İnce dudaklılar : Dudaklar ince ve üst dudak alt dudakların üstüne gelecek biçimde ise bu yapıdaki insanlar alçak gönüllüdürler. Hayvanlar

aleminde aslanla eşleştirilebilir. Aynı özellikleri köpeklerde de görebilirsiniz (Lavodey ve Forster, 1913).

Dudakları ince ve sert olanlar : Dudakları, köpek dişleri hizasından yukarı doğru kıvrımlı olan insanlardır. Bunlar karakter olarak bayağı insanlardır. Bu insanların görünüşü domuz görünüşüne benzer (Lavodey ve Forster, 1913).

Kalın dudaklılar : Üst dudağı alt dudağının üstüne çıkmış ve dudakları kalın olanlar, eşek ve maymun gibi görünen, aptal insanlardır (Lavodey ve Forster, 1913).

2.1.2. Burun

Burunla ilgili olarak ise; ince burunlular, basık burunlular, kalın ve büyük burunlular gibi ayrımlar yapmakta, bunların aslan, domuz veya kuşa benzediklerini belirttikten sonra karakter olarak donukturlar, sinirlidirler veya gururludurlar gibi yorumlar yapmaktadır (Lavodey ve Forster, 1913).

2.1.3. Yüz yapısı

Aristo, Yüz yapısını incelerken yapmış olduğu benzetmeler ve sonuçlar aşağıda sıralanmıştır;

- Yüzü geniş ve etli olanlar, öküzlerle eşleştirilebilir, iyi kalpli insanlardır. Yüzü kemikli insanlar tedbirli insanlardır. Yüzündeki kemikler, yanak ve alnın etli olması sebebiyle görünmüyorsa, eşek ve geyik tipli insanlardır. Karakter olarak korkaktırlar (Lavodey ve Forster, 1913).
- Küçük yüzlü insanlar kedi ve maymuna benzetilebilir, cesaretsiz ve iradesizdirler.
- Yüzün ne büyük olanı, ne de küçük olanı iyidir. Yüzün en yakışanı orta büyüklükte olanıdır.
- Yüzü aşırı küçük olan insanlar, genellikle aşağı ve bayağı insanlardır.
- Asık suratlı insanlar karakter olarak somurtkan; allıkla boyanmış gibi görünen yanaklara sahip olan insanlar utangaç olurlar. Genellikle

insanlar utandıkları zaman yanakları kızarır, ayrıca alkolik insanların yanakları kırmızıdır (Lavodey ve Forster, 1913).

2.1.4. Gözler

Aristo, Gözleri incelerken yapmış olduğu benzetmeleri ve sonuçları aşağıda sıralanmıştır;

- Gözlerinin altı torbalanmış insanlar alkoliktirler.
- Gözleri sürekli şiş olan insanlar uykuyu çok severler. Çünkü uykudan yeni kalkan insanların göz çevreleri şiştir.
- Gözleri küçük olan insanlar maymun tipine çok uygundur. Cesaretsiz ve iradeleri çok zayıftır.
- Gözleri büyük olan insanlar ise öküz tipindedir. Çok ağır hareket ederler.
- Gözleri yüzlerine oranla ne çok büyük ne de çok küçük olan insanlar asil bir karaktere sahiptir.
- Göz çevreleri çukur olan insanlar maymun tipine uygun olup gaddardırlar.
- Göz çevreleri dışa doğru çıkmış insanlar eşek tipine referans gösterilebilir ve aptaldırlar.
- Gözlerin yüze göre ne çok çukurda, ne de çok patlak olması iyi değildir. Normal görünüşü iyidir.
- Gözü hafiften çökük olan insanlar alçak gönüllüdürler. Onlar aslana benzetilebilirler.
- Gözleri fazla çökük olanlar öküze benzetilebilir, sakin karaktere sahiptirler.
- Buğulu gözlü insanlar hüznüldürler. Çünkü insan hüznlendiği zaman gözler buğulanır (Lavodey ve Forster, 1913).

2.1.5. Alın

Aristo, Alnı birkaç gruba ayırarak, bunları belli hayvanlarla eşleştirmiş ve buna dayanarak ta bir sonuç çıkarmıştır. Bu eşleştirmelerden çıkarmış olduğu sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

- Alnı küçük olan insanlar domuza benzetilebilir, aptaldırlar.
- Alnı geniş olan insanlar öküzle ilişkilendirilebilirler, ağırkanlıdırlar.
- Alnı köşeli değil oval olanlar eşeklerle eşleştirilebilir ve aptaldırlar.
- Alın yüzeyi büyük olan insanlar köpeklerle eşleştirilebilir, duygusal, uzak görüşlü ve anlayışlıdırlar.
- Alnı köşeli olan insanlar, aslanlarla eşleştirilebilir, alçak gönüllüdürler.
- Alın çizgileri belirgin olanlar boğa ve aslanla eşleştirilebilir, aşırı gururlu kimselerdir.
- Alın çizgileri belirgin olmayanlar kişiliksiz ve insanları pohpohlamaktan hoşlanan kimselerdir (Lavodey ve Forster, 1913).

2.1.6. Baş

Aristo, Baş'ı üç gruba ayırmış ve bunları köpek, domuz ve kuşlara benzeterek bir sonuç çıkarmıştır. Bu çıkarmış olduğu sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

- Başı büyük olan insanlar köpeklerle eşleştirilebilir, duygusal insanlardır.
- Başı küçük olan insanlar domuzlarla eşleştirilebilirler, duygusuzdurlar.
- Kafası sivri olan insanlar, kuşlarla eşleştirilebilir ahlaken düşük insanlardır (Lavodey ve Forster, 1913).

2.1.7. Diğer

Aristo, bunların dışında insanların Kulaklarını, derilerini, saç tiplerini, sakallarını, bacak kıllarını, göz akının rengini ve ses tonunu da gözlemleyerek çıkarmış olduğu sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

- Küçük kulaklı olanlar maymuna, büyük kulaklı olanlar eşeğe benzerler (Lavodey ve Forster, 1913).
- Aşırı esmer derili olanlar Mısırlı ve Habeşlilere benzerler ve korkaktırlar. Beyaz yüzlü olan insanlar da kadınlara benzerler ve korkaktırlar. Cesur ve yiğit insanlar ne beyaz yüzlü ne de aşırı esmer olanlardır.
- Sarışın insanlar aslanlarla eşleştirilebilirler ve cesurdurlar. Kızıl saçlı insanlar tilkiye benzerler ve kurnazdırlar. Yüz rengi solgun olanlar korku anındaki yüz solmasını andırdıkları için korkak; yüzünün rengi sarı

olanlar soğuk insanlardır ve ağır hareket ederler (Lavodey ve Forster, 1913).

- Kırmızı derililer hareket halindeyken vücut kızardığı için çabuk hareket eden kimselerdir. Derisinin rengi ateş kırmızısına yakın olanlar aşırı hırçın ve çılgınca hareket eden insanlardır. Çünkü bir cismin aşırı ısınanları ateş rengini alır ve yanarlar. Göğüs kısmı vücudunun diğer yörelerine göre kırmızı renkte olan kimseler asabi insanlardır.
- Gözlerin akı kızaran insanlar öfkeli insanlardır, çabuk kızarlar. Siyah gözlü insanlar korkaktır. Gözleri kestane rengi olan insanlar, dengeli bir karaktere sahiptirler, şehvetlidirler, cesurdurlar. Cesaretleri ile aslan ve kartala, şehvetli olmalarıyla da keçilere benzerler. Gözü kızıl olanlar köpekler gibi arsız ve yüzüzdürler.
- Parlak, fakat belirgin bir rengi olmayan göze sahip insanlar korkaktırlar. Gözleri parlak olan insanlar ihtiraslıdır. Bunlar horozlara ve kargalara benzetilebilir.
- Bacakları kıllı olan insanlar keçiler gibi şehvetlidirler. Göğüs ve karnı aşırı kıllı olan insanlar kuşlara benzerler ve her işi yarım bırakırlar. Göğsü kadınlar gibi tüysüz olanların utanma duyguları yoktur. Ne çok kıllı ne de tamamen kılsız olan insanlar iyi insanlardır.
- Sakalı seyrek olan insanlar köpeklere benzerler ve dengeli bir karakterleri vardır. Kalın kaşlı insanlar somurtkandırlar. Kaşları aşağı doğru sarkmış olan insanlar domuza benzetilebilir ve saf insanlardır.
- Düz saçlı ve kıvrıkcık saçlı insanlar, Habeşlilere benzedikleri için korkaktırlar. Dalgalı saçlı insanlar aslana benzedikleri için yüksek değerlere sahip insanlardır.
- Alnından arkaya doğru yönelen saçlara sahip kişiler aslanlar gibi asildirler. Alnı da kaplayacak şekilde saçları olan insanlar köle ruhlu aşağı ve bayağı insanlardır.
- Alçak ses tonuyla konuşan insanlar, eşeklere benzerler ve küstahtırlar. Seslerinin alçak tonda başlayarak kullanan ve gittikçe ses tonlarını artıran insanlar tatmin edilmesi kolay olmayan, her şeyden şikayetçi kimselerdir. Öküz tipine uygun gelmektedir. Konuşma tonlarını ayarlamayan bazen

yüksek bazen alçak ve durarak konuşan insanlar, kadınlara benzerler ve sapkıntılar. Yüksek sesle ve düzgün konuşanlar köpeklere benzetilebilir. Zayıf, gevşek bir sesle konuşanlar koyunlar gibi sakinlerdirler. Bağırarak konuşan insanlar keçilere benzerler ve şehvetlidirler (Lavodey ve Forster, 1913).

Bu kitabın ele aldığı yöntem hem Doğu bilim dünyasında hem de Batı'da Ortaçağ'dan başlayarak Aydınlanma çağı süresince önemsenmiş, geliştirilmiş ve hatta bir dönem uygulanmıştır.

Beden dili üzerine yapılan çalışmaların tarihsel zeminini oluşturan bu bilgiler, o dönemdeki spekülatif karakterini bugün de farklı bir zeminde artırarak sürdürmektedir.

2.2. Ortaçağ ve Sonrası Beden Dili Çalışmaları

Ortaçağ'da bazı engizisyon¹ mahkemeleri fizyonomi biliminin verilerine dayanarak suçluların belirlenmesi ve cezalandırılması yoluna gitmişlerdir. Tarihsel süreç iyice izlendiği zaman genetik özelliklerle suç arasındaki ilgi, fizyolojik özelliklerle karakter arasındaki ilgi, Batı'da 1970'li yıllara kadar yargı sisteminde, suç ve suç araştırmalarında varlığını sürdürmüştür. 15. ve 16. yy itibaren başlayan bu uygulamalar doktorlar, din görevlileri, filozof, hâkim ve edebiyatçılar üzerinde önemli etki bırakmış ve bir süre fizyonomi kesin sonuçları olan bir bilim olarak kabul edilmiştir. Goethe'den başlayarak birçok edebiyatçı bu bilimin verilerini eserlerinde kullanmıştır.

Ortaçağ'da fizyonomi bilimiyle ilgilenen yazarlar arasında en önemlisi Della Porta'dır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

2.2.1. Giambattista Della Porta (1535 – 1615)

Napoli'nin en köklü ailelerinden birinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Evi felsefeci, matematikçi ve birçok bilim adamının bilimsel tartışmalar yaptığı bir yerdi. Rönesans'ın gelişmesinde ailesinin çok büyük etkisi olduğu kabul edilmektedir. Kardeşleri de kendisi gibi sanatçı ve yazardır. Çok iyi bir eğitim aldı. Oyun yazarlığı

¹ Engizisyon: Ortaçağda batı ülkelerinde, Katolikliğin katı inançlarına karşı gelenleri sapkın sayarak cezalandırmak için kurulan kilise mahkemesi.

yanında tarım, fizik, kriptoloji ve birçok alanda 20 cilt kitap yazıştır. Oyunları İtalyan edebiyatının önemli eserleri kabul edilmektedir (Marrone, 2007). Fizyonomi bilimi ile ilgili yazdığı kitabın adı *De Humana Physiognomonia*'dır. Yazar Aristo'nun olduğu düşünülen Fizyonomonica'nın etkisinde insan ve hayvan davranışları arasında bir ilgi olduğunu iddia etmiştir. Della Porta'nın *De Humana Physiognomonia'sı* kendisinden sonra gelen Thomas Browne'u ve Caspar Lavatar'ı etkilemiştir. Della Porta'nın yazdıkları bir kehanet olarak kabul edildi. Birçok bilimle uğraşan Porta, hayvanlar ve insanlar arasındaki fizik ve karakter benzeşmesini bir indeks haline getirerek yayınladı (MacDonald, 2005).

2.2.2. Sir Thomas Browne (1605 – 1682)

Londra'da doğdu. Oxford Üniversitesi'nde tıp eğitimi aldı. Tıp biliminin Avrupa'da yayılması konusunda çabalarda bulundu. Hollanda ve Norveç'te çalışmalarına devam etti. Bilimin birçok alanında eserler yazmıştır. Modern İngiliz Edebiyatının ilk önemli eserleri arasında bulunan *Religio Medici* isimli eserinin ikinci bölümünde fizyonomi ile ilgili olarak bilgiler vermektedir. Şiirlere de yer verdiği kitabında Tanrı, Ateizm, Hıristiyanlık, Müslümanlık, Musevilik ve Kutsal kitabın eski ve yeni sözleşme bölümlerindeki birçok konuya temas etmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

2.2.3. Petrus Camper (1772 – 1789)

Kendisi Alman karşılaştırmalı antropologdur. Leiden Üniversitesi'nde çalıştı. Döneminin genel eğilimi ile birçok bilime ilgi gösterdi. Ama en çok öne sürdüğü teorilerle anıldı. Petrus Camper karşılaştırmalı anatomi üzerine Asya ve Afrika'da özellikle maymunlar üzerinde çalışmış daha sonra "Yüz Açıkları" teorisini ortaya koymuştur. Ona göre, bütün canlılar arasında bir ilişki bulunmaktadır. Yazar kuşlar, balıklar ve tetrapod²ların insanla benzerlik noktaları üzerine çalışmıştır.

Camper'e göre, insan güzelliği kavramının oluşumu yüz açıları ile belirlenebilir. *Race and Aesthetics in the Anthropology* (Antropolojide Irk ve Estetik) isimli kitabında, ressamların çizimlerinden yararlanarak Kafkas toplumlarının yüz hatları ile

² Tetrapod : Dört ayaklı canlılar.

siyahların yüz hatlarını karşılaştırdı. Ona göre modern insanın yüz açıları 70 ila 90 derece Afrikalıların yüz hatları ise 70 derece ile sınırlıydı. Bu hesaplama tekniğinde Camper, kafa yapısını iki ana çizgiyle ayırarak ölçümünü yapıyordu. Böylece yüzün ileriye doğru fırlaklık³ durumunu ölçüyordu. Burun deliği ile kulak arasında yatay bir hat çiziyordu. İkinci olarak da çene kemiğinden başın üst kısmına bir dikey hat çiziyordu. Camper, Antik Yunan ve Roma heykellerinin yüz açılarının 100 derece ile 95 derece arasında, Avrupalıların 90 derece, Asyalıların 80 derece, siyahların 70 derece, orangutanların 58 derece olduğunu belirlemiştir (Thomson, 2003).

2.2.4. Johann Caspar Lavater (1741 – 1801)

Zürih'te doğmuş İsviçreli ilahiyatçıdır. Yaptığı çalışmalar birçok yazar tarafından benimsenirken birçok yazar tarafından şiddetle eleştirilmiş hatta alaya alınmıştır. Din adamı kimliğinden hiç uzaklaşmayan Lavater, 1775 yılında Leipzig'de *Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe* (İnsan Doğasının Tanımlanmasına Yardımcı Olacak Fizyonomik Fragmanlar 1775 – 1778) isimli eserini yazmıştır. Kitabında yer yer kehanete varan öneri ve tespitleri bir yandan eleştirilirken, içlerinde Goethe'nin de bulunduğu birçok yazar tarafından beğenilmiştir.

Lavater insanları dış görünüşlerinden tanıma, onların psikolojilerini anlama becerisini popülist bir yaklaşımla uygulamaya da koymuş ve başarılı olduğu durumlarda bu becerinin kendisinde Tanrı vergisi olarak bulunduğunu öne sürmüştür. Fransız ihtilali öncesinin ünlü başbakanı Mirabeau'yu sadece maskesinden tanımış ama kendisine silueti gösterilen bir katilin resmini, ünlü Alman şairi Hender'e benzetmiştir (Turhan, 1947).

2.3. Doğu'da Beden Dili Çalışmaları

Batı dünyasında olduğu gibi Doğu dünyasında da beden dili üzerinden insan karakterini anlamaya çalışmaları yoğun bir biçimde yapılmış, bunlar siyasetnamelere, felsefi ve dini kitaplara ve ebedi metinlere yansımıştır.

³ Fırlaklık : Dışarıya doğru çıkmış.

Fizyonomi biliminin, Müslüman Şark dünyasında da kökleri derinlere inen, zengin bir geleneği vardır. Bu disiplin, *İlm-i Firâset* ya da *İlm-i Kıyâfet* terkipleriyle ifade edilir. Terim olarak firâset, “*Bir âdemin çehresinden ve âzâsından şekil ve sûretinden tabî’at ve ahlâk ve isti’dâdını istihrâc⁴ etmek keyfiyet ve ma’rifeti⁵.*”; kıyâfet ise “*İnsanın sîmâ ve eşkâl-i hariciyesinden ahlâk ve ahvâl-i tabî’iyyesini istihrâc etmek ma’rifeti.*” (Şemsettin Sami, 1317) şeklinde tanımlanır. *Firâsetnâme* ve *kıyâfetnâme* kelimeleri de bu konu etrafında kaleme alınmış eserlere denmiştir.

16. asır bilginlerinden *Taşköprizâde*, *Mevzû’âtü’l-Ulûm* isimli meşhur eserinde firâset ilminden; “*Bir ilimdir ki onunla insanın ahlâkı anlaşılır. Görünen hallerinden yani rengi, uzuvları ve menfaatleri açığa çıkar...*” şeklinde söz ettikten sonra, insanların hayatta her an tercihlerde bulunduğunu ve bu bilimin iyiyi kötüden temyiz etmek noktasında faydaları bulunduğunu ve bu nedenle herkese lazım olduğunu vurgular (Taşköprizade, 1313).

Kaynakların üzerinde birleştiği gibi, ilm-i firâset iki temel bölüme ayrılır. Bunlardan birincisi “*şer’î firâsettir.*” Bu, kişinin nefsini kötü emellerden uzaklaştırıp arındırması sonucunda olgunlaşması ve manevî bir görüş gücüne kavuşmasıdır. Bu durum, basiret sahibi olmak; herhangi bir hususta geniş öngörü sahibi olmak, etraflı kavrayış şeklinde de izah edilebilir. İkincisi, “*hükmî firâsettir.*” Esas ilm-i firâset ise budur ve ilm-i kıyâfeti de esasında, hükmî firâsetin çerçevesi içerisinde değerlendirmek gerekir.

Âmil Çelebioğlu, Kâtip Çelebi’den naklen kıyâfet ilminin, “*kıyâfetü’l-isr*” ve “*kıyâfetü’l-beşer*” olmak üzere iki ana başlık altında incelenebileceğini kaydeder. *Kıyâfetü’l-isr*, insanların sığır, katır, merkep vs. hayvanların yollardaki ayak izlerinden bahseden bir ilimdir ve bu ilme vâkıf olanlar ayak izleri vasıtasıyla genci ihtiyardan, erkeği kadından fark ederler. “*Kıyâfetü’l-insâniye*” veya “*kıyâfetü’l-ebdân*” denilen “*kıyâfetü’l-beşer*” de insanın beden yapısından ahlaki vasıflarını tahmine ve uzuvlarından soyunun belirlenmesine dairdir (Çelebioğlu, 1998).

⁴ İstihrâc : Çıkarma, çıkarım.

⁵ Ma’rifet : Bilme. Ustalık, beceri.

Bu özellikleriyle doğudaki bakış açısı fizyonomiden farklı olarak hayvan ve insan izlerinden giyim kuşama kadar daha geniş bir yelpazeyi ele aldığını görmekteyiz.

İnsanın simasından karakter ve ahlâkını tahmin etmek temeline dayanan “*ilm-i sîmâ*”; eldeki çizgilerden değişik yorumlar çıkaran “*ilm-i kef*”; alın çizgilerinden insan ömrüyle ilgili hükümler çıkaran “*ilm-i hutut*”; seğirmelerden hareketle çeşitli yorumlar yapan “*ilm-i ihtilâc*” da yine kıyafet ilmiyle alakalı diğer ilim dallarıdır.

Türk edebiyatında ise Bedri Dilşâd (15.yy)’ın *Muradnâmesi*, Hamdullah Hamdî’nin (15.yy) *Kıyafetnâme*’si, Firdevsî-i Rûmî’nin (Uzun Firdevsî) (15-16.yy) *Firâsetnâme*’si, İsâ-yı Saruhânî (16.yy)’nin *Kıyafetnâme*’si, Ömer Fânî Efendi’nin (17.yy) *Kıyafetnâme*’si, Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın (18.yy) *Kıyafetnâme*’si bu konuda kaleme alınan belli başlı eserlerdir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

2.3.1. Kutadgu Bilig

1070 Yılında Yusuf Has Hacip tarafından yazılan bir eserdir. Türk Edebiyatı’nda İslam kültürünün özelliklerini taşıyan ilk üründür. Kutadgu Bilig, kelime anlamı ile “Kutlu Olma Bilgisi” demektir. Birçok yönden Türk Edebiyatı için ilklerden olmuştur.

İslam kültürü etkisindeki ilk eser olan Kutadgu Bilig, doğu lehçesi yani Hakaniye Türkçesi ile yazılmıştır. Farsça ve Arapça sözcüklerin de kullanıldığı Kutadgu Bilig, yazarı olan Yusuf Has Hacip tarafından 1070 yılında Doğu Karahanlı Hükümdarı Tabgaç Buğra Han’a sunulmuştur. Türk Edebiyatı’nın aruz ölçüsü ile yazılan ilk eseri olma özelliğini taşıyan bu ölümsüz eser, ayrıca edebiyatımızın ilk mesnevisidir. 6645 beyitten oluşur.

Bu eserde ideal bir devlet yönetiminin nasıl olması gerektiği anlatılmıştır. Yazar Yusuf Has Hacip, eserde, bireyin ve toplumun mutlu olabilmesi için izlenmesi gereken siyaseti incelemiştir. Bu açıdan, bir politika kitabı yani siyasetname özelliği de taşır.

Kutadgu Bilig’de dört kişi vardır. Bunlar sembolikleştirilmiş öğelerdir. Gündoğdu adı ile bahsedilen hükümdar, adaleti temsil ederken, Aytoldı adlı vezir mutluluğu, vezirin oğlu Ögdülmüş adlı kişi akli ve Odgurmuş adlı dindar bir kişi de hayatın sonunu sembolize eder.

Eser, bu dört kişinin karşılıklı konuşması şeklinde işlenmiştir. İyilik etmenin faydaları, bilgi ve aklın mezziyetleri, devlet, adalet, çocuk terbiyesi, görgü kuralları, doğruluk, insanlık, dostluk ve evlilik gibi konulara değinilmiştir.

Bundan yaklaşık 1000 yıl önce yazılmış bir eserde, insan bedenini nasıl incelendiğine bir bakalım;

“Kısa boylu, bodur kimseler hırçın tabiatlı olurlar, hırçın nereye giderse, orada kavga başlar.”

“Boy orta ve her şey bununla mütenasip olmalı, ey bilgili insan, her işte itidalden ayrılma.” (Hacip, 1991)

Kutadgu Bilig’e göre bir bey; “Bey, güzel yüzlü, saç sakalı düzgün, yakışıklı ve orta boylu olmalı; aynı zamanda nam ve şöhret sahibi bulunmalıdır.”, “Yüzünü gören herkes bakınca onu sevmeli, memleketi ve halkı ona bakıp, güvenle yaşmalıdır.”, “Düşmana karşı cesur ve mert olmalı, güzelliği bakan gözü sevgi ile parlatmalıdır.”, “Bilgi nazarında boyunun çok uzun olması makbul değildir, onun çok bodur olması da güzel düşmez.”, “Onun için bey orta boylu olmalıdır, orta boylu olması daha iyidir.” (Hacip, 1991)

Kutadgu Bilig’e göre vezir; “Vezirin yüzü güzel ve düzgün”(b.2208) “Doğru hareketli, mülayim tabiatlı olursa, ondan halka her vakit iyilik gelir.” (b.2029) “Saç sakalı düzgün olan vezir heybetli olur...” (b.2217)

Kutadgu Bilig’e göre kumandan; “Namlı ve şöhretli olması ve adının yayılması için, onun cesur, heybetli, saç sakalı düzgün ve mert insan olması lazımdır.” (b.2298) “Kendisinden korkmaları için, onun kötülere karşı heybetli görünmesi; sevmeleri için de, yumuşak huylu kimselere iyi davranması lazımdır.” (b.2299)

Kutadgu Bilig’e göre “Ulu Hacib⁶”; “Yüzü ve kıyafeti güzel, saç sakalı düzgün, erkek sesli ve açık sözlü olmalıdır.” (b.2458) “Yüzü ve kıyafetinin güzelliği onu sevdirebilir; huzura girip çıkarken, merdane tavrı iyi tesir yapar.” (b.2459) “Saç sakalı

⁶ Hâcib: Eskiden, Osmanlı İmparatorluğu zamanının da Devlet Reisinin en yakın memuru. Vezirler veya âmirler.

düzgün erkek haşmetli olur; insan temiz olursa hareketi de temiz olur.” (b.2560) “Bu güzel yüzü görünce insanın yüzü güler; içi açılır ve canı zevk bulur.” (b.2465)

Kutadgu Bilig’e göre elçinin; “Yüzü güzel, kendisi yakışıklı ve saç sakalı düzgün olmalı ve boy posça da insanlar arasında temayüz⁷ etmelidir.” (b.2663)

Kutadgu Bilig’e göre Aşçıbaşının; “Yüzü, kıyafeti güzel, tavrı iyi, saç sakalı düzgün, yakışıklı ve özü sözü bir olmalıdır.” (b.2854)

Kutadgu Bilig’e göre İçkici başının; “Sakileri de hep genç ve güzel yüzlü olmalıdır. Yüzünde henüz tüy bitmemiş bu oğlanların yüzü dolunay, boyu fidan, saç kara ve görünüşleri tasvir gibi güzel olmalıdır.” (b.2913-2915)

Kutadgu Bilig’e göre Kadehçi; “Temiz ve güzel yüzlü olursa, içilen içki iştah ile içilir ve insanın içine iner.” (b.2921)

Kitapta her ne kadar, kişilerin asıl yüceliğinin onların karakter, bilgi, beceri, akıl ve anlayış gibi üstün niteliklerinden kaynaklandığı söylene de kimi bölümlerde, beden dili ile yani kişilerin bedensel özellikleriyle karakter yapıları arasında sıkı bir ilgi kurulduğunu görürüz.

Son söz olarak bu kitabın; o zamanki dönemde devlet yöneticilerine çeşitli konularda bilgi vermek için yazılmış önemli bir eser olduğunu unutmamak gerekir.

2.3.2. Prof. Dr. Mümtaz Turhan’ın Beden Dili Çalışmaları

Psikoloji alanında ülkemizde tanınmış bir bilim adamı olan Prof. Dr. Mümtaz Turhan İstanbul Üniversitesi’nde bir grup öğretim üyesi ve öğrenciyle birlikte sadece mimiklere dayalı olarak insan duygularının dış görünüş ve davranış biçimlerinden anlaşılıp anlaşılmayacağını araştırmıştır. Bu araştırmanın çok büyük bir bilimsel önem taşımasına karşın yıllarca bilim dünyasının gözünden uzak kalması, ayrıca üzerinde düşünülmesi gereken noktalardandır.

Kitabını doçentlik tezi olarak hazırlayan Turhan, araştırmalarına 1938 yılında başlamış, doçentlik tezi haline getirdikten sonra 1941 yılında da İstanbul Üniversitesi

⁷ Temayüz: Kendini göstermek. Farklı ve yüksek vasıflı olmak. Başka vasıflarla üstün olmak.

yayınları arasından çıkmıştır. Çalışmasında o sırada ülkemizde misafir öğretim üyesi olarak bulunan Yana Üniversitesi öğretim üyesi dünyaca ünlü bir psikoloji profesörü Ord. Prof. Wülhelm Peters'in yönlendirmelerinden yararlandığı anlaşılmaktadır. Ülkemizde birçok bilim adamının yetişmesine katkısı bulunan Peters kitaba bir önsöz yazmış ve bu yazdığı önsözde çalışmanın sadece Türkiye için değil tüm bilim dünyası için önemini vurgulamıştır:

Mümtaz Turhan'ın alan araştırması ile ilgili olarak W. Peters şu yorumu yapmaktadır:

“Usul ve teknik bakımından bu araştırmalara yapılacak itirazlara rağmen Amerikan tetkiklerinin bir neticesi kat'i ve emin görünüyor: Fotoğraf vasıtasıyla tespit olunan yüz ifadesi tek bir manaya gelmeyip birçok manalara gelmektedir. Mümtaz Turhan'ın tetkikleri de bu neticenin yalnız yüz ifadeleri için değil aynı zamanda, jestler ve bedeninin duruşu için de doğru olduğunu gösteriyor.” (Peters, 1941)

Turhan'ın yaptığı alan araştırmasının önemini Peters, şu iki önemli değerlendirme ile vurgulamaktadır:

“Fakat Mümtaz Turhan'ın bu tetkikleri, Amerikan psikologlarının araştırmalarını daha mühim bir noktada aşmaktadır. Bir şahsın yüz ifadesini gösteren resim, yalnız tecrit edilmiş bir tarzda gösterilmiyor, aynı zamanda, bir mana ifade eden bir muhit içerisinde, şahsın diğer insanlarla konuştuğu, veya onların meclisinde bulunduğu ve bunun yanında hayvanların, eşya ve cisimlerin, evlerin de sahnede yer aldığı bir vaziyette, yani bir sitüasyon⁸ dahilinde gösteriliyor. Bu suretle yüzünün ifadesini tefsir etmek istediğimiz şahsı ihata⁹ eden sitüasyonun bilinmesinin, yüz ifadesiyle jestlerin manası üzerinde tayin edici bir tesir yaptığı ve birçok manaya gelen ifadeleri tek manaya irca¹⁰ ettiği veya buna yaklaştırdığı görülmektedir.” (Turhan, 1941)

Prof. Peters yukarıdaki değerlendirmesinde Turhan'ın yaptığı araştırmanın yüz ifadeleri, jestler ve durum boyutu arasındaki ilişkiye bağlı olduğunu vurguluyor.

⁸ Sitüasyon : Durum, hal, vaziyet.

⁹ İhata : Kavrayış, anlayış.

¹⁰ İrca : Çevirme, döndürme.

Yazar, yaptığı bilimsel araştırmanın kavramsal çerçevesini bazı sorularla belirlemektedir;

“Bu âlemle (insanın iç dünyası) bedende ondan gelme veya ona tekabül ettiğini kabul ettiğimiz tezahürler arasında nasıl bir münasebet mevcuttur? Bu tezahürler vasıtasıyla aralarındaki ruhi haller, heyecan ve teessürler hakkında bir hüküm verebilir miyiz? Fakat daha evvel, yüzde mevcudiyetini kabul ettiğimiz hatlar vasıtasıyla sahibinin karakterini çıkarabilir miyiz? Her heyecan her teessür, her tahassüs haline has, yüzde spesifik bir ifade tarzı, ifade şekli ve hatlar mevcut mudur? Ve nihayet hangi surette olursa olsun, meydana gelen yüz ifadesini biz doğrudan doğruya anlayabilir miyiz? Ve hangi şartlar altında bunları okumak mümkündür?” (Turhan, 1941)

Yazar burada, problemleri beş temel soru ve onun altındaki bazı değerlendirmelerle ele almaktadır. Yapılan araştırmanın önemini de bu sorulan beş soru oluşturmaktadır;

1. İnsanın iç dünyası ile bedeni arasında nasıl bir ilişki vardır? İç dünyası kişinin bedenine ve beden hareketlerine yansımakta mıdır? Yansiyorsa bunun derecesi nedir? (popüler beden dili kitaplarının bilgi kirlenmesine sebep olan kalıp yargılarından önemli bir kısmı bu noktada birleşmektedir.) Ayrıca beynin ve sinir sistemimizin yürütmediği, yönlendirmediği veya irade dışı harekete geçmediği hangi hareketler var ki, bu hareketler, iç dünyamızı oluştursun?
2. Bedenimizden bir biçimde dışa yansıyan bazı hareketler sebebiyle ruh durumumuz, heyecanlarımız ve üzüntülerimiz anlaşılabilir mi? Ne ölçüde ve hangi durumlarda anlaşılabilir?
3. Yüzümüzün hatlarına bakarak insan karakterini anlayabilmek mümkün müdür?
4. Her heyecan, her üzüntü ve her duygulanma biçiminin yüze yansması ile ilgili özel bir iz veya işaret var mıdır?
5. Hangi durum, sebep ve ortamda olursa olsun ortaya çıkan yüz hareketlerini anlayabilir miyiz?

Yazarın sormuş olduğu bu sorular günümüzde de güncelliğini koruduğundan, yaptığı araştırmanın sonuçları da, bizim çalışmamız için büyük önem taşımaktadır.

“Herhangi bir ruhi hal, heyecan ve teessüre ait spesifik bir ifade ve ona mahsus hatların mevcut olmadığı yapılan denemeler gösteriyor.” (Turhan, 1941)

Landis (1924), yüzümüzde beliren ağlama ve gülme mimiklerinin bile birbirlerine karıştırılabileceğini öne sürmektedir. Bazı zamanlar da “*Gülüyor mu, ağlıyor mu belli değil*” dediğimiz durumları buna örnek olarak verebiliriz. Sevinçten ağlama ile üzüntü ve şiddetli acıdan ağlamanın aynı yüz ifadelerini oluşturduğunu veya aralarında ilk bakışta ayıramayacak kadar ilgi olduğunu, birbirine zıt ruh hallerinin bile birbirine yakın ruh hallerinde işi daha da karmaşık bir hale getirdiğini belirtmektedir.

Bu araştırmaya dayanarak Turhan, herhangi bir psikolojik durumun spesifik bir dışa vurumu yoktur derken hiddet, korku ve hayret esnasındaki yüz ifadelerini birbirinden ayırmanın bazen imkânsız olduğu yargısına varmaktadır.

Prof. Dr. Mümtaz Turhan’ın yapmış olduğu araştırmalar dört aşamadan oluşmaktadır:

Yazarın, birinci denemesi, 12 yaşındaki bir kız çocuğunun değişik durumlarda takındığı yüz ifadesini içeren 55 resmi esas olarak almış ve uygulamıştır. Dikkate ait 23 resimde ortaya çıkan sonuç:

Gösterilen 21 resimden yalnız üçünde “*dikkat ediyor*” ifadesini, gösterilen on denekten yalnızca üçü böyle olduğunu söylemiştir. Buna karşılık dikkat ifade etmesi gereken resimlerden bir tanesi %50 oranında “*kızgınlık ve öfkeyi ifade ediyor*” olarak algılanıyor. Başka bir resimde %50 oranında “*korkuyor*”, %70 oranında “*gülüyor*” olarak yorumlanıyor. Yine keder ifade ettiği bilinen yüz ifadelerinin algılanmasında oldukça büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Turhan, 1941).

Bu sonuçlar üzerine Turhan, ikinci seri denemesine geçmektedir. Bu denemede aynı teknikle yalnız ifade ettiği duygu aşağıda bir çizelgede gösteriliyor. 55 resim üzerinde yapılan çalışmada da bir birinden tamamen ilgisiz farklı yorumlar yapıldığı görülmektedir. Araştırmacı, bu 55 resim arasından önemli gördüğü bazı resimler üzerindeki değerlendirmelere yer vermektedir. Bu resimlerden birisi arkasında bisiklet tulumbası patladığı için korkudan sıçrayan bir genç kız resmidir. Bu resimle ilgili olarak, %40’ı “*memnuniyet ifade ediyor*” %30’u “*gülüyor*” , %40’ı “*haz duyuyor*”,

%20'si "*hoşuna gidiyor*" yorumu yapılmaktadır. Bir iki denek ise tamamen farklı bir biçimde "*ağlama ile gülme arasında tam anlaşılmıyor*" cevabını vermektedir (Turhan, 1941).

Resimlerden birisi ise bir akıl hastasının anlamsız bir yüz ifadesinin yorumlanmasıdır. Buna da deneklerin %30'u "*canı sıkılıyor*" yorumu yaparken, diğer denekler birbirinden farklı olarak: "*maskaralık yapıyor*", "*Kendisine önem veriyor*", "*Şimdi ne yapayım diyor.*", "*Söylenen bir söz olumsuz etki yapmış.*", "*Beğendiği bir şeyle karşılaşmış.*", "*Memnun olmamış*", "*Oldu mu ya! Diyor*", "*Bir şeyi beğenmemiş onu düşünüyor*" gibi yorumlar yapmaktadırlar (Turhan, 1941).

Yazar yaptığı iki denemenin sonuçlarını ara sonuçlar olarak vermektedir:

Yapılan araştırma, Woodwort'un araştırmalarını doğruluyor ve durağan resimlerdeki yüz ifadelerinin yorumlanmasında kati ve kesin bir sonuç almak mümkün olmadığı gerçeği açığa çıkıyor. Birbirine yakın ifadeler birbirine kesinlikle karıştırılmaktadır (sevinç, memnuniyet, neşe, keyifli ve hoş gitme).

Korku, şiddet ve öfke de birbirine karıştırılıyor. Bir denek birbirine zıt iki duygu olan gülme ve ağlama arasındaki ilişkiyi, "*Gülüyor mu ağlıyor mu bilmem.*" diyerek tanımlıyor ve kendi değerlendirmesini yapıyor:

"*Şu halde her hangi bir hissi hal, teessür ve heyecana mahsus C. Landis'in bulduğu gibi hususi bir yüz ifadesi yoktur, eğer mevcut olsaydı, bunun vasıtasıyla delalet ettiği teessüri halin, doğru olarak tefsir edilmesi icap ederdi.*" (Turhan, 1941)

Turhan, denek olarak üniversite öğrencilerini kullanmıştır. Aynı fotoğrafları daha düşük sosyo-ekonomik yapıya sahip guruplara sorulmuş olsaydı hiç kuşkusuz farklı yorumlar alınabilirdi. Burada üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biride yüzleri yorumlayan kişilerin bilgi birikimleri, kültür durumları ve o andaki psikolojik yapılarıdır. Bu unsurların göz ardı edildiği bir değerlendirmenin de sağlıklı sonuç vermesi mümkün değildir. Popüler beden dili kitaplarında unutulmuş temel faktörlerden biri de budur.

Üçüncü denemede Turhan, durağan resimlerin yorumlanmasında ortaya çıkan sonuçları gördükten sonra, aynı resimlerin bağlı oldukları durumla birlikte değerlendirildiği zaman ortaya çıkacak sonuçları araştırıyor. Bu denemeyi birden fazla kişinin bulunduğu İngiliz sinema mecmualarından alınmış fotoğraflarından başlıyor. Fotoğrafların her anı bir durumu göstermektedir. Bu denemenin diğer denemelerden farkı, fotoğrafta birden fazla kişinin bulunması fotoğrafların birbirinin devam biçiminde sıralanması ve toplam resim sayısının 60 civarında olmasıdır.

Turhan, 10 deneğe 60 fotoğrafı tek tek göstererek önce bu fotoğraflardaki bir kişinin yüz ifadelerini düşünmeden bir defada diğer yüzleri kapatarak yorumlatıyor. Daha sonra da fotoğrafın tamamını göstererek ve durumu anlatarak tekrar yorumlamalarını isteyerek ikisi arasındaki çıkan sonuçları tekrar değerlendiriyor.

Deneklerin önce yaptıkları tahminler yine durağan resimlerdeki gibi olmakta, ancak durum ve diğer yüzler gösterildiği zaman denekler yaptıkları hatalara şaşarak yeniden yorum yapmaktadırlar.

Bu denemenin sonuçlarına gelince:

1. Deneklerin tamamı eğer durumu önceden kestirmişlerse önce yaptıkları yorumlarla sonra yaptıkları yorumlar birbirinden farklılık gösteriyor. Denekler, resimlerin bazılarında birbirlerine zıt yorumlar yapmakta, bazılarında ise birbirine yakın psikolojik durumları birbirine karıştırmaktadır.
2. Denekler tecrit¹¹ edilmiş durumdaki fotoğrafların hemen hemen tamamında yorumlarında kesinlik ifade edememektedirler. Durumla birlikte fotoğrafın tamamı gösterildiği zaman ise yorumları birbirine yaklaşmaktadır. Turhan, bu bulgulardan şu sonuca varıyor: “*Bundan da bir sitüasyonun münferit bir halde iken, birçok manaya gelen bir yüz ifadesini tek bir ifadeye irca veya te’kid¹² ettiğini anlıyoruz.*” (Turhan, 1941)
3. Resimde bulunan diğer yüzler kapalıyken deneğin yorumları, diğer yüzler gösterildiğindeki durumla çelişiyorsa o zaman denek tahminlerinden yakın

¹¹ Tecrit : Soyutlama, ayrı bir tarafta tutma.

¹² Te’kid : Pekştirmek

olanını duruma uydurmaya çalışmaktadır. Bu durum, doğruyu buluncaya kadar sürekli düzeltmeleri beraberinde getirmektedir.

4. Turhan burada çok önemli sonuca ulaşıyor: “*Yapılan tecrübelerden, sitüasyonun yalnız yüz ifadeleri üzerinde değil jestler ve beden duruşu üzerinde de müessir¹³ olduğu ve bunlara ait ifadelerin tefsirini de teyit ve tayin ettiği görülmektedir.*” (Turhan, 1941)
5. Bu duruma bazen birden fazla ifade uygun gelebilmektedir. Durum açıklık kazandıkça birden fazla yorumda en uygun olanı kesinlik kazanmaktadır.

Turhan burada, sadece yüzün bir hareketini değil yüzdeki birden fazla hareketin oluşturduğu yüz ifadeleri anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır. Ayrıca sadece mimiklerin değil mimikleri tamamlayan beden hareketleri de anlatılmak istenen ifadenin bir parçasını oluşturmaktadır. Öyleyse durumun bilinmesi de tek başına yüz ifadesinin anlamının kesin olarak belirlenmesinde yeterli değildir.

Turhan bir beden hareketinin tam ve eksiksiz anlaşılması için birden fazla etkenin rolü olduğunu anlatmaktadır. Bunlardan birisi durum, diğeri ise bir kişinin yüz hatları ile karşısındaki kişinin yüz hatları arasındaki anlamsal bütünlüğüdür.

İma ettiği bir başka nokta ise; söz konusu beden hareketlerinin oluşmasına sebep olan durumun öncesidir. Çünkü gösterilen fotoğraflarla ilgili verilen bilgiler, fotoğrafların o anda durağan olmayıp, süreklilik ifade etmesini sağlar. Bu süreklilik içinde o durumu oluşturan önceki durum, beden dilinin oluşmasını tetikleyen unsurlar arasındadır.

Tuhan dördüncü denemesini, durumu genişletmek adını verdiği bir yöntemle ele alıyor. Fotoğrafları gösterirken aynı fotoğraftaki durumun senaryosunu da deneğe veriyor. Elindeki hikâyenin değişik bölümlerine ait 18 resimden birini, ayrı ayrı on deneğe göstererek olayın hikâyesini de anlatarak yüz ifadelerini düşünmeden ve beklemeden değerlendirmelerini istemektedir. Bu denemeden sonra şu sonuca varıyor:

“Bu denemede de sitüasyonun genişlemesi, tıpkı esas denemede olduğu gibi tesir ediyor. Orada kelimeler vasıtasıyla, sitüasyon tavzih edildiği zaman yüz ifadeleri nasıl

¹³ Müessir : Etkili

değişiyorsa, burada da diğer sitüasyonların ve hikâyenin bilinmesi, aynı şekilde yüz ifadeleri üzerinde müessir oluyor; yani başlangıçta muayyen¹⁴ bir sitüasyon dahilinde taayyün¹⁵ etmiş olan bir ifade daha büyük bir sitüasyonda içerisinde bu muayyeniyetini kaybederek ona uymak mecburiyetinde kalıyor.” (Turhan, 1941)

Turhan’ın burada bulduğu sonuç, aynı zamanda beynin algılama süreci içinde “bütünsel yapıyı kavrama” gerçeğini göstermektedir. Yani tek başına parçalardan hiçbiri, bütünü tam olarak anlatamamaktadır. Oysa bütün içinde sağlıklı bir yorum yapabilmek mümkün olabilmektedir. Bir kişinin savunma durumunda olması veya mesajın bütününe anlamadan harekete geçmesi, son derece farklı tepkileri ve beden dili hareketlerini oluşturmaktadır. Kapımıza gelen bir kişinin pazarlamacı veya dilenci olduğunu anladığımız zamanki beden dilimizle, onların pazarlamacı veya dilenci olmadıklarını anladığımız zamanki beden dili hareketlerimiz aynı değildir. Bu yüzden mesajın bütünsel yapısı veya iletişim sürecinin başlangıcı ve bitişi arasındaki uyumda beden dili hareketlerimizin farklılaşmasına yol açmaktadır.

Turhan araştırmanın son aşamasında kesin bir ölçüm yaparak son çalışmanın amacını, birbirine yakın psikolojilerin yüz ifadelerinin, tamamen farklı bir biçimde yorumlanabildiğini göstermek olduğunu belirtiyor. Bu durumda hiçbir duygu ifade etmeyen bir yüz ifadesi, anlamlı bir durumu anlatan bir hikâyenin içine konulduğu anda yorumlanıyorsa, hikâyenin akışına uygun bir biçimde yorumlanmaktadır.

1. *“Birbirini seven veya yekdiğerinden nefret eden iki şahsın mevcudiyetini kabul edelim; Bunların yekdiğerine karşı olan tavır ve hareketlerin, yüzlerinin ifadeleri, eğer aralarındaki alaka ve münasebet bilmiyorsa, çok defa anlaşılmaz veya yanlış tefsir edilir; hatta tamamıyla gözden kaçabilir.”*
2. *“Buna bir başka misal olmak üzere bir müşahidin¹⁶ alakadar olduğu bir kadını, başka bir erkekle gördüğü ve bu erkeğin kadının en yakınlarından birisi, mesela kardeşi olduğunu farz edelim. Eğer müşahit bu münasebeti bilmiyorsa harici vaziyeti çok yanlış tefsir edebilir. Bu takdirde kadın ve erkeğin davranışları gibi yüz ifadeleri de yanlış tefsir edilecektir.” (Turhan, 1941)*

¹⁴ Muayyen : Bilinen, Belirlenmiş, Belirli.

¹⁵ Taayyün : Belli olma, ortaya çıkma, belirme.

¹⁶ Müşahit : Gözlemci.

Yazar vermiş olduğu bu iki örnekle olayın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Yazar'ın 1941 yılında tamamladığı bu önemli araştırmanın sonucu:

1. Tecrit edilmiş ortamlardaki tek bir resimdeki yüz ifadesi doğu bir biçimde yorumlanamaz ve algılanamaz. O halde tek bir fotoğraftaki görüntüye dayanarak beden ifadesini yorumlayan ve bunu kesin bir yargı olarak öne süren kimselerin yorumlarını kuşkuyla bakmak gerekir.
2. Herhangi bir üzüntü, heyecan ve duygu hali için özel bir yüz ifadesi yoktur. Bu kişide kişiye, ortamdaki ortama değişebilir. Duygunun şiddeti ve bu duygu uyandıran olayın gücü yüz ifadesinin oluşmasında etkilidir. Bir görüntünün bir tek duyguyu anlattığı yolundaki yorumların da tam bir bilimsel geçerliliği yoktur.
3. Bu konuda yapılan araştırmada denekler birden fazla psikolojik hali ifade eden cevaplar vermektedirler.
4. Tecrit edilmiş ortamdaki fotoğraf, o fotoğrafın çekildiği durum belirtince yorumlar değişmekte ve gerçeğe daha yakın hale gelmektedir.
5. Bir yüz ifadesi, içinde bulunduğu durum içinde algılanabilir.
6. Durum yalnızca yüz ifadesini değil beden durumunu ve jestleri de açıklamaya yarar.
7. Her durum; ona katılan kişiler, onların pando mimik hareketleri ve etraflarındaki eşyadan teşekkül eden bir dış ve bir de bu şahısların iç dünyalarının meydana getirdiği iç durumdan oluşur. Buna bazen gözlemcinin ruh hali de karışabilir.
8. Eğer böyle bir durum bir hareket anlamlı olarak dışa vurmayı sağlayabiliyorsa o durum sağlıklı bir ölçüm durumunu oluşturur.

Turhan'ın varmış olduğu bu sonuçlar bizim içinde birçok bakımdan önem taşımaktadır. Çünkü yapmış olduğu araştırma, günümüz açısından bile güncelliğini ve önemini korumaktadır.

Günümüzdeki kişisel gelişim uzmanları, eğitim bilimcileri, psikologlar veya bu alana ilgi duyan kişiler; beden dilini tanıyıp ona hâkim olmakla insanlar arasındaki iletişimi daha etkili ve sağlıklı kılmak arasında güçlü bir bağ olduğunu kabul

ettiklerinden beden diline dair ortaya konulan bütün yaklaşımlarda bu birikime, mutlaka bir şekilde başvurmuşlardır. Bundan dolayı;

Bu eserlerin modern beden dili ve sözsüz iletişim araştırmalarının bulgularına göre ÷lkemizde yapılan çalışmaların tarihsel boyutunu oluşturacak biçimde yeniden değerlendirilmesine büyük ihtiyaç vardır.

Maalesef, Üzölerek belirtmek gerekir ki; hiçbir bilim adamı araştırması sırasında kendisinden önce yapılan çalışmaları görmeyi, onları eleştirerek onların bulgularının üzerine yeni bulgular eklemeyi düşünmemektedir. Bu durum birbirinin çalışmalarını yok sayan bilim adamlarının bir süre sonra yaptıkları çalışmaların tozlu raflarda kalmasına sebep olmaktadır. Bilimsel gelişmenin nitelikli ve sürekli olabilmesi için üretilen her bilginin üzerine yeni bir bilginin eklenmesi gerekir. Oysa günümüzde ibretle görüyoruz ki, aynı üniversitede aynı fakültede çalışan iki bilim adamı aynı konuda yaptıkları bilimsel bir çalışmada birbirlerinin yaptıkları çalışmaları yok saymakta, okumamaktadır. Daha da ibret verici noktalardan bir başkası ise birbirini kaynak göstermeyi bile bir zaaf olarak görmektedirler...

3. BEDEN DİLİNİN TANIMI

3.1. Beden Dili Nedir?

Bundan önceki bölümlerde de anlatıldığı gibi beden dili, daha geniş bir ifade ile Sözsüz iletişim; İnsanların bilerek ya da bilmeyerek sözcük kullanmadan iletişime geçmesidir. Yüz ifadeleri, ses tonu, jestler, beden duruşu ve hareketleri, dokunma ve bakışlar sözel olmayan iletişimin en sık kullanılan ve açıklayıcı kanallarıdır. Buradaki bilerek veya bilmeyerekten ki kasıt; bu konuda eğitim almış bir kişi ile eğitim almamış bir kişinin beden hareketlerinin bir olmayışıdır. Bu konuyu ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı bir şekilde açıklayacağız...

Şimdi iletişim kurarken yapmış olduğumuz, fakat birçoğumuzun fark etmediği iletişim biçimlerini inceleyelim;

- **Sözlü ve sözsüz iletişimin aynı anda kullanıldığı alanlarda:** Kısacası sözlü ve sözsüz bir iletişimin aynı anda gerçekleştiği bir ortamda, duruma ve ihtiyaca göre, bu iletişim kanallarından biri diğerinden daha etkin olarak kullanılır. Bir doktorun hastası ile karşılaştığı ve anamnez aşaması adı verilen görüşmede sözsüz iletişim büyük bir öneme sahiptir. Ama derin felsefi, edebi, sosyolojik, psikolojik veya diğer bilimsel, kurumsal tartışmaların olduğu ortamlarda sözsüz iletişimin rolü aynı oranda yüksek değildir. Bazı durumlarda mesaj, bir üçüncü anlamı çağrıştırabilir.
- **Sözsüz iletişime ihtiyaç duyulmayan sözlü iletişim alanları:** Mesajı sadece sözlü olarak aktardığımız ortamlar vardır. Farklı ortamdaki insanların birbirine mesaj iletmesi, telefonla görüşmesi, mektup yazması, not bırakması, internetten yazışması, alıcı ile göndericinin birbirinden tamamen farklı ortamlarda iletişim kurması gibi durumlarda sözsüz iletişim becerisine gereksinim yoktur. Örneğin; Görme engelliler için 1821 yılında Louis Braille, Braille alfabesi veya Körler alfabesi olarak bilinen bir alfabe yöntemini, görme engelli insanların okuyup yazabilmesi için geliştirmiştir. Bir başka örnek ise; Özel şirketlerin müşteri hizmetlerini yürüttükleri elektronik haberleşme ortamlarının hiçbirisinde sözsüz iletişime ihtiyaç duyulmamasıdır.

- **Sözel iletişimin olmadığı ortamlardaki sözsüz iletişim alanları:** Sözlü iletişime gerek olmaksızın yalnızca sözsüz iletişim becerilerinin kullanıldığı alanlar vardır. Bu alanlar, birbirlerini görme mesafesinde olan insanların jest ve mimikleriyle istek ve arzularını anlatmalarını sağlar. Değişik meslek gruplarındaki insanların meslek içi geliştirdikleri beden hareketleri ile birbiriyle anlaşmaları bunun en önemli örnekleri arasındadır. Bu iletişim türleri kullanılırken bazı zamanlar da amblemler, tabelalar, etrafımızda bulunan nesnelere ve resimlerden faydalana bilir. Örneğin; Özel harekât timlerinin askeri operasyonlarda veya polislerin yaptıkları hassas operasyonlarda kullandıkları işaretler buna örnek gösterilebilir. Bu ortamlar, çok hafif bir sesin bile tehlike yaratacağı ortamlardır. Bir başka örnek ise, Lokantada garsondan hesap isterken havada elle yapılan yazma işareti, “*Garson hesabı getir.*” anlamındadır. Buna verilecek en önemli örnek ise; İşitme engelli insanların kısmen de olsa ihtiyaçlarına cevap vermek için Türk İşaret Dili Sözlüğü Türk Dil Kurumu tarafından, Milli Eğitim Bakanlığının ihtiyacını karşılamak için hazırlanmıştır. Sözlük’te 1986 kelime ve deyim yer almaktadır. Sözlük’te sözcüklerin anlam karşılıkları değil kavramların işaret dilindeki karşılıkları verilmektedir. Ellerin ve parmakların aldığı biçimler ve hareketlerin yönü anlatılarak işaret dili öğretiminde kolaylık sağlanması hedeflenmektedir.

Çağımızın ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile ortaya çıkan noktalardan bir başkası da *amblem* veya *icon* olarak adlandırılan bir takım işaretlerin söze gerek kalmaksızın iletişim ihtiyacımızı karşılamasıdır. Kent içi ulaşım ve ulaşım araçlarında kullanılan işaretler, sözsüz iletişimin önemli unsurları arasındadır. Bir havaalanında çoğunlukla başka bir insanın yardımına gerek kalmaksızın ihtiyaçlarımızı karşılamamız bu işaretler vasıtasıyla olur. Aynı zamanda bulunduğumuz çevre, kullandığımız oda, odanın aydınlatması, döşeme biçimi, kılık kıyafetimiz de sözsüz iletişim unsuru olarak insanlara mesaj iletebilir. Günümüzde hastane vesaire yerlerin koridorlarına konulan işaret ve oklar, işimizi başkaları ile iletişime girmeksizin kolayca yapmamızı sağlar.

Sözsüz iletişimin gittikçe yaygınlaştığı bir başka ortam ise bilgisayar teknolojileri ve sosyal medya alanlarıdır. Bu alanda geliştirilmiş bazı işaretler

duygularımızı yansıtmakta, istek ve ihtiyaçlarımızı belirtmekte kullanılmaktadır. Bu alan aynı zamanda elektronik, mimari, iletişim, dilbilim ve benzeri alanların ortak çalışmaları yaptığı işaret dili (*sign languages*) ve semiotik denilen ayrı bir alandır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

3.2. Sözsüz İletişimin Kapsam ve Sınırlılıkları

Sözsüz iletişimin kapsam ve sınırlılıklarını iki temel noktada değerlendirmek gerekir. Bunlardan birincisi, sözsüz iletişim araştırmaları açısından ikincisi ise, insan ilişkileri ve sosyal alanlar açısından değerlendirilmektedir.

Araştırmalar açısın değerlendirdiğimiz de; Sözsüz iletişim alanının hangi alanlarla nasıl bir ilişki içinde değerlendirilmesi gerektiği belki de en önemli sorunlarımızın başında gelmektedir. Birçok sanat dalları ve bilim alanları bu alanla ilgili birbirinden farklı kavram ve adlandırmalar geliştirmektedir. Plastik sanatlar, müzik, resim, tiyatro ve sinema alanları bunların başlıcaları arasında yer alır. Resim ve heykel sanatının insan ilişkilerinin canlandırıldığı eserlerinde jest ve mimiklerin anlamlandırılması çok büyük önem taşımaktadır. Sözsüz anlatım biçimi olan portre, tablo veya heykel çalışmaları için ciddi bir sözsüz iletişim bilgisine, gözleme ve deneyime ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü bir gülümsemenin taşıdığı bir çok anlam içinden yalnızca birini seçmek, gülmenin şiddetini fırça darbeleriyle yansıtabilmek için titiz bir gözleme ve bilgiye ihtiyaç vardır.

Heykel sanatının estetik gücünü oluşturan unsurların başında heykeltıraşın heykeline verdiği hareket gelir. Heykel sanatında her hareket belirli bir mesajı iletir. Adeta bir hikâyeyi ve tamamlanmamış bir hareketi izleyicinin beyninde canlandırır. Heykel sanatçısının bunu yapabilmesi için de insanın beden hareketlerinin oluşturduğu anlamları bilmesi veya çok iyi gözlemlemesi gerekmektedir. Çağımızda bu sanatların kurumsal boyutunun, konservatuar eğitimlerinin temelini oluşturduğunu biliyoruz.

Sahne sanatları olarak adlandırdığımız tiyatro ve sinema sanatında sanatçının rol becerisi ile sözsüz iletişim becerisinin gelişimi arasında çok önemli bir bağlantı bulunmaktadır. Bu yüzden jest, mimik ve duruş eğitiminin bulgularının tamamı sözsüz iletişim alanının vazgeçilmez unsurlarıdır.

Müzik alanında yapılan çalışmalarda özellikle konserlerin organizasyonu, sahnenin kullanımı ve sanatçıların konsere başlayıp, sürdürüp bitirme süreçlerinde sözsüz iletişim becerisi büyük önem taşıdığı için sanatçılar sözsüz iletişim eğitimi almaktadırlar. Tamamen farklı bir ortam olan müzik sanatındaki sahne çalışmalarının verimleri sözsüz iletişim becerisinin eğitimine sürekli yeni bilgiler katmaktadır. Müzik bilimi ile uğraşan çevrelerde bu konuda çok önemli bilimsel araştırmalar bulunmaktadır. Buna sadece bir boyutu ile örnek vermek gerekirse, sahne heyecanının kontrolü konusunda yapılmış çok önemli bilimsel araştırmalar olduğunu görüyoruz. Bu çalışmaların da çoğunlukla müzik eğitimcileri tarafından yapılması müzik sanatı ile sözsüz iletişim arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Hiç kuşkusuz sözsüz iletişimle doğrudan ilgili bilim dalları arasında psikoloji ve sosyal psikolojiyi saymalıyız. Aslında sözsüz iletişimle bu iki bilim dalı arasındaki ilişkinin belirtilmesine bile gerek yoktur. Bilim ve sanat alanları içinde psikolojinin çok önemli bir yeri vardır. Çünkü sözsüz iletişim sadece düşüncelerimizi ve ikili ilişkilerimizi değil duygusal özelliklerimizi de yansıtması açısından doğrudan psikolojinin dolayısıyla sosyal psikolojinin alanına girmektedir. Sözsüz iletişim ve beden dili üzerinde yapılan bilimsel çalışmaların büyük çoğunluğu bu iki bilim alanından gelmektedir. Son zamanlarda buna bağlı olarak nöroloji bilim alanı da sözsüz iletişim ile ilgili önemli bilgi ve bulguları ortaya çıkarmıştır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

İnsan ilişkileri ve sosyal alanları değerlendirdiğimizde ise; Sözsüz iletişimin sınırlılıkları içine yalnızca jest ve mimikler alınmamaktadır. Hayatın her aşamasında, doğumumuzdan ölümümüze kadar etkisini sürdüren insanların giyim kuşamları, takıları, makyaj stilleri de bir mesaj ileten sözsüz iletişim aracı olarak kabul görmektedir. Bireysel ilişkilerimizden, özel hayatımıza, iş hayatımızdan her türlü sosyal ilişkilerimize kadar geniş bir etki alanı vardır. Bu yüzden sözsüz iletişim insan davranışlarının, iletişim ve ihtiyaçlarının en doğal ve en yaygın unsurları arasında yer alır. Bundan dolayı karmaşık bir süreçtir. İnsanların çalışma alanları da kişilerle ilgili bazı bilgilerin dışa vurulmasına yol açar. Masanın durumu, evrakların düzenliliği veya dağınıklığı; aydınlatma tarzından oturma ünitelerine kadar yerleşimi, mobilya seçimi, kütüphanesi, büroya konulmuş tablo veya resimlerin taşıdığı anlam ve yarattığı algı, iletişim

kuracağımız kişinin karakteri, zevkleri, duygu ve bilgi birikimi ile ilgili bilgiler verir. Bu bilgiler, bizim iletişim kurmamıza yardımcı olabileceği gibi tamamen iletişim kazalarına da sebep olabilir. rnek vermek gerekirse, bir doktorun muayenehanesi ile bir avukatın bürosunun dizayn ve tasarımı aynı değildir. Büro düzeninin sadeliği, gösterişi veya kullanım biçimi sözsüz iletişim biçiminin bir türüdür.

İnsanların değer verdikleri semboller, markalar ve aksesuarlar ve giyim kuşamlarında tercih ettikleri renkler, kullanıcısı hakkında bazı bilgileri dışa vurmaya yardımcı olur. Özellikle ilk karşılaşma anından başlayarak iletişim sreğleri içinde bir kişinin giyim kuşamı karşısındaki insan üzerinde olumlu veya olumsuz izlenim uyandırmaktadır. Bununla birlikte onun sosyal statüsü, karakteri, zevkleri veya bazı duyguları ile ilgili bize bilgi aktarmaktadır. Bunları bilmek ikili ilişkilerin sağlıklı kurulmasına katkıda bulunabileceği gibi iletişim kazalarına da sebebiyet verebilmektedir. Bu yüzden popüler kültürün artık inkar edilemez bir alanı olan moda, kozmetik, konfeksiyon ve benzeri ticari alanlar sözsüz iletişim çalışmalarından yararlandığı gibi onların bulguları da sözsüz iletişimi desteklemektedir. Kozmetik alanın da özellikle gözler, dudaklar, kaşlar ve kirpiklerin daha çekici gösterilmesi için yılda milyarlarca dolarlık araştırma, satış ve pazarlama yapılmaktadır. Bu yüzden bu sektördeki firmalar bilimsel araştırmalara büyük bir önem vermektedir.

Kullandığımız alanın doğrudan insan psikolojisi üzerinde ciddi etkisi olduğu konusunda da bilimsel araştırmalar artmaktadır. Hatta insanların yaşadıkları ortamın üzerlerinde yarattığı etki, taşıdığı anlam konusuyla ayrı bir bilim alt dalı olan *proksemi* ilgilendirmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

3.3. Sözsüz İletişimin İşlevleri

Sözsüz iletişimin birçok işlevi bulunmaktadır. Biz bu işlevlerden önemli gördüğümüz bir kaçının üzerinde durup bu konu hakkında daha fazla bilgi edinebilmemizi sağlayacağız.

Sözsüz iletişimin işlevleri dediğimiz de durup, önce aklımıza nelerin geldiğini bir dşunelim? Tabiki, ilk aklımıza gelen karşımızdaki kişinin kim olduğudur. Daha sonra onunla aramızda duygusal bir bağ olup olmadığıdır. Bir sonraki aşamada ise;

onunla iletişime girdiğimizde söylediklerini düzenleme veya onaylamaların olmasıdır. Daha sonra söylediklerini resmetme ve pekiştirme yapma en son olarak ta söylediklerini yok sayma veya sözün yerini alma işlevleri takip eder (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Şimdi, burada ne demek istediğimizi kısaca açıklamaya çalışalım;

3.3.1. Kimlik Tanımlama işlevi

Bize bir kişinin kimliği; kişiliği, sosyal statüsü ve karakteri ile ilgili çok önemli bilgiler verebilir. Kişiyi giysileri, yedikleri, içtikleri gibi şeylerle yani kullanım ve tüketimleriyle ya da ses tonu, vücudunun duruşu, araya koyduğu mesafe gibi özelliklerle değerlendirme işlevine sahiptir. Örneğin iki kişinin ilk karşılaşmaları sırasında aralarına koydukları mesafe, jest ve mimikleri o kişilerin birbirlerinin karakterleri ile ilgili ipuçları taşıyabilir. İki kişinin birbirine çok yakın durmaları samimiyet derecelerini ifade edebileceği gibi birbirlerine belirli bir mesafe ile iletişim kurmaları bize aralarındaki ilişkinin resmi bir ilişki olduğunu gösterebilir.

Bir kişinin bir süper marketten aldığı gıda maddeleri, bunların markaları, aldıkları eşyaların cinsi ve etiket fiyatları bize o kişi ile ilgili sayısız bilgi verebilir. Onun sosyo-ekonomik durumu, kültürü ve zevklerini bize anlatabilir. Maskeleye veya aldatma ile kimlik konusunda tamamen yanıltma amaçlıda kullanılabilir. Bu durumu çok iyi bilen dilenciler, dolandırıcılar büyük bir ustalıklarla kullanırlar. Yine gizli servisler ve güvenlik görevlileri de algı yönetiminde bu alanda eğitim alırlar (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

3.3.2. Sözsüz iletişimin Duygusal işlevi

Sözcükler genelde içerik bilgisi taşırlar; sözsüz iletişim ise duygusal tepkilerimizi de dışı vurur. Sözsüz iletişim, bir bakışı, bir dokunuşu, içten gelen bir sevgiyi ya da hayranlık duygusunu daha güçlü şekilde dile getirebilir. Bazen akla gelebilecek en kötü sözler bile tek bir bakışın ortaya koyacağı etkiyi yaratamaz. Bu bağlamda durum, ortam ve iletişim koşullarının özelliğine bağlı olarak sözel olmayan iletişim, duyguların taşınmasında önemli bir işleve

sahiptir. Duyguların taşınmasında sesin tonu, tınısı, vurgusu veya anlama yardımcı sesler oldukça etkili bir işleve sahiptir. Bu yüzden duygulanma anında vücudumuzun gösterdiği tepkilerin sözlü iletişim becerimizi etkileyeceği açıktır. Şaşkınlık anında ağızımızdan çıkan bir sözün ses değeri birbirinin aynı değildir. Bu özellikleri itibariyle bazen bilinçaltına çok yakın bir alana yerleşerek davranışlarımızı yönlendirirler.

Duygularımız son derece güçlü ve genellikle kontrol edilmesi zor tepkilerimizdir. Bu tepkilerimiz kendi iç uyarılarımız tarafından tetiklenebileceği gibi çoğunlukla dışarıdan gelen uyarılarla da tetiklenir. Bu yüzden insanların gerçek niyetlerinin anlaşılmasında önemli bir ipucudurlar (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

3.3.3. Sözsüz iletişimin Düzenleme işlevi

Sözsüz iletişim ilişkileri düzenleme, başlatma ve bitirme işlevine de sahiptir. Bir el hareketi “*Başlayın sizi dinliyorum*” anlamına gelebilir. Bir konuşmanın başlatılması işlevini yerine getirirken, elimizi kendi ekseni etrafında çevirmemiz ve bakışlarımızla desteklememiz, “*Devam edin sizi dinliyorum*” anlamını taşıyabilir. Konuşma sırasında dinlediğimiz kişiye başımızı yukarı ve aşağıya doğru sallamamız, “*Size katılıyorum*”, “*Sizi onaylıyorum*” anlamına gelebilir. “*Kabul, ret, durdurma, devam et, git, gel ve anladım*” gibi anlamlara gelen dokunma, baş sallama, bakış ve el hareketleri, karşılıklı konuşmanın düzenlenmesine yardımcı olur. Sözsüz iletişim bütün işaret sıfatlarını ve zamirlerini başarılı bir biçimde yansıttığı için ilk ilişkilerde görüşmeleri düzenlemede etkin bir rol oynar. Hatta bazen sadece beden hareketleri ile hiç dil bilmediğimiz bir ortamda iletişim kurabiliriz. Bu düzenleme biçimi sözsüz iletişimin işlevlerinden biri olarak ikili ilişkileri güçlendirir. Buna karşın susma, başını öne eğme, bitti anlamına gelen selamlama gibi kürsüyü veya konuşma yerini terk etmede ikili ilişkinin sonlandığı anlamına gelir.

Sözsüz iletişim aynı zamanda sosyal ortamı düzenleme amaçlıda kullanılabilir. Bir hastane koridorunda sus işareti yapan bir hemşire fotoğrafı konulması buna örnektir. Kamu kullanım alanlarındaki işaretler daha önce de

söylediğimiz gibi düzenleme görevi yapan amblem işaretlerdir. Bazı spor müsabakalarında önceden belirlenmiş yazılı olmayan kurallar da birer düzenleme görevi yaparlar. Örneğin bir tenis maçı öncesi izleyicilerin sessiz olmaları yazılı olmayan bir kural olarak düzenleme işlevi görür. Boks maçına başlayan boksörlerin maça başlamadan önce yumruklarını birbirlerine vurmaları başarı dileğini iletir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

3.3.4. Sözsüz iletişimin Resmetme ve Pekiştirme işlevi

Sözsüz iletiler sözlü kelimelere eşlik eder ve vurguyu pekiştirir. Örneğin kaçan balığın büyüklüğünü el ile gösterme, bardağı yere atarak kırma; aşırı öfke, sigara içiş biçimi; birçok duygusal bağlantıyı anlatmak içindir. Sözü pekiştirme ya da dikkat çekerek vurgulamayı sağlar. Örneğin, masaya vurma ya da sesini birden yükseltme, sözsüz iletişimin en önemli işlevlerinden biridir. Resmetme ve pekiştirme işlevini kişilerarası iletişimin her alanında kullanırız. Dolayısıyla mesajlarımızı iletmede, resmetme ve pekiştirme gittikçe yaygınlaşan bir işleve sahip olmaktadır. Pekiştirme işlevi sadece duygularımızı değil düşüncelerimizi, bilgi ve değerlendirmelerimizi de sözlü iletişime katarak güçlü bir biçimde destekler (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

3.3.5. Sözsüz iletişimin Yok Sayma veya Sözü Yerini Alma işlevi

Sözsüz iletişimde hareketler yaygın bir biçimde ikili ilişkilerde karşımızdaki kişinin düşüncelerini benimsemediğimizi belli etmek için kullanılır. Kasıtlı olarak duymuyor gibi davranmak veya mesajımızı sözlü olarak iletme yerine bir işaretle yapmak, tıpkı “*evet*” anlamında baş sallama ya da Amerikan toplumunda olduğu gibi küfretme yerine orta parmağını göstermek, buna örnek olarak verilebilir. İkili ilişkilerimizde yaptığımız bazı hareketler karşımızdakine sözün taşıdığı anlamın dışında mesajlar verebilir. Davetsiz bir misafirin kalkıp gitmesi için saatimize bakmamız; başka bir işle uğraşmamız veya ses tonumuz, içinde bulunduğumuz ilişkinin gidişatını belirler. Yok sayma hareketi olarak yüz yüze iletişim anında yüzümüzü bir başka yöne çevirmemiz, “*Konuşmamız bitti*” anlamına gelebileceği gibi “*Seni dinlemiyorum*” anlamına da gelebilir. Osmanlı saray geleneğinde padişahın huzuruna kabul ettiği kişiye

sırtını dönmesi onun istenmeyen adam olduğu anlamına gelirdi. Bu hareketler resimleme olabileceği gibi yönlendirici ve amblem olabilirler (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Dini ve siyasi grupların geliştirdikleri bazı el hareketleri de bir gruba veya siyasal partiye mensubiyeti ifade edebilir. Mısır'da darbe karşıtı direnişin sembolü olan dört parmak işaretinin “*Rabia*” olarak okunması, bu duruma verilebilecek güncel bir örnektir. Bunlarla birlikte bazı renklerin de bazı ideolojik hareketleri ifade ettiği bilinmektedir: “*Kızıl Yıldız*”, “*Turuncu Devrim*”, “*Kara Gömlek*” gibi (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

3.4. Beden Dilinin Cinsiyetlere Göre Farklılıkları

Sözsüz iletişimin içinde dikkat etmemiz gereken bir başka nokta ise beden dilinin cinsiyetlere göre farklılık göstermesidir. Kadın ve erkeklerin gülme, ağlama, susma, dokunma gibi ortak beden hareketleri olduğu gibi birbirinden farklı beden hareketleri de bulunmaktadır.

Kadınların sözsüz iletişim sırasında yaptıkları hareketler erkeklere göre daha belirgin ve daha fazladır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan bir yüksek lisans tezinde, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre iletişim becerilerinin, empati becerilerinin ve beş faktörlü kişilik becerilerinin anlamlı bir biçimde erkeklere göre daha yüksek olduğu anlaşılmıştır (Toy, 2007). Bu sonuç kızlarla erkekler arasında sözsüz iletişim biçimi, türü ve süresi arasında farklılık olduğunu gösterir.

Araştırmalar kadınların sözel olmayan duyarlılığı fark etmede ve göndermede erkeklerden daha becerikli olduğunu göstermektedir (Rosenthal, Hall, DiMatteo, Rogers ve Archer, 1979). Örneğin; Kadınlar, başkalarıyla etkileşirken dokunma, göz teması, açıklayıcı beden hareketleri, gülümseme ve sürekli bakış gibi sözsüz davranışları erkeklerden çok daha iyi kullanıp yorumlayabilir. Erkekler ise kadınlardan daha iyi kızgınlığını beden hareketleri ile ifade edip başkalarına aktarabilirler.

Sözsüz iletişimin sınırlılıkları içinde yapılacak değerlendirmelerde göz önünde bulundurulması gereken önemli noktalardan biride budur. Başka bir ifade ile belirli

hareketler belirli anlamları taşıyacağına varmadan önce kadın-erkek arasındaki beden dili farklılıklarını göz önünde bulundurmamız gerekir:

“Ortalama olarak kadınlar sözsüz ipuçlarını deşifre etmede erkeklerden daha başarılıdırlar. Kadınların başarılarının en iyi olduğu alan yüz ifadelerini açmadır, onu beden dilini okuma izlemekte, ses tonunu deşifre etme ise bu avantajın en küçük olduğu alandır. Ayrıca kadınlar yüzleri tanımada da erkeklerden daha iyi görünmektedirler. Bu cinsiyet farkı yalnızca yetişkinlerde değil çocuk ve ergenlerde de bulunmuştur (McClure, 2000). Sözsüz ipuçlarını açmada cinsiyet farkının büyüklüğü çalışmadan çalışmaya geçişle birlikte, araştırma tutarlı olarak kadınların bu alanda daha büyük bir beceriye sahip olduklarını belgelemiştir.” (Hall,1998) (Taylor, Peplau ve Sears, 2008)

Bu farkın sebepleri konusunda bilim adamları henüz bir sonuca varamamış; konuyla ilgili birbirinden farklı iddialar geliştirmişlerdir. Bir grup araştırmacıya göre;

“Bir olasılık, konuşma öncesi bebeklere bakmadaki rolleri nedeniyle kadınların sözsüz ipuçlarına genetik olarak ‘programlanmış’ bir duyarlılık olmasıdır.” (Taylor, Peplau ve Sears, 2008)

Bir grup araştırmacı da kadınların duygusal konularda bir uzman gibi yetiştirildiğini öne sürmektedirler. Daha çocuk yaştan itibaren duygusal konulara ağırlık verecek biçimde yetiştirilmiş olmaları bunda etkili olmaktadır. Üçüncü bir iddia ise bireyler arasındaki ilişki biçimleri ve sürekliliğinin sözsüz ipuçlarını okumada bir farklılığa yol açabileceğine işaret etmektedir.

Fiziksel anlamda daha zayıf bir bünyeye sahip olmalarından ötürü kadınların erkeklere nazaran duygulara daha fazla dikkat etmek zorunda oldukları, buna bağlı olarak da sözsüz iletişim becerilerinin geliştiği iddiası da bulunmaktadır (Taylor, Peplau ve Sears, 2008).

Buradan varacağımız sonuç açıktır. Kadın veya erkek ister mesajı veren isterse mesajı alan taraf olsun, birbirinden farklı hareket etmekte birbirinden farklı algılamaktadırlar. Sözsüz iletişim konusunda yorum ve değerlendirme yaparken dikkat etmemiz gereken noktalardan biride cinsiyet faktörüdür. Bunu göz önüne almadan

yapılacak değerlendirmeler doğru yarguların oluşmasının önünde önemli bir engel olacaktır.

İş hayatının hemen hemen her basamağında yer alan kadın ve erkeklerin olaylara birbirinden farklı fiziksel tepki veriyor olmalarını bilmek iletişimin doğrudan başarısını etkileyen bir durumdur. Yani iletişim anında tarafların cinsiyet farklılıklarına göre iletişim modelleri geliştirmeleri bireysel başarılarının artırdığı gibi kurumsal başarının elde edilmesinde de cinsiyet faktörüne dayalı bir sözsüz iletişim becerisi geliştirmenin önemli derecede etkisi olacaktır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

3.5. Beden Dilinin Kùltürler Arasındaki Farklılıkları

Sözsüz iletişimle kùltür arasındaki ilişki de bilim adamlarının üzerinde birleştikleri konular arasında yer alır. Bu iki kavram arasındaki ilişkiyi daha iyi anlatabilmek için kùltür kavramının doğru bir tanımının yapılması gerekir. Kùltür kavramı ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Ancak bunların hemen hemen tamamı kùltür tanımını kullanarak olası bir kavram kargaşasının önüne geçmek istiyoruz:

“Kùltür, kişilerin davranışları hakkında bize bilgi veren ve bu davranışlarda yansımaları bulan soyut görüşler, değerler ve dünyaya dönük algılardan oluşur. Kùltür, bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılr ve o toplumun üyeleri tarafından anlaşılır davranışlar üretir.” (Havilandt, Prins, Walrath ve McBride, 2008)

Kùltür oluşturduğu simgelerle algılanır ve yorumlanır:

“İnsan davranışının çoğu işaretler, sesler, amblemler ve başka bir şeyi anlamlı bir biçimde yansıtan simgelerle ortaya konur. şeyler ve onların temsil ettikleri arasında kalıtsal yada gerekli bir ilişki bulunmadığı için simgeler keyfidir. Simgeler, ancak insanlar bu simgelerin iletişim içindeki kullanımları konusunda hem fikir oldukları zaman bir anlam kazanırlar.” (Havilandt, Prins, Walrath ve McBride, 2008)

Kùltür içinde sözsüz iletişim de zamanla simgesel ortak anlamlar ifade etmeye başladığında bir değer kazanır.

Bu konu üzerinde de farklı bilim çevrelerinden birçok bilim adamı araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmaların hemen hemen tamamında kültürle sözsüz iletişim arasında doğrudan bağlantının olduğu anlaşılmıştır.

Paul Ekman ve arkadaşları: *“Her kültürün kendine özgü gösterim kuralları olduğu ve bunların hangi duygu ifadelerinin gösterilmesi gerektiğini belirlediği”* sonucuna ulaştılar. Bu araştırmaların hemen hemen tamamını yakını kültürün sözsüz iletişim davranışları üzerindeki etkisini geniş bir şekilde ve birçok araştırma örnekleri ile belgelendirmektedir.

Kültürleri sosyal psikologlar toplum ağrılıklı ve birey ağrılıklı kültürler olarak birbirinden ayırmaktadırlar. Buna göre Anglo Amerikan kültürü daha çok bireyci, Japon kültürü ise toplumcu bir karaktere sahiptir. Sosyal psikologlar bireyci kültürlerde özellikle engelli insanların bile bu kaygılarla hareket ettiklerini anlatırlar.

Engelli Olimpiyatlarındaki sporcuların spontane ifadelerinde olduğu gibi bireyci kültürlerin gösterim kuralları başkalarının önünde utanç duygusunun sergilenmesini teşvik etmez, buna karşılık ortaklaşacı kültürlerde buna izin verilir (hatta teşvik edilir) (Tracy ve Matsumoto, 2008) (Haviland ve ark., 2008).

“Amerika’daki kültürel normlar erkekleri keder veya ağlama gibi duygusal ifadeleri sergilemekten alıkoyar, buna karşılık kadınların bu tip duyguları sergilemesine izin verilir. Japonya’da geleneksel kültürel kurallara göre, kadınlar rahatça ağzını genişçe açarak glmseyemez (Ramsey, 1971). Japon kadınlar genellikle glmsediklerinde ağzlarını kaparken batı toplumlarında kadınlarının geniş geniş ve sık sık gülmesine izin verilir, hatta kadınlar buna teşvik edilir. (Hanley, 1977; La France, Hecht ve Paluck, 2003) (Aronson ve Ark., 2012)

Kültürün oluşma biçimine göre içten dışa doğru üç ana grup içinde ele almamız gerekecektir. Kültürün tanımı, oluşması ve sözsüz iletişime yansımaları çok geniş ve karmaşık bir konudur. Bu yüzden bizim bu konudaki tespitlerimiz tamamen sözsüz iletişim becerisi ve kültür ilişkisiyle sınırlı olacaktır. Kültürün toplumsal bir süreç olarak yatay ve dikey olmak üzere birbirine sürekli geçişler yaptığı, dinamik bir unsur olarak geçmişten geleceğe birikerek, değişerek ve gelişerek aktarıldığı hesap edilirse

kolay ve pratik algılanması bakımından kültürün sözsüz iletişim üzerindeki etkisi üç ana çerçevede ele alınabilir. Bunlar; Ulusal Kültür Unsurları, Üst Kültür (veya bölgesel kültür unsurları), Alt Kültür (veya yerel kültür unsurları) dır.

Yerel Unsurlar: Yerel kültür unsurlarının oluşması en küçük topluluk olan aileden yola çıkarak köy, kasaba ve ilçe çevresinde gelişeceği gibi bir meslek gurubunda da gelişebilir. En küçük insan toplulukları, zaman içinde iletişim kurarak ortak iletişim alanları oluştururlar. Oluşan bu ortak iletişim alanları zaman içinde ortak bir kültürün ve davranış biçimlerini de meydana getirir. Örnek vermek gerekirse, çiftçilikle uğraşılan bir yörede oluşan iletişim ortamının yapısını belirleyen unsurlarla besicilikle uğraşılan bir bölgedeki iletişim ortamının yapısını oluşturan davranışlar, kelimeler, sözler ve ilgiler aynı değildir. Sözsüz iletişim bu alanların her birinde farklı bir biçimde gelişebilir. Bazen şehirlerarası rekabet iki şehrin kültürünün ve inanç davranışının birbirinden farklılaşmasına sebep olabilir. Buna birçok örnek verilebilir. Ülkemizde Erzurum ve Erzincan arasında böyle bir yerel farklılığın olduğunu görebildiğimiz gibi Batman ve Siirt arasında da birbirine çok yakın iller olmasına rağmen böyle bir farklılık bulunmaktadır.

Bölgesel Unsurlar: Kültür, bölgeler ve havzalar arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik farklılıklara göre de farklı bir biçimde gelişip değişebilir. Sözsüz iletişim ise buna göre farklılık ve değişme gösterebilir. Karadeniz yöresindeki renk, zevk ve ilgi; Güneydoğu Anadolu'daki renk, zevk ve ilgiye göre değişiklik gösterir. Ege bölgesi ile İç Anadolu bölgesi de bu bakımdan farklılık gösterebilir. Bu da sözsüz iletişim becerisinin bölgelere göre değişmesine sebep olur.

Ulusal Unsurlar: Yerel, bölgesel ve kültürel unsurlar, birbiri içinde sürekli bir geçişlilik içindedir. Yerel unsurlar birbiri içinde sürekli iletişim halinde bölgesel özellikleri oluştururken, bölgeler arasındaki geçişlilik ve iletişim ise ulusal kültürün oluşmasını sağlar. Bu durum zaman içinde ortak bir alan yaratarak, bir bütün halini alır. Bu bütün ise ulusal kültürün unsurlarını oluşturur. Kültürün en önemli belirtilerinden birini de sözsüz iletişim davranışları oluşturur.

Paul Ekman da dâhil olmak üzere birçok araştırmacı bu konuyu genelleyerek sadece ulusal özellikler olarak değerlendirmektedirler. Sözsüz iletişim becerisinin

kültürle ilişkisinin doğru anlamlandırılmasında dikkat edilmesi gereken nokta, bireysel özellikleriyle yerel özelliklerin; yerel özelliklerle bölgesel özelliklerin ve bölgesel özelliklerle ulusal özelliklerin birbirine karıştırılmaması gereğidir. Nüfusu, geniş bir coğrafya parçası üzerinde 270 milyon olan ABD’de monoblok bir ABD kültürü olduğunu savunmak, dolayısıyla yerel özellikleri göz ardı etmek asla gerçekçi bir yaklaşım değildir. ABD’de güney kuzey farkı en belirgin olan unsurlar arasında yer alırken ABD’nin doğusu ile batısı arasında da birden çok kültür farkı bulunmaktadır. Son iki yüzyıl içinde dünyanın her yerinden sürekli göç alan bir ülkede tek bir kültürel davranışın olduğu düşünülemez. Nitekim bugün ABD’de 2 ve 3 dilli toplumlar ayrı, Afro-Amerikalılar ayrı bir kültür çevresi oluşturmaktadır.

Sözsüz iletişim hareketlerini etkileyen bir başka unsur da küreselleşmenin etkisiyle gücünü daha da arttıran popüler kültür kavramıdır. Popüler kültür, ürettiği moda değerlerle bütün dünya da insan davranışlarını etkilemektedir. Özellikle genç kuşakların davranış ve tutumlarını birbirine yaklaştırmaktadır. Başta müzik olmak üzere birçok konuda ekonomik bir sektör halinde zevkleri, kılık kıyafeti, hatta bazı bakış açılarını değiştirmektedir. Bir kısmı, tüketim ekonomisinin yönlendirmesi sonucu son derece zararlı etkiler yaratmasına karşın, iletişim teknolojisinin gelişmesi ile yaygın bir kesim üzerinde de olumlu etkiler bırakmaktadır. Yeşil çevre bilincinin oluşması, temel evrensel değerlerin savunulması için bütün dünyada aynı anda yapılabilen örgütlenmeler buna örnek olarak gösterilebilir.

Giyim kuşam, yemek, eğlence, kozmetik ürünlerin tüketilmesi süreçlerinde ise bir çelişki içinde çevre kirliliğini destekleyen üretim malzemelerinin tüketimini kamçulamaktadır. Çelişki o kadar güçlüdür ki, dünyayı kirleten bir kartel aynı zamanda çevre duyarlılığı konusundaki bir etkinliğe sponsorluk yapabilmektedir. Bu konuda kültür antropolojisi araştırmacıları şu önemli yargıda bulunmaktadır:

“En temel kültürel eğilimlerden biri küreselleşme, yani güçlü batılı ülkelerini ürünlerinin, teknolojilerinin, görüşlerinin ve kültürel uygulamalarının dünya çapında benimsenmesidir. Homojen ve küresel bir dünya kültürüne doğru ilerleyen bu hareketin karşısında, dünya üzerindeki etnik ve dini gurupların kendi eşsiz kültürel kimliklerini yeniden ortaya koyma ve biricik tarihsel geleneklerini uygulama hareketi vardır.” (Haviland ve Ark., 2008)

Bu hareketlerin gelecekte nasıl bir gelişme göstereceği bilinmemekle birlikte metropollerde ortaya çıkan çok kültürü yaşayış biçimi etkisini arttırmaktadır. Buna tipik örneklerden biri pop müzik starlarının bütün dünyada yaygın ve etkili bir ortam yaratmış olmalarıdır. Tipik örneklerden biri de dövmenin küresel kültür olarak hızla yayılmasıdır.

Popüler kültürün yarattığı tutum ve davranışların yayılmasını sağlayan bir başka kanal ise internet, akıllı telefon ve sosyal medyadır. Dünyanın bir ucunda ortaya çıkan bir yenilik anında dünyanın her yerinde ilgi görmeye, bir tutum ve davranış haline gelmeye başlamakta bu da sözsüz iletişim becerilerinde değişime dönüşüme sebep olmaktadır.

4. SÖZSÜZ İLETİŞİM HAREKETLERİNİN ANLAMLANDIRILMASINDA BÜTÜNLÜK UNSURU

Sözsüz iletişim mesajının anlamlandırılmasında en önemli noktalardan birisi de mesajın bütünselliği kavramıdır. Bu sadece sözsüz iletişim becerisinin doğru anlamlandırılmasında değil, aynı zamanda insani ve sosyal bilimlerde doğrunun araştırılmasında da en önemli unsurları arasında yer alır. Bu durumu vereceğimiz tipik bir örnekle açıklamak gerekirse;

Bir katilin herkesin önünde bir kişiyi vahşi bir biçimde bıçak darbeleri ile öldürdükten sonra yüzünde önemli bir iş başarmış insan gülümsemesi ile olay yerine gelen polislere teslim olduğu andır... İlk izlenim katilin sadist, psikopat veya dengesiz bir insan olduğu algısıdır. Hatta insanlar, polisin elinden alarak suçluyu linç etmek ister. Bu duruma Paul Ekman "*Ottello sendromu*" adını vermektedir. Oysa olayın geçmişine bakıldığı zaman, katilin küçük kızı kaçırılarak tecavüze uğramış, daha sonra bıçak darbeleri ile öldürülmüş fakat polis suçluyu bulamamıştır. Baba çocuğunun katilinin izini sürerek bulmuş ve kızının intikamını almıştır. Kalabalığın babayı linç etmek istemesinin en önemli sebebi bu vahşice davranışın geçmişini bilmemesidir. Kalabalığın gerçeği öğrendiği zaman ki tepkisi asla linç edecek kadar güçlü bir öfke olmayacaktır...

Geleceği bilmemenin sözsüz iletişimi tam olarak anlamamızı engellediği durumlar da vardır. Buna bir örnek vermek gerekir ise;

Yakınlarının tahlil sonuçlarını alan aile ilgili kişinin ölümcül bir hastalığa tutulduğunu anlamıştır. Bunun içinde ekonomik durumları iyi olmamasına rağmen yurt dışına hem bir gezi hem de son bir çare olarak başka doktorlara göstermek için hastayı götürmek istemektedirler. Ancak hastanın ölümcül bir rahatsızlığı olduğu kendisinden gizlenmektedir. Aile hastayı yurt dışına gitmeyi ikna etmek isterken onun son çare olarak tedavi olup olmayacağını anlamak, ömrünün son günlerinde ona iyi anlar yaşatmak isterler. Bunun için aile büyük bir özveride bulunmaya hazırdır. Hasta ise yurt dışına gitme fikrinin nereden çıktığını bir türlü anlamamakta, yokluk içinde ailesinin borç altına girerek onu yurt dışına göndermesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Buradaki durum, hastanın geleceği ile ilgili bilgi sahibi olmamasıdır. Burada gösterdiği tepki ve

bu tepkinin dışavurumu olan sözsüz iletişim hareketleri ile gerçeği öğrendiği zamanki beden dili hareketleri arasında hiç kuşkusuz büyük bir fark olacaktır.

Duruma başka bir açıdan bakarsak ölümcül bir hastalığı olduğu kesinleşmiş bir hastanın bir ümitle gittiği bir doktorla konuşması sırasında “*Doktor bey, eline ayağına düştüm. Beni bu dertten kurtar.*” söz kalıbıyla doktorun ellerine sarılarak öpmek istemesi üçüncü şahıslar tarafından bir yaltaklanma olarak algılanabilir. Çünkü üçüncü şahıslar, hatta doktor hastasının başka amaçlarla bu hareketi yaptığını düşünebilir.

4.1. Söz – Jest – Mimik İlişkisi

Bütünsellik kavramı içinde de belirttiğimiz gibi sözlerle jest ve mimikler arasında anlamsal bir bütünlük vardır. Bu bütünlük sözsüz iletişimin anlamlandırılmasında önemli bir etkidir. Yapılan bilimsel araştırmaların hemen hemen tamamında bu ilişki üzerinde durulmakta ve olmazsa olmaz unsurlar arasında sayılmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Çünkü sözsüz iletişim, sözün, jest ve mimiklerin amacı iletişim kurmak ve bu mesajı etkili bir biçimde aktarmaktır. Bu yüzden bunlar birbirlerini tamamlamaktadır. Hiçbir jest ve mimik tek başına doğru bir mesaj vermez. Söz de yalnız başına değerlendirildiği zaman doğru anlamlandırılmaz. Bu durum sesin tek başına iletişim aracı olarak kullanıldığı telefon görüşmeleri, radyo programları ve benzeri kayıtlar için de geçerlidir. Bu yüzden radyo haberlerinin dili ile televizyon haberlerinin dili mesaj iletimi açısından aynı olmadığı gibi telefon görüşmelerindeki mesaj iletimi de yüz yüze iletişim gibi olmaz.

4.2. Sözsüz İletişim ve Mekân İlişkisi

Mekân bize kendi içinde birçok anlam verebilir. Bulduğumuz mekânın düzeni, temizliği, aydınlatması, eşyaların yerleşim biçimi, sıcaklığı veya soğukluğu söz konusu mekânı kullananlarla ilgili birçok bilgi aktarabilir. Bunların başında mekân sahibinin çalışkanlığı, titizliği, zenginliği veya fakirliği; zevkleri, eğitimi ve kültürü konusunda doğru anlamlandırma yapmamızı sağlayabilir. Mekân-insan ilişkisini araştıran bilim dalına *proksemi* adı verilir.

Mekânda bulunan masa, koltuk ve sandalyelerin durumu, kalitesi bize bir takım ipuçları verebilir. Eşyaların seçiminde klasik veya modern tasarımların seçilmiş olması,

marka ve kalitesi bize içinde bulunduğumuz mekânın kullanıcıları için bazı mesajlar verirler. Bu mesajlar ikna amaçlı bilinçli olarak düzenlendiği gibi tamamen aldatma amaçlı olarak da kullanılabilirler. Kendini olduğundan daha güçlü göstermek isteyen kurumların masraflı ve gösterişli eşyalarla buldukları mekânları donatmaları örnek olarak verilebilir. Yani, ekonomik gücü çok yüksek olduğu halde çok sade eşyalar kullanan kişilerin alçakgönüllülüklerinin eşyalar vasıtasıyla anlamlandırılması buna örnektir.

4.3. Sözsüz İletişim ve Sosyal Alan İlişkisi

Sosyal alan, sözsüz iletişimde genel kabul gören bilimsel bir doğru olarak karşımıza çıkmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Genel olarak bir kişi, bir başkasına ilişkin arkadaşlık ve yakınlık duyguları arttıkça ona daha yakın durmaktadır ya da fiziksel anlamda onunla arasında daha az mesafe bırakmaktadır. Arkadaşlar birbirlerine yabancılardan daha küçük mesafede dururlar (Aiello ve Cooper, 1972). Arkadaşça görüşmek isteyen insanlar daha yakın mesafeleri seçerler (Patterson ve Sechrest, 1970) ve cinsel olarak birbirini çeken insanlar birbirine daha yakın dururlar (Allgeier ve Byrne, 1973). Herkesin kendi etrafında başkasının girmesinden hoşlanmadığı bir alan vardır (Taylor, Peplau ve Sears, 2010). Yapılmış olan araştırmalara göre bizimde çıkarmış olduğumuz sonuç; Arkadaş olan kişilerin, birbirlerine yabancılardan daha yakın mesafede durduklarıdır.

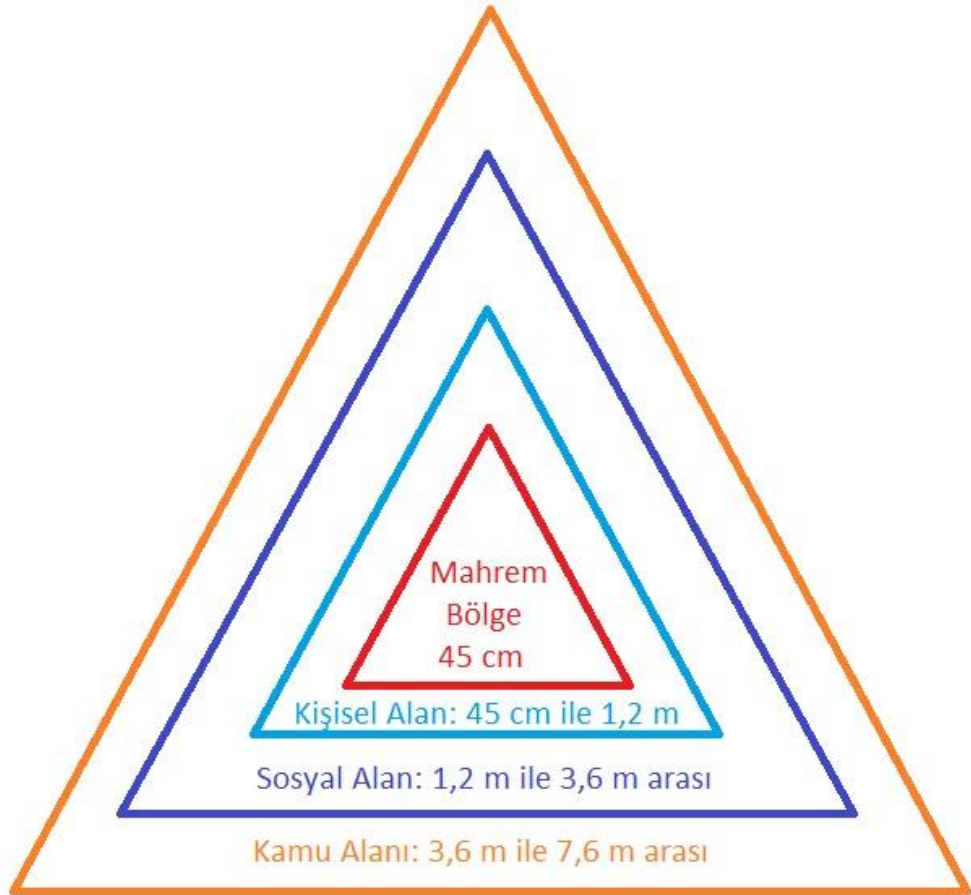
Özellikle ikili ilişkilerin durumuna göre bu sosyal mesafe sözsüz iletişim hareketlerinin olumlu olarak veya olumsuz olarak gerçekleşmesine sebep olur. Çalışma ortamlarında aralarında sempati olmayan kişilerin birbirlerine çok yakın durmaları itici olabilir. İş yerlerinde bu iticilik mobbing de dahil olmak üzere birçok çatışmayı beraberinde getirir. Hiç tanımadığımız bir kişinin bizim özel alanımıza girmiş olmasının yarattığı psikolojik rahatsızlığı hemen her insan en azından bir kere yaşamıştır veya *“Adam tepemde yalı kazığı gibi dikildi.”* sözünün anlamıyla karşılaşmıştır.

Bir insanın birden fazla insanla arasına koyduğu mesafe, vücut dilini kullanmasında önemli ölçüde etki yaratır. Bu yüzden vücudumuzun tamamının herkes tarafından görüldüğü bir ortamda iletişim kurmayı daima etkili bir iletişim aracı olarak

görürüz. Geniş kalabalıklarla iletişime girme sürecinde oluşturulan platformların temel sebeplerinden birisi konuşmacının beden hareketlerinin de herkes tarafından görülmesini sağlamaktır. Bu konuda çalışmalarıyla önemli bir yere sahip olan Edward T. Hall kalabalık bir topluluk önünde yapılan konuşmalarda konuşmacı ile dinleyiciler arasındaki mesafenin yedi metre veya daha fazla olması gerektiğini söylemektedir (Ehninger ve Ark., 1990).

Sosyal alanların kullanımı ile ilgili olarak da birçok bilimsel araştırma yapılmıştır. Sosyal alanında içinde bulunduğu bir yerin, bir mekânın kullanımı *proxemics* adı verilen bir alt bilim alanını ilgilendirmektedir (Ehninger, Gronbeck ve McKerrow, 1986).

Bir diğer ifadeyle proksemik; Kişisel alanın ve insanların mesafe kullanımının incelenmesine genel olarak verilen isimdir. Edward T. Hall'ın bu konuda yapmış olduğu araştırmalar sonucunda, proksemik ile ilgili dört alan tanımlamıştır;

- a. **Mahrem Bölge (45 cm kadar):** Kişilerin kendi mülkleri veya özel odaları gibi gördükleri ve sadece duygusal olarak kendilerine yakın hissettiği kişilerin girmesine izin verdikleri bölgedir. Bu kişiler; eş, sevgili, ebeveyn, çocuklar, diğer yakın akrabalar ve çok yakın arkadaşlardır.
- b. **Kişisel Alan (45 cm ile 1,2 m arası):** Kişilerin sosyal faaliyetler, arkadaş toplantıları, sohbetler, iş yaşamı ve benzeri faaliyetlerde diğer insanlarla aralarında tutmayı tercih ettikleri mesafedir.
- c. **Sosyal Alan (1,2 m ile 3,6 m arası):** Kişilerin günlük yaşamlarında, normal olarak ilişkide buldukları veya bulunmak zorunda oldukları diğer kişilerle aralarında tutmayı arzuladıkları mesafedir. Bu kişilere örnek olarak verilebilecekler; eve gelen tamirci, ofisteki uzak çalışma arkadaşları veya yeni işe giren bir çalışan gibi çok iyi tanımadığımız kişilerdir.
- d. **Kamu Alanı (3,6 m ile 7,6 m arası):** Kamu içindeki iletişim alanıdır; parkta veya alışveriş merkezinde yürürken ya da bir dinleyiciye konuşurken insanlar arasında bulunan mesafedir.

Kişiler arasında yakınlığın olmaması ise sözsüz iletişimi sınırlı hatta anlaşılmaz hale getirebilir. Sosyal alanla sözsüz iletişim arasındaki hassas dengeleri çok iyi bilen bir kişi, ikili ve gruplar arası ilişkilerde daha çok başarılı olabilir.

5. SÖZSÜZ İLETİŞİMİN UNSURLARI

Bu bölümde sözsüz iletişimin bütün unsurları üzerinde olabildiğince detaylı bir biçimde durmaya çalışacağız. Sözsüz iletişime dair literatür inanılmaz boyutlara ulaşmakla birlikte yapılan çalışmalar büyük bir hızla ve geniş bir yaygınlıkta sürmektedir. Bu bölüm doğrudan sözsüz iletişim alanına ait bilgilere yer verme amacıyla hazırlanmıştır.

Öncelikle konuya sistematik bir bakış açısıyla susmadan başlayarak yüz ifadelerinin anlamlandırılması sonrasında duruş, jestler, daha sonra da dokunma, yalan ve maskeleyme gibi temel kavramları anlatacağız.

5.1. Susma veya Sessiz İletişim

Susma, göz önünde bulundurulması gereken önemli iletişim süreçlerinden birisidir. Zira susma, kurulan iletişimin süreç ve amaçlarını değiştirebildiği gibi iletişimi tek başına da güçlendirebilmektedir. Bu durum Türkçede “*sözün bittiği yer*” olarak da özetlenebilir. Susma edimi, iletişim süreci içinde kişinin karizmatik bir kişiliğe sahip olduğunu gösterebileceği gibi, kendisine olan güven eksikliği veya iletişime kapalı olduğunu da ifade edebilir. Susmanın anlamlandırılması birçok durum, değişik ortam ve psikolojik unsurlara bağlı olduğundan farklı biçimlerde sınıflandırılmaktadır.

Sessizlik ya da susma, istenilen ve gerekli olan durumlar dışında ikili ilişkilerde insana çoğu kez sıkıntı ve bazen de acı veren bir eylemdir. Çok uzun süre susmak ya da başkalarının sürüp giden sessizliğine katlanmak, dayanılmaz gerilimlere neden olabilir. Kimi zaman ikili ilişkilerde susma (küsme veya kızgınlık), bir cezalandırma yöntemi olarak işlev görebilir. İki kişi arasındaki psikolojik farklılıklar, sayısız susma biçimleri yaratabilir. Bireyler arasındaki ilk karşılaşma, tanışma ve kurulan samimiyet, susmayı biçimlendirebileceği gibi sorulan sorulara cevap vermemek adına da susma edimi gerçekleşebilir. Bazen de karşımızdaki insanın tutarsız olduğunu düşündüğümüz sözlerine katılmayız ancak onu üzmemek için nezaketen susarız.

Soru sorma ve cevap verme anlarında yapılan susmaların da pek çok anlamı vardır. Örneğin bir kritik konuşma anında bir durumu veya bir kavramı karşımızdaki insanın net anlayabilmesi için seçerken susarız. “*Bu durum karşısında ne*

söyleyebilirim” söz grubundan sonra gelen sessizlik bu anlamdadır. Benzer şekilde kendimiz adlandırma veya anlamlandırma yapamadığımız durumlarda da susarız. Özellikle anlamlandıramadığımız soyut kavramları veya adlandıramadığımız psikolojik durumları anlatırken susarız.

Susmanın kendi içinde son derece farklı ve karmaşık türleri bulunmaktadır. Bu türleri ve susma süreçlerini kendi içinde sınıflandırarak ele almak gerekir. Bunların içinde birbirinden farklı bir biçimde gerçekleşen donma, duraklama ve susma kavramları arasındaki farklılıkların ele alınması gerekir.

5.1.1. Sözsüz İletişimde Donma, Duraklama, Susma

Sözsüz iletişimin ve beden dilinin bütün diğer unsurlara yönelik yapılan çalışmalar gibi susma konusunda da çok sayıda bilimsel çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar disiplinler arası çalışmalar olarak dikkat çekmektedir. Bu yüzden susma ile ilgili yapılan tanımlamalar ve susmanın sınırlılıkları konusunda yapılan değerlendirmeler de birbirinden farklılık göstermektedir. Öncelikle iletişim anında susmanın olduğu durumları gözden geçirmek ve bunun *“donma”* ve *“duraklama”* kavramları arasındaki sınırları belirlemek gerekmektedir.

Donma; iletişim anında taraflardan birinin veya bir grubun şaşkınlık, öfke, hayal kırıklığı ve şok anında ortaya koyduğu beden hareketleri ile onu destekleyen susma eylemlerinin tümüdür. Donma, anlık ve uzun süreli olmak üzere iki şekilde gerçekleşebilir. Donma hareketlerinden bir kısmı, doğrudan korkma, bir tehdidi izleme, kaçma veya savunmaya karar verme gibi süreçlerde kısa sürelidir. Bu türdeki hareketler genellikle ansızın yapılan bir hareket olarak görülmektedir. Bu yüzden bu donma hareketi kontrol dışı gerçekleşir. Çoğunlukla bir panik hali öncesi ortaya çıkar. Hiçbir şeyden habersiz beklenmedik bir durumda çıkan güçlü tetikleyiciler genellikle kontrol dışı donmanın sebepleri arasında yer alır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bir de Ekman’ın belirttiği gibi *“duvar örme”* biçiminde susma ve kapanma hareketi vardır ki, bu kararlı ve bilinçli şekilde yapılır, uzun sürelidir:

“John Gottman ve Robert Levenson, eşleri kızgınlıklarını ifade ettiğinde “taştan bir duvar” kesilen, yani hissettikleri şeyin ancak çok küçük bir kısmını gösteren

erkeklerin, fiziksel düzeyde aslında duygularını çok yoğun bir şekilde deneyimlediklerini tespit etmişlerdir.” (Ekman, 2014) diyen Ekman, donmaya yakın bir hareketin planlı bir biçimde ve uzun süreli olarak yapılabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla donma ile susma arasında farklılık bulunmaktadır.

Duraklama; susma hareketinden daha farklıdır. İletişim süreci içinde konuşmacının nefes almak üzere durması bir susma değildir. Bir zorunluluktan kaynaklanan nefes alma anıdır. İletişim konusunda iyi bir eğitim almamış kişiler, ilgili veya ilgisiz yerlerde susabilirler. Bunlar doğrudan duraklama olarak adlandırılabilir. Bu duraklamalar konuşmasının başarısını etkiler. Bununla birlikte konuşma sırasında anlam öbekleri ortasında yapılan duraklamalar, konuşma kusuru olarak kabul edilir. Duraklama kısımlarının sesle ilgili kısmının düzeltilmesi diksiyon eğitiminin alanına girmektedir. İletişim süreci içinde konuşmacının kendi özgün iradesi ile ve iletişimin etkisini arttırmak için yaptığı duraklamalar ise susmanın alanına girmektedir. Susmanın, duraklamadan farkını gösteren bir başka nokta ise nefes alıp verirken yapılan susmaların anlamlandırılması söz konusu değildir. Oysa susmanın diğer bütün türlerinin anlamlandırılması, iletişimin başarısını doğrudan etkiler. Susmanın alanına giren iradi duraklama genellikle iki biçimde gerçekleşir:

- Bir konuşmacı düşüncelerini planlamak için durur, düşünür ve konuşur.
- Hem düşünür, hem planlar ve hem de kesintisiz biçimde konuşmaya çalışır.

Her iki durumda da bir duraklama süresi vardır. Birincisinde duraklama süresi daha çoktur; ikincisinde ise daha azdır. Ancak bu duraklamaların hedef kitle üzerinde yarattığı etki birbirinden farklıdır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Susma iletişim öncesi, iletişim süreci içinde ve iletişimin sonlandırılması sırasında olmak üzere üç ana noktada gerçekleşir:

- **İletişimin başlatılması sürecinde susma:** Genellikle konuşmaya başlayacağımızı ifade etmek üzere bilerek ve isteyerek yaptığımız susmadır. Bize söz verildiği andaki susma ile konuşmaya hazırlık yaptığımızı ima ettiğimiz susma, iletişim öncesi susmalar arasında yer almaktadır. Bu susma beynimizde konuşacağımız şeylerin düzenlenmesi ve dışa vurulması

süreçlerini içerir. Aynı zamanda birbiriyle sohbet eden dinleyenlere, “Eğer susarsanız konuşmaya başlayacağım.” mesajını verir.

- **İletişim süreçlerinde susma:** İki farklı biçimde oluşur. Biri mesajı veren kişi veya kişilerin iletişim anında susması; ikincisi iletişim sürecinde mesajı alan kişi veya kişilerin susmalarıdır ve her ikisi de birbirinden farklı birçok anlamı içinde taşır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Sözsüz iletişimi ilgilendiren temel konulardan birisi iletişim süreçlerindeki susmalardır. Bir kişinin iletişim kurduğu insanlarla iletişim süresi içinde susma eylemini bilerek, planlayarak istediği yerde ve zamanda doğru olarak kullanması, iletişimdeki başarısını etkileyen yüksek bir beceri kazanmış olduğunu gösterir.
- **İletişimin sonlandırılması esnasındaki susmayı da kendi içinde sınıflandırabiliriz:** İlki, mesajı verenin susmasını taşıdığı anlamlardır; ikincisi ise mesajı alan veya alanların susmasının taşıdığı anlamlardır. Mesajı verenin susması iletişimi bitirdiği anlamına gelir. Mesajı alanın susması ise verilen mesaj hakkında ikna olduğu, şaşırıldığı veya kabullendiği anlamına gelebilir. Bazen de “yorumsuz” dediğimiz tepkisiz kalma halini ifade edebilir. Aynı durum bir kişinin grupta iletişim sürecin sonunda da ortaya çıkabilir. Etkili bir sunum sonrası dinleyicinin bir anlık susma hali ikna olduğunu veya mutlu olduğunu ima edeceği gibi aynı zamanda mesajı zoraki kabullenme anlamına da gelebilir. İletişim sürecinde mesajın hedef kitlesinin susması aynı zamanda otoritenin tescili anlamını taşıyabilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Susmanın sınırlılıklarını belirlemek ve donma ile duraklama arasındaki farkı ortaya koymak amacıyla şöyle bir tanımlama yapılabilir:

Susma: İletişim anında iletişimi etkilemek, yönünü değiştirmek veya belirli amaç ve hedefe ulaşmak amacıyla planlı bazen de plansız olarak yapılan susma durumlarının tamamıdır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Susma ile ilgili olarak çoğu psikoloğun yaptığı sınıflandırmalar;

Psikolingustik susma,

Etkileşimsel susma,

Karar verme ile ilgili susma,

Akıl yürütme ile ilgili susma,

Denetim kurma amacıyla susma,

Sosyo-kültürel susmadır.

5.1.2. Sözsüz İletişimde Susma Durumunun Anlamları

Susmanın beyindeki gelişimine baktığımız zaman özellikle anlatma süreçleri ile susma arasında doğrudan bir ilgi bulunduğunu görüyoruz. Eğer bir bilgi beyinde düzenli olarak belleğe yerleştirilmemişse akıcı olarak dışa vurulması da o derece zordur. Doğal olarak susma, bilgiyi düzenleme ve dışa vurma süreçlerinin geciktirilmesine sebep olmaktadır. Bu durum daha önce üzerinde durduğumuz gibi duraklamadır. İradi gibi görünse bile iradi olmayıp zorunluluktan kaynaklanan bir susma sürecidir. Çünkü konuşmacı beyinde bulunan düzensiz bilgileri bir araya getirerek düzenlemeye çalışmaktadır. Beyinde bilginin düzenlenmesi, beynin ve hafızanın eğitimi ile ilgili bir süreçtir. Konuşma kusuru sonucu duraklama varsa bunun düzeltilebilmesi için, önce hafızanın daha sonra da psiko-motor korteksin eğitilmesi gerekmektedir. Bilginin hafızadan düzenli olarak dışarıya çıkarılmaması, sadece susmayı değil susma ile bağlantılı konuşma bozukluklarını da beraberinde getirir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bir kısım konuşmacı kendilerine ansızın sorulan ve hemen cevabı istenen durumlarda söyledikleri her kelimenin sonunda bazı ünlüleri uzatarak kullanırlar. Böylece “eee...”, “ööö...”, “iii...”, “uu...” gibi seslerin kelimelerin hemen arkasından gelmesi konuşmayı bozar. Benzer durumlarda bazı konuşmacılara ise kelime sonunda bulunan sessiz harfleri uzatırlar. “Kapıdannn çıkarkennn... geldiğini gördüm” tarzında bir konuşma sırasında beyinlerindeki bilgileri düzenleyerek ve hata yapmadan konuşmak istemektedirler ki, bu durumda ciddi bir konuşma bozukluğudur. Her iki durumda da susuyor görünmemek için kontrol dışı olarak bu anlamsız sesleri konuşmalarına katarlar. Bir kısım konuşmacılar ise kelimeleri sık sık tekrarlayarak

susmanın yaratacağı olumsuz etkiyi ortadan kaldıracaklarını düşünürler (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Psikolojik gerginlik, öfke ve benzeri psikolojik durumlarda öfkenin şiddeti ve kontrol edilebilirliği ile susma arasında bir denge vardır. Eğer öfke şiddetli değil ise tepki susma olarak ortaya çıkar. Eğer öfke şiddetli ise fiziksel tepki veya sözlü iletişim olarak dışa yansıtılır. Çok şiddetli öfke anında veya öfke patlaması öncesinde yaşanan susmalar, karşımızdaki kişinin duygu dünyasını anlamada ciddi ipuçları oluşturmaktadır.

Psikolojik gerginlik anlarında susma, gerginlik öncesi ve gerginlik anında susma olarak ikiye ayrılabilir. Bazı araştırmacılar bu tarz susmaları, “*ilişkilerin katili*” olarak değerlendirmektedir. Çünkü susma iletişim kopukluğuna sebep olmakta; sürekliliği durumunda da ilişkilerin bitmesine sebep olmaktadır. Özellikle aile içi iletişimde eşlerden birinin sürekli olarak susması, ailenin yıkılmasına sebep olacak kadar önemli sorunlar yaratabilmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bazı mutluluk anlarında da susma yaşanabilir. Mutluluğun derecesine göre kelimelerin yetersiz kalması durumunda susmanın mutluluk ifadesi olarak dışa vurulduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse, bayanların sevdiği erkek tarafından hiç beklemediği bir anda evlilik teklifi alması halinde ortaya çıkan bir olaydır. Bu durumların her birinde de sadece susma değil, jest ve mimiklerle bütünleşen bir susma şekli ortaya çıkmaktadır.

Aşırı sevinç, psikolojik şok anları ve beklenilmeyen olaylar karşısında susma yaşanabilir. Böylesi bir durum ise “*sevinçten ne söyleyeceğimi bilemedim*”, “*Öylece donakaldım*”, “*Söyleyecek kelime bulamadım*” gibi sözlerle dile getirilir.

Bazen doğruluğuna kesin olarak inandığımız bir bilginin tam tersi bir gerçekle karşılaşmamız halinde veya bütün inandıklarımızın değişmesi durumuyla karşılaşmamızda da anlamlı bir susma hali ortaya çıkar. Türkçe’de “*Gerçeği duyunca dondum kaldım*” sözü tam da bu durumu anlatır. Keskin inançlıların gerçeklerin birden farkına varması sonucu tamamen görüş değiştirdikleri an böyle bir andır. Bu olaya örnek vermek gerekirse darbe gecesi; bir markete su almak için giren askerin, tatbikat

yaptıkları gerekçesiyle nizamiye dışında olduğunu ama gerçeği bir televizyon kanalından öğrendikten sonra hareketsiz bir şekilde donup kalması ve daha sonra silahlarını bırakarak güvenlik güçlerine teslim olması anında oluşan şaşkınlık ve hayal kırıklığının vermiş olduğu psikolojik belirtileri görülmektedir.

Etkili bir sunum sonrası konuşmacının topluluğa soru, eleştiri ve görüşleri olup olmadığını sorduğu sırada konuşmadan topluluk tamamen doyuma ulaşmışsa bir an sessizlik anı olur ki, bu aynı zamanda “*Hayır anlatılanları tamamen anladık ve beğendik*” anlamına gelir. Benzer durum seminer ve konferanslarda gerçekleştiği gibi ikili görüşmeler, sorgulamalar sonrasında da gerçekleşebilir. Bu durum dilimizde “*Sükût ikrardan gelir*” deyiimiyle tanımlanır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bazen çaresizlik anlarında, başka bir ifadeyle sözün tükendiği anlarda kişi veya kişilerin susmaları, çaresizliği anlamlı bir şekilde dışa vurur. Susma içe kapanıklık anlamına geldiği gibi bazı psikolojik rahatsızlıklarda da susma veya sessizlik yaşanabilir, dolayısıyla psikolojik bir rahatsızlığın teşhisinde önemli ipuçları verebilirler (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Susmanın yaşandığı bir başka durum ise kişiler arasındaki iş ve resmi görüşmelerde ortaya çıkabilir. Amir-memur ilişkisinin olduğu bir görev dağılımı sırası/sonrasında yaşanabilecek bir sessizlik, otoritenin veya görevin kabulü anlamını taşıyabilir. Bütün bunların yanı sıra susma bazı durumlarda, sorumluluğu üstlenme, yorum yapmaktan kaçınma veya suskun kalarak verilen mesajı onaylama anlamına gelebilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

İletişim sırasında susmanın ortaya çıktığı ortamlardan bir başkası ise güçlü endişe anlarıdır. Zor bir soruyla muhatap olduğumuzdaki gibi sonucu risk yaratabilecek bir durumla karşılaşmamızda da çoğunlukla susmayı tercih ederiz. Vereceğimiz cevabın bağlayıcılığı, oluşturacağı sorumluluk ve benzeri durumlar da susmayı oluşturan etkenler arasında yer alır. Susmayı doğru anlamlandırmak için çoğunlukla iletişim sürecinde durumu, durumun öncesi ve sonrasını iyi gözlemlemek gerekir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Ancak o zaman susmanın hangi anlama geldiğini anlamak mümkündür.

Susmanın bir diğere önemli özelliği ise dikkat ve konsantrasyonu sağlamasıdır. Özellikle iletişim anında kurulan iletişimin sağlıklı bir biçimde yürütülmesinde susma, birinci derecede önemlidir. İletişim halindeyken söyleyeceklerimize konsantre olmak ve ağzımızdan çıkmadan önce söz veya sözcükleri düzenleyebilmek, susma ile mümkün olabilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Burada dikkat edilmesi gereken nokta hep vurguladığımız gibi durumdur. Bir kişinin susma eyleminde bulunduğu andaki durumu, susmaya sebep olan olay veya ilişki susmanın anlamını açık bir biçimde ortaya koyar. Bazı belirsizlik durumlarında güçlü bir biçimde susma sebebini bize anlatır. Bütün bu unsurlar dikkate alındığı zaman susmanın birçok anlamını tek başına ifade ettiğini görmemiz mümkündür.

Bir kişinin iletişim süreci içinde anlamlı bir noktada durması ve düşünmesi ile söyleyeceklerini ölçüp tartarak dile getirmesi, karşısındaki kişinin onu daha dikkatli bir şekilde değerlendirmesine ve güven duymasına sebep olabilir. Bu bağlamda susma ciddi bir eğitim süreci ile etkili ve başarılı bir biçimde kullanılabilir. Bu yüzden psikologlar tarafından susma bir ustalık işi olarak değerlendirmektedirler.

Etkileşimsel susma; susmayı bireysel ve grup iletişiminde tarafların birbirini etkilemek için kullanmaları anlamına gelir. Bu yüzden ilgi, merak ve otorite oluşturmak amacıyla yapılan susma eylemlerinin tamamı etkileşimsel susma alanına girer (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bir bilgiyi gizlemek için yapılan susma, “*Ağzından bilgiyi iple çekiyorsun*” söz kalıbıyla özetlenebilir. Gizemli görünmek amacıyla bir kişinin susması, merak ve ilgi arttırdığı gibi, “*Ben çok şey biliyorum ama söylemem.*” cümlesinde karşılığını bulan susma, çok bilgili olmayı ifade eder. Aynı şekilde “*Ben çok şey biliyorum ama söyleyemem.*” ifadesinde ise bir korku veya çekinceyi akla getirebilir. Bu türdeki susmaların anlamlandırılması, psikolojik susmaların anlamlandırılmasına nazaran daha kolaydır. Bu tarz susmalar önceden sebebi belirtildiği için mesajın muhatabı olan kişilerce kolaylıkla anlaşılır. Aynı zamanda “*Ben çok şey biliyorum ama konuşmam*” ifadesini taşıyan susmanın mesajı veren kişi tarafından kendisi için bir imaj oluşturma çabası olarak da değerlendirilebilir. “*Bu kadarını söylüyorum, daha fazlasını söyleyemem.*” söz grubundan sonra gelen susma ilk söylenenler için ikna amaçlıdır.

Bu tarz gizemli davranışlar için kullanılan susmalar ilgi, merak ve heyecan gibi duyguları tetiklediği için iletişimi sürekli ve ilginç hale getirerek dikkat ve konsantrasyonu artırır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Dinlemek amacıyla yapılan susma, etkileşimsel susma süreçleri arasında yer alır. Karşılıklı etkileşim süreçlerindeki susma hali genellikle bir zaaf, konuyu bilmeme veya bildiğinden emin ol(a)mama gibi anlamlar yaratabilir. Bu türde bir ön yargının oluşabileceği ihtimaliyle ikili ilişkilerimizde susmadan hemen cevap verme ihtiyacı veya psikolojik bir baskı hissederiz.

Bunun hiç kuşkusuz haklı sebepleri vardır. “*Cevap vermiyorsun çünkü bilmiyorsun!*”, “*Sıkıştın, söyleyecek sözün yok o yüzden susuyorsun!*” ve benzeri ithamların yarattığı psikolojik baskı, cevabı hazırlama sırasındaki susmayı ortadan kaldıracaktır. Bu yüzden genellikle durmadan ve susmadan hemen karşılık verme ihtiyacı hissederiz. “*Ne söylediye şakır şakır cevabını aldı*”, “*Hazır cevap olma*” söz kalıbı beklemeden cevap vermenin bir başarı olduğunu gösteren söz gruplarıdır. İthamlara maruz kalmamak veya ikna ediciliği arttırabilmek için de hemen cevap vermeye çaba harcarız.

Yapılan bir araştırmaya göre, hızlı konuşanların yavaş konuşanlara nazaran daha ikna edici oldukları anlaşılmıştır (Hogg ve Vaughan, 2007). Ancak susmadan konuşmak genellikle hata yapmamıza sebep olur. Oysa anlamlı bir biçimde doğru yerde ve doğru bir biçimde susma, bize ikili ilişkilerimizdeki başarıyı arttıracak çok önemli bir işlevi yerine getirir. Kontrollü susma hata yapma oranımızı düşürür. Bu susmanın anlamlandırılması ise genellikle yukarıda da belirttiğimiz gibi güven duygusu yaratır ve verilen bilginin ikna ediciliğini artırır.

Karar verme süreçleri sırasında ortaya çıkan susmanın yine durumla ilgili olarak kolaylıkla anlamlandırılması mümkündür. Bir görüşme sırasında görüşmenin maddeleri veya gündem maddelerinden her birinin görüşülmesinin tamamlanmasından sonra ikinci bir konuya veya gündeme geçilmesi sırasında da bu geçişi susma ile ifade edebiliriz.

Karar verme süreçleri içinde bir başka susma hali ise hazırlıksız olarak başlanılan toplantılarda eşitler arasında ortaya çıkan konuşmayı başlatmaya yönelik

kararsızlık anıdır. Böyle bir durumda konuşmayı kimin başlatacağının belli olmaması sebebiyle bir susma yaşanır. Orantısız statü farklılıklarının olduğu ortamlarda konuşmayı başlatma veya söz alma noktasında da suskunluk yaşanabilir ve bu ortamdaki susma halinin nedenleri kolayca anlaşılabilir. Aralarında konuşulacak ortak bir konusu olmayan insanların zoraki bir araya gelmeleri durumunda ortaya çıkacak olan susma hali de tarafların ve taraflarla alakalı iletişim şeklinin bilinmesiyle anlaşılabilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Kritik kararların alındığı anlarda, risk ve sorumluluğun büyüklüğüne göre susma edimi gerçekleşir.

Denetim kurma amaçlı susma: Daha önce de genel değerlendirmede söz ettiğimiz gibi dikkati çekmek ve otoriteyi sağlamak üzere yapılan susma biçimidir. Bir konuşmacının kendisini dinleyenleri konuşmadan süzmesi, konuşmaya başlayacağı veya bir başka konuya geçeceği anlamına geldiği gibi *“Lütfen sessiz olun!”* şeklinde bir ihtarı da akla getirir. Öğretmenin derse girdikten ve gerekli hazırlığı yaptıktan sonra sınıfı süzerek sessizce beklemesi, *“Derse başlıyorum”* anlamına gelebilir. Bir toplantı öncesi oturum başkanının toplantıyı başlatmadan önce katılımcıları süzerek susması, *“Toplantıyı başlatıyorum”* anlamını ima eder. Bu tarz bir ima, *“Lütfen sesiz olalım!”*, *“Susun!”* veya *“Gürültü yapmayın!”* gibi emir kipli konuşmalardan daha etkili ve kibarcaadır.

5.1.3. Susma ve Sosyo-Kültürel Durum Arasındaki ilişki

Sözsüz iletişimin kültürel farklılara göre değiştiği düşüncesi, bilim adamı ve araştırmacılar tarafından kabul gören bir gerçektir. Bir sözsüz iletişim türü olan susmanın da toplumsal yapı ve kültürlerle doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Bir toplumun kültürel yapısı susma türlerini ve biçimlerini belirlediği gibi toplumsal statü farklarını da susma türleri ile biçimlerini belirler. Felsefi, düşünsel ve dini toplumlarda ritüel adını verdiğimiz davranış biçimlerini ortaklaştıran temel ilkelerdir. Bunlar içinde ritüelin bütünlüğünü sağlamak amacıyla susma anlamsal bir işlev yerine getirir. Dini veya diğer amaçlarla oluşan topluluklar olsun hemen hemen hepsinde (üyeliğe kabul;

bazı geleneksel törenler içinde) susma saygıyı, üyelerin birbirlerine verdikleri önemi ve kimi zaman huşu ve vecd¹⁷ anını simgeler.

Zen Budistlerinde olduğu gibi tek tanrılı dinlerin birçoğunda ibadet ve meditasyonun belli aşamaları sessizlik içinde gerçekleşir. Susma hali, ibadet süreçlerinin çok önemli basamağını oluşturur. Hatta susmanın büyük bir erdem olduğu genel kabul görür. Bizim dilimizde de susmanın önemini “*Söz gümüşse sükût altındır.*” Sözü ile anlamamız mümkündür. Doğuda ve Batıda halen bütün canlılığı ile devam eden kapalı örgütlerin tümünde ritüellerin en önemli aşamaları susarak gerçekleşir.

Yine hangi toplumda olursa olsun cenaze törenlerinde ve başsağlığı sırasında susma, üzüntünün en önemli dışa vuruş biçimleri arasında yer alır. Geleneksel kültürlerde kadının erkekler meclisinde, küçüklerin büyüklerin yanında sessiz kalmaları beklenir. Statü ve yaşça küçük kimselerin, yine statü ve yaşça büyüklerin yanında konuşmaktan ziyade susmaları sempati ile karşılanır. Yine konuşmaktan çok susmanın kültürel olarak tercih edildiği toplumlar bulunmaktadır.

Kültürel susma, sosyo-kültürel yapılara göre, çeşitlilik ve değişme göstermektedir. Bu tarz susmaların doğru anlamlandırılması için iletişim kurulan kişi veya grupların susma konusundaki kültürel pratiklerinin araştırılması, öğrenilmesi gerekmektedir.

İslam tasavvufunda susma (sükût) büyük bir önem taşımaktadır. İslam toplumlarında kültürü etkileyen çok önemli unsurlardan birisi de inancın getirdiği temel ilkelerdir. Bu yüzden susma, İslam tasavvuf kollarında ayrı bir yere sahiptir.

Susma konusunda genellikle inanç önderlerinin kitaplarına, sözlerine, Kur’an-ı Kerim’den bir Ayete veya Hadislere başvurularak yorum ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Buradaki öğütlerin ise zaman içerisinde aynı inanç grubuna mensup kültürleri etkilediğini söyleyebiliriz:

Zeyn’el Abidin (k.s.) hazretleri de bir şiirinde bunu açıklamıştır:

¹⁷ Vecd: Ruhun dünyevi gerçeklikten kurtulduğu kendinden geçme ve coşkunluk hali

“Susmak hikmettir. Fakat ona riayet eden çok azdır. Kimin ki malaya’ni (boş) olarak kelamı çok olursa o kimsenin hatası çok olur.” (Kotku Z.M., 3.Cilt 1975)

Bir başka yerde:

“Sükût her ne kadar muteber (tercih edilir) bir nesne ise de, bunun tefekkürle (düşünce) birlikte olması matluptur (istenir). Tefekkürsüz sükûtler, mühim bir mana ifade etmezler. Sükûtu işleyenlerin azlığı da bunu müeyyedir (belgeler). Boş sözlerle vakitlerini geçirenlerin, hata ve günahlarının da o nisbette fazla olacağı beyan buyrulmuştur. Sükûtun faydalarındandır ki, insanı ekseriyetle cehilden, sefihlikten men eder. Sükût hikmet tesmiye (olarak isimlendirilmesi) olunmasının sebeplerinden biri de, hikmetlerin, sükût ile beraber olan düşünce ve tefekkürlerden neşet ettiği içindir. Kalbe gayet nafi (yararlı) mevızalar (öğütler) ve hükümler iras (verdiği) ettiğinden dolayı (hükümün) buyrulmuştur.” (Kotku Z.M., 3.Cilt 1975)

Burada da görüleceği üzere susma, ahlakın temeli olarak değerlendirilmektedir. Ancak tasavvuf kültüründe susma, bilgisizliğin örtüsü olması bakımından olumsuz anlamlar da çağrıştırmaktadır.

Susma tek başına bir anlam ifade etse bile çoğunlukla jest ve mimiklerle beslenir, pek çok anlamı kendi içinde barındırır. Bu yüzden hiçbir beden hareketi tek başına anlam çeşitliliği sağlamadığı gibi susma da tek başına bir anlam oluşturmaz.

Susmanın iletişim süreçlerinde kullanışı ile ilgili olarak verdiğimiz bu bilgiler, sözsüz iletişimin diğer unsurlarında olduğu gibi yaşadığımız hayatın içinde, son derece detaylı özelliklere sahip olduğunu görmekteyiz.

5.2. Sözsüz İletişimde Bakışın Anlamları

Bakış, sözsüz iletişimin en karmaşık ve en önemli unsurları arasında yer alır. İnsanlık tarihi boyunca iletişimin nirengi noktasını oluşturması nedeniyle bakışın anlamlandırılmasına dair binlerce makale ve kitap yazılmıştır. Sözsüz iletişimde bakış, Batı literatüründe “gözlerin iletişimi (eyes contact)”, “göz göze iletişim (eyes toeyescontactface)” olarak adlandırıldığı gibi *oculesics* kavramıyla da tanımlanmaktadır. *Oculesics*, kinezik adını verdiğimiz beden dilinin anlamlandırılması

çalışmalarının alt kategorileri arasında yer alır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Bu kavramın özellikle sözsüz iletişimdeki bakışı tanımladığını belirtmemiz gerekmektedir.

İnsanlar birbiriyle ilişkilerinde gözlerini, görme eylemi ötesinde kullanırlar. Bakışma, göz süzme, bir anlık bakış, gözlerini yere indirme gibi davranışlar, ilişkiye isteyerek ya da farkında olmadan anlamlar katarlar. Bakış, içinde yüzlerce anlamı barındırmaktadır. Bunlardan bir kısmı son derece belirgin ve tartışmasızken bir kısmı birden fazla anlamı çağrıştırdığı için anlaşılması oldukça zordur.

Bakışlar; duyguların, göreceli statülerin, inanılırlıkların, dürüstlüğü, becerinin, ikiyüzlülüğün, cin fikirliliğin ve dikkatin zengin bir bilgi kaynağıdır (Kleinke, 1986). Yaygın bir deyim olan “*Gözler ruhun aynasıdır*” ifadesi, gözlerin doğrudan bir insanın ruh dünyasındaki olumlu ve olumsuz davranışlarını dışa yansıttığı bilgisini vermekte kullanılır. “*Gözler yalan söylemez*” deyimini de gözlerin genellikle gerçeklerin saklanması en zor kullanılan uzvumuz olduğunu gösterir.

Bakışın ikili ilişkilerdeki yeri ve önemine gelince, karşılıklı etkileşimin düzenlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Göz teması sağlayan bakışma, konuşmaya başlamanın önemli bir aracıdır (Argyle, 1971; Cary, 1978). Burada bakış, tek başına bir etki yaratmaz. Susma, ortam ve bağlamla birlikte etki oluşturur. Bizim ısrarla üzerinde durduğumuz nokta, hiçbir beden ve yüz hareketlerinin tek başına bir durumu, psikolojiyi anlatmaya yeterli olmayacağıdır. Bakışın gözlerle olan ilişkisi önemli bir argüman sağlasa da kaşlar, kirpikler ve diğer mimiklerimiz bakışlarımızı destekler veya anlamlandırır.

Bir görüşe katılmak istemediğimiz zaman göz temasından kaçınılırız. Bakış, başlamış bir görüşmenin gidişatını düzenlemede de önemli rol oynar. Yapılan bir araştırmaya göre, yetişkinler birisini dinlerken zamanlarının ortalama %75’ini, konuştuklarıdaysa zamanlarının ortalama %41’ini karşılarındakine bakarak geçirirler (Argyle ve Ingham, 1972). Elbette bu tespitler genel geçer doğruları ifade etmemekte, ancak bakışın iletişimdeki rolünü göstermektedir. Bütün bunlardan da anlaşılacağı gibi sözsüz iletişimin önemli unsurlarından biri bakıştır. Bir kişinin bakışlarını iradi olarak

etkili bir biçimde kullanması yaratacağı izlenimi ve ikna düzeyini yükseltmekte; amaç ve hedeflerine ulaşmasına katkı sağlamaktadır.

Bakışın anlamlandırılması için önce bakışı kendi içinde sınıflandırmamız gerekecektir. Buna göre bakışı; göz göze gelme, göz hareketleri ile gözü ve göz bebeklerinin genişlemesi, olarak üç ana gruba ayırabiliriz.

Göz göze gelme: iletişimin en önemli unsurları arasında yer alır. Hemen hemen her dilde ve kültürde göz göze gelme ile ilgili atasözleri, şiirler, şarkılar ve anekdotlar adeta ciltler dolusu bir kitap haline getirilebilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Çünkü insanların birbirlerini tanımaları; birbiriyle ilgilenmeleri ve iletişimlerini sürdürebilmeleri göz göze gelmeyle yakından alakalıdır. İnsanlık tarihinin ilk aşamalarından beri insanlar, tanıma ve anlama süreçlerinde gözlerini kullanmışlardır.

Göz göze gelmeyi kendi içinde gruplandırabiliriz:

Doğrudan göz göze gelme,

Dolaylı olarak göz göze gelme,

Göz göze gelme süresi.

Göz göze gelme durumu, ikili ilişkilerin ilk kuruluş anında gerçekleşir. Bu durum tanıma, anlama ve tarama adını verdiğimiz en doğal hareketlerinin bir parçası olarak kendisini gösterir. Her insan ikili ilişkilerinde birbiriyle sürekli olarak göz göze gelir. Sosyal ve kültürel ilişkileri bağlı olarak göz göze gelme biçim kazanır, uygulanır veya uygulanmaz. Bazı araştırmalar sosyal statüsü düşük bireylerin, sosyal statüsü yüksek bireylere oranla görüştikleri kişilerin gözlerine daha yüksek düzeyde baktıklarını ortaya koymaktadır (Dovidio ve Ellyson, 1985; Exline, 1971). Bu durum bir anlamda teslimiyet, saygı ve yardım talebi anlamında değerlendirilebilir.

Bakışın insanlar üzerinde etkisini gösteren önemli araştırmalardan bir başkası ise yayalarla sürücüler arasındaki iletişim alanında yapılmıştır. Buna göre, kavşaklarda ışıklarda bekleyen yayalar eğer sürücülerle göz göze gelerek dikkatle bakarlarsa sürücülerin yeşil ışığın yanmasıyla birlikte araçlarını daha hızlı sürerek oradan uzaklaştıkları gözlemlenmiştir (Ellsworth, Carlsmith ve Henson, 1972). Bu durum

bakışmanın ve göz göze gelmenin ikili ilişkilerdeki önemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Yine toplumların özelliklerine göre yabancıyla göz göze gelmeme vb. bir makama girildiği zaman amirlerle göz göze gelmeme gibi durumlar, iletişimin toplumsal hayattaki düzenleyici rollerini ortaya koymaktadır.

Sert bir bakış hoşnutsuzluğun ifadesi olabilir. Zaman zaman statü farkı olan kişilerin iletişimlerinde taraflardan yüksek statüde olan kişinin (öğretmen-öğrenci; anne-çocuk; amir-memur; sanık-polis) bakışları “*Bana bak!*” veya “*Gözlerimin içine bak!*” şeklinde ikazda bulunmasına yardım eder; bir nevi denetimi sağlayarak karşı tarafı yönetmeye olanak tanır.

Göz göze gelme durumunun en etkili olduğu alan kadın erkek ilişkileridir. Genellikle duygusal ilişkileri başlatan ve güçlendirerek sürdüren göz göze gelerek bakışma durumudur. İnsanlık tarihi boyunca bütün kültürlerde, bütün edebi metinlerde göz göze gelmenin önemini, yarattığı duygusal etkiyi anlatan birçok edebi metin bulunmaktadır. Resim sanatında da özellikle portre çizimlerinden portredeki insanın ona bakan sanatseverin gözüne bakıyor olmasının taşıdığı anlam beğenme duygusunu ortaya koyması bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

Bir araştırmada erkek ve kadın denekler olarak onar dakikalık sürelerde birbirinin gözlerine bakmışlardır. Araştırmanın sonunda birbirlerinin gözüne ortalamanın altında bakan kadın ve erkeklerin birbirlerini daha az çekici buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ortalamanın üstünde bakışan erkekler, kadınları çekici bulurken, kadınlar benzer bir beyanda bulunmamışlardır (Kleinke, Bustos, Meeker ve Staneski, 1973). Bulgu, Hortaçsu tarafından da doğrulanmaktadır. Göz göze gelme hali, sempati ve antipati oluşturmada etkilidir.

Çalışmaların da gösterdiği gibi bakış, sözsüz iletişimin önemli belirleyicileri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla başarılı bir iletişimin sağlanmasında ve anlamlandırılmasında bakışların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Göz göze gelme hali ile ilgili yapılan araştırmalarda, göz teması kurmanın hukuki durumlar üzerinde de etkili olduğunu göstermektedir:

“Bir kişinin bir iletişimi sunarken kullandığı stilde iletişimin ne kadar etkili olacağını belirleyen etmenlerden biridir. Hemsley ve Doob (1978) bir sorgulama sırasında doğrudan savcının gözlerinin içine bakan bir tanığın daha inandırıcı olarak algılandığını göstermişlerdir.” (Milburn, 1998)

Siyasal iletişim alanında yapılan araştırmalar da özellikle seçim yarışını baş başa götüren siyasetçilerin katıldıkları televizyon programlarındaki konuşmalarında bakışlarını bilinçlice kullanmaları, seçim sonuçlarında belirleyici bir etkiye sahiptir:

“1960 yılındaki Kennedy/Nixon televizyon tartışmalarında da etkili olabilirdi. Kennedy Amerikan halkı ile yüzyüze imişçesine kameraya doğru bakarken Nixon Kennedy’ye doğru dönüktü.” (Milburn, 1998) Göz göze gelmenin farklı kültürlerde farklı anlamları olduğunu görüyoruz. Bazı göz göze gelme durumları korkutucu metafizik ilişkileri çağrıştırdığı gibi “göz değmesi” adı verilen bir anlayış sebebiyle olumsuz sonuçları olduğuna inanılmaktadır. Hipnoz süreçlerinin yapay uyku yaratması, bunun genellikle göz göze temasla gerçekleşmesi de göz göze gelmenin insanlar üzerindeki etkisini göstermektedir.

Göz hareketleri: Göz hareketlerine gelince bunu da kendi içinde iki biçimde sınıflandırmak mümkündür:

- İradi göz hareketleri,
- İradi dışı göz hareketleri,

İradi göz hareketleri, bakışların birden fazla kişi ve nesne üzerinde gezdirilmesi anlamındadır: İnsanların konuşmaya başlamadan önce gözlerini topluluk üzerinde gezdirerek uzun süre suskun kalmaları, hedef kitlenin dikkatini çekmeye yarar. Konuşma sırasında dinleyicilerin dağılan dikkatlerini toparlamada susmayla desteklenen topluluk üzerinde göz gezdirme otoriteye katkı sağlar; bu bağlamda bakışlar, birer denetim aracı olarak işlev görür. Bunun yanı sıra ikna edici olmak, bazen de yaranmak için kullanılabilirler.

Göz hareketleri bir insanla ilgili olarak birçok anlamı da dışı vurabilir. Bir kişinin gözlerinin bir alanı taraması bir şey aradığı anlamına geldiği gibi aynı zamanda dikkatli olup olmadığı anlamına da gelebilir.

Yine gözlerin hareketleri bir insanın titiz, dikkatli olduğu izlenimi yaratırken, bazı göz hareketleri insanı güvensiz, uyanık köşe döndürücü olarak tanıtabilir. Türkçede “Gözleri fıldır fıldır.” ifadesi, bu güvensizliği ifade eder. Yine kültürümüzde bakışların art niyet ifade ettiğini “gözleri ve’l fecr okuyor” deyimini ile adlandırılır.

Göz bebekleri: Göz bebeklerinin hareketleri bakışın üçüncü unsurudur. Göz bebeklerinin genişlemesi de kendi içinde iki biçimde değerlendirilir;

- Göz bebeklerinin iradi olarak büyümesi,
- Göz bebeklerinin irade dışı büyümesidir.

Göz bebeklerinin büyümesi bize bağlamla birlikte çok önemli mesajlar verebilir. İkna konusunda çalışmaları ile tanınan Dr. Kevin Hogan bu konuda genellikle bilim adamlarının üzerinde uzlaştıkları şu yorumları yapmaktadır:

“Gözler insan vücudunun büyüleyen bir kısmıdır. Bir insan kendine çekici gelen birini veya bir şeyi bulduğunda göz bebeği (gözün siyah kısmı) büyür. Bu vücut dilinin bilinçli zihin tarafından kesinlikle kontrol edilemeyen kısımlarından biridir. Biriyle ilgileniyorsanız göz bebekleriniz büyüyecektir. Birisi sizinle ilgileniyorsa size bakarken göz bebekleri büyüyecektir ve bu konuda yapabilecekleri hiçbir şey yoktur. Bu sözsüz iletişimin önemli göstergelerinden biridir.” “Aşırı korku durumunda ortam karanlıkken de göz bebeklerinin büyüyeceği bilinmelidir. Göz bebekleri kamera gibi daha fazla ışık almak için genişler. Ortam çok iyi ışıklandırılmışsa göz bebekleri çok küçük bir nokta boyutunu alacaklardır.” (Hogan, 2012)

Çok önemli bir mesajın alıcısı tarafından tam olarak anlaşılması anında göz bebeklerinin büyüdüğünü biliyoruz. Aynı zamanda bir kişi veya grubun o zamana kadar doğru bildikleri bir şeyin tam tersi olduğunun öğrenilmesinde, bir bilgiyi anlama ve beğenme durumlarında göz bebekleri büyür. Bir konuşmacının veya iletişimcinin zaman zaman göz temasında bulunmasının sebeplerinden biride budur. Dolayısıyla bir konuşmacı zaman zaman hedef kitlesi ile göz göze gelerek dinleyicilerinin göz bebeklerinin büyüüp büyümediğini kontrol ettiğinde, anlattıklarının kitle üzerindeki etkisini kolayca anlayabilir.

Verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi iletişim süreçlerinde bakış önemli bir yere sahiptir. Bir bilginin sunulmasında mesajı algılayan kişi veya kişilerin anlaması ve etkilenmesinde bakış hem sunumu yapan kişi hem de alıcı durumundaki dinleyiciler açısından önemlidir. Kişilerin anlaması, etkilenmesi, olumlu davranış oluşturmada bakışların etkisi vardır. Sözsüz iletişimin etkili ve verimli bir biçimde kullanılmasında anlamsal bütünlüğü oluşturan parçaların bir araya getirilmesi gereklidir. Bunların göz ardı edilmesi beden diline ve sözsüz iletişime ait kavramları spekülâtif ve tartışılabilir hale getirmektedir.

Bakışın doğru anlamlandırılabilmesi için de öncelikle göz, göz bebeği, başın duruşu, mimikler ve onları destekleyen jestlerin birbirini uyumlu bir şekilde tamamlaması gerekir. İkinci olarak da iletişimin olduğu ortam ve durum; bu durum ve ortamın oluşmasının sebepleri ve iletişimden çıkacak sonuç ve beklentilerin bir arada değerlendirilmesi gerekir. Bakışlarımızla psikolojik durumumuz ve duygusal yapımız doğrudan bağlantılıdır. İletişim anındaki psikolojik durum ve duygusal derinliğin anlaşılması bakışın anlamlandırılmasını sağlar. Bakışla içinde yaşanan kültür ve sosyal yapı arasındaki ilişki de anlamlandırmada etkilidir. Bu yüzden duygularımızla bakışlarımızı ayrı bir başlık halinde değerlendirmemiz gerekmektedir. Bakışla psikolojik yapımız arasındaki ilişki, psikolojinin birçok alt biliminin ilgi alanına girmektedir. Psikiyatri ve psikoterapi alanında bakışla ilgili birçok bilimsel çalışma görülmektedir.

5.2.1. Sözsüz İletişimde Duygular ve Göz Hareketleri

Yapılan çalışmalar, duygularla göz hareketleri arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermiştir. Dr. Ekman yedisi temel olmak üzere, 15 duygusal durum belirlerken, Güney Florida Üniversitesi psikoloji profesörü Dr. Robert Plutchik 8'i temel, 8'i de birbirine zıt, toplam on altı duygudan söz etmekte, bunları şematik bir ilişki ile açıklamaktadır (Cüceloğlu, 2009).

Göz bebeklerimizin büyümesi ile kaygılarımız arasında bir ilişki olduğu bilim adamları tarafından yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır.

Kaygı anında vücuttaki diğer değişmelerle birlikte göz bebeklerinin genişlemesi, göz kapaklarının açılması kişinin kaygı eşiğinde olduğunu gösterir. Cambridge Üniversitesi öğretim üyesi McCurdy'ye göre, kişinin uzaklara bakması da kaygı belirtisidir (Leary ve Kowalsk, 1995). Aynı zamanda yüzde sararma, yürürken bacaklarda yalpalama, ellerde titreme ve alında kaygı terleri belirir (Lowy, 35. Bölüm, 2002). Bazı durumlarda gözler yaşarabilir.

Öfke anında vücuttaki diğer belirtilere ilave olarak gözlerde genişleme ve parlama meydana gelir. Bu duruma dayanarak “Gözlerinden ateş saçıyor” deyimini kullanırız. Gözler genellikle ikinci veya üçüncü şahıslara kitlenir. Aktif ve pasif öfke anlarına göre diğer vücut hareketlerinde olduğu gibi başkalarında da değişme yaşanabilir. Bütün bunlar Ekman'ın sık sık vurguladığı gibi duygunun tetikleyiciye bağlı olarak gelişen şiddeti ile belirginleşmekte veya belirginliğini yitirmektedir.

Sıkıntı anında: Gözler bir noktaya takılıdır veya bir noktaya takılmaksızın düzensiz hareketlerde bulunur.

Arzu anında: Gözlerin genişlediği ve göz bebeklerinin büyüdüğü görülür.

İğrenme anında: Gözler kendi etrafında hızla döner.

Kıskançlık anında: Gözler açılır.

Korku anında: Gözler büyür ve kısılır, bakışlar aşağı yönelir. Korku filmi izleyen insanların gözlerini kapatarak görmek istememeleri gibi.

Mutluluk anında: Göz kenarlarında kırışma ve gözlerde ışıltı ortaya çıkar.

İlgi anında: Göz ilgi duyulan olay, durum veya şeye odaklanır.

Acıma anında: Acıma duygusunun kuvvetine göre gözün hareketleri ağırlaşır. Bazı durumlarda gözler yaşarır.

“Kötü bir haber ileten ya da acı verici bir şey söyleyen birisi de göz temasından kaçınabilir. Göz teması yokluğu bazen kişinin utangaç ya da korkmuş olduğu anlamına da gelebilir.” (Taylor, Peplau, Sears, 2010)

Üzüntü anında: Üzüntünün şiddetine göre, gözler aşağıya yönelir. Gözde yaşarma, ağlama belirtileri ortaya çıkar. Göz kapakları ve kaşların desteği ile bakışlardaki hüznün duygusu daha çok açığa çıkar. Ekman'ın duygularla ilgili yaptığı çalışmasında gözlerin kaşlar, kirpikler ve göz altı kaslarıyla desteklenerek bakışı anlamlandırdığı, üzüntü anında ortaya çıkan görünüşün aynı zamanda utanma, alınganlık ve kaygı ile benzerlik gösterdiğini belirtmektedir.

Utanma anında: Gözler aşağıya bakar, baş aşağı doğru eğilir.

Sürpriz anında: Gözler büyür.

Düşünme/Hatırlama anında: Sağ üst köşeye odaklanır.

Suçluluk anında: Yapılan araştırmalarda, suç işleyen çocukların sorgulanmaları sırasında göz göze gelmekten kaçındıkları ortaya çıkmıştır. Aile ve yakın çevre ilişkilerinde de böyle bir durumu gözlemlemek mümkündür. Suç işlemiş bir çocuğun anne veya babasının karşısında başını eğerek göz göze gelmekten kaçınması, öğretmeni veya okul yönetimi karşısında suç işlemiş bir öğrencinin başını öne eğmesi, çok utanılacak bir şey yapan kişinin benzer davranışlarda bulunması, bakışın önemini gösteren önemli örnekler arasındadır. Aynı zamanda aşırı utangaç yapıdaki insanlar da göz göze gelmekten kaçınırlar.

Bütün bunların derecelendirilmesi mutlak manada nesnel değildir. Çünkü duygularının şiddeti dışa vurulan davranışı belirleyen temel unsurlar arasında yer alır. Bu yüzden yukarıda saydığımız özellikleri dışarıdan gelen uyarıcıların şiddetine, uyarıya hedef olan kişinin merkezi sinir sisteminin yapısına ve psikolojik durumuna göre değerlendirmek gerekir. Duygularımızın gözlerimizden dışa vurumun da dikkat edilecek noktalardan bir başkası da bir uyarının her insanda aynı şiddette hissedilmemesidir.

Yüz ifadelerinin dışa vurumu konusunda önemli çalışmalardan birini de Prof. Dr. Doğan Cüceloğlu yapmıştır. Cüceloğlu'nun bu önemli çalışması sonrası oluşturduğu bulguların ikonlarla anlatan şematik karşılaştırması özellikle üzerinde durulması gereken değerli bir çalışmadır (Cüceloğlu, 2009). Ayrıca bakışlar, diğer yüz ifadeleri gibi bilgisayar sistemi ile taranarak anlamlandırılmaktadır. Bu konuda Yıldız Teknik

Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi'nden bilim adamlarının yaptıkları bilimsel çalışmaları da belirtmemiz gerekmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

5.2.2. Sosyo-Kültürel Farklılıklar ile Bakış Arasındaki İlişki

Sözsüz iletişim hareketlerinin tamamında olduğu gibi bakışlarda da sosyo kültürel farklılıkların etkisi vardır. Bu farklılıkların bilinmesi bakışların anlamlandırılmasına önemli ölçüde katkıda bulunur. Bu yüzden iletişimin bütün aşamalarında sosyo-kültürel farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Göz teması ve bakış, sosyo-kültürel farklılıklara dayalı olarak çeşitlenir:

“Amerikan kültürünün üyeleri, birisi onunla konuşurken ‘gözlerinin içine bakmadığında’ kuşkulanırlar ve koyu renkli güneş gözlüğü takan birisiyle konuşurken kendilerini rahatsız hissederler. Bununla birlikte dünyanın diğer yerlerinde doğrudan göz teması bir saldırganlık ya da saygısızlık göstergesi olarak kabul edilir.” (Aronson, Wilson ve Akert, 2012)

Bakış, insandan insan gruplarına, grupların yapısal özelliklerine ve kültürel durumlarına göre farklı anlamlar ortaya koyar. İngilizlerin iletişim anında bakışları ile Latin Amerika ülkelerinin iletişim anında bakışları birbirinin aynısı değildir. İngilizler konuşma süresince iletişim halinde oldukları kişiyle sürekli göz temasında bulunurken Latin Amerikalılar, iletişim anında iletişim kurdukları kişiden konuşma süresince bakışlarını kaçırarak konuşurlar. Bu durum İngilizler tarafından güvensizlik, kararsızlık veya verilen bilgilerin doğruluğu konusunda kuşku oluşmasına sebep olur (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Dolayısıyla kültürel farklılığın bakışlar üzerindeki etkisini bilmeyen insanlar, iletişim kopukluğuna sebep olabilirler.

Bazı kapalı toplumları ziyarete giden turist kadınlara özellikle renkli gözlük takmaları önerilir. Aksi halde gözlük takmayan kadınların yerel halka verdikleri mesaj *“ben müsaitim”* anlamına gelir. Doğu toplumlarında peçe takmanın sebeplerinden biri de gözlerin vereceği anlamı gizlemek içindir (Taylor, Peplau, Sears, 2010).

Uzakdoğu ülkelerine dair gözlemler iletişim anında göz göze gelmenin saygısızlık olarak algılandığı yönündedir. İnsanların birbiriyle görüşmeleri sırasında genellikle nadiren göz göze geldikleri belirtilmektedir. Burada altı çizilmesi gereken

önemli bir nokta, Batılı araştırmacıların Doğulu toplumları incelemelerinde bilimsel bir gözleme dayanmadıklarıdır. Dolayısıyla kaleme aldıkları çalışmalarda buna beden dili konusunda bir duayen olarak kabul edilen Paul Ekman'ın çalışmaları da dahil bir takım genellemeler içerir. Bu genellemelerden en belirgin olanı, kültürel anlamda birbirinden farklı Müslüman toplumlarını/topluluklarını İslam toplumu veya sadece Araplar adı altında, monoblok bir kültür yapısına sahipmiş gibi göstermeleridir.

Göz ardı edilen bir başka nokta da kültürler içindeki bazı sosyal, kültürel ve dini grupların kendilerine özgü sözsüz iletişim biçimleri geliştirebilecekleri gerçeğidir ve bu gerçek göz ardı edilerek belli bir davranış türü tüm İslam toplumlarına genellendirilmektedir.

İslam ülkelerinde İslam dininin anlaşılması ve yorumlanmasına bağılı olarak bakış konusuna değişik anlamlar yüklerler. İslamiyet'in hemen hemen bütün tasavvufi kollarında bakış çok önemli bir saygı ve teslimiyet işareti olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden bir tasavvuf kolu mensubunun yolda yürürken nasıl hareket edeceği, bakışları ve bakışlarının sebebi şu değerlendirme ile anlatılır:

“Nazar ber kadem (bakışın ayak üzerinde olması): Salike (yola girmiş olana) layık olan yürürken ayağının ucuna bakmasıdır. Taki, etrafa bakışı kendini tefrikaya düşürmeye ve kalbi müştahattan (neşe sahiplerinden) ve müstahsenattan (güzellik sahiplerinden) birini görüp de alakalanmaya.” (Kotku Z.M., 2. Kitap, 1975)

“Yürürken ayağının ucuna bakmak tevazu alametidir. Zira, kibir sahipleri yürürken başını yukarı kaldırırılar. Sultan-ı Enbiya (S.A.V.) efendimiz hazretleri, çukura iniyor gibi yürürlerdi. Nazarın bir manası daha budur ki; salik varlık mesafelerini kat ve hodperestlik (saygısız hareketler) Ukbelerini (bağlarını) tay ede (kaldıra), masivadan (Allah'dan başkasından) el çekerek Hak'kasülük edip, afaka nazar etmeye.” (Kotku Z.M., 1975)

Geleneğimizde misafir karşısında hizmet eden evin çocuklarının hizmet sırasında misafirle göz göze gelmesi; gelin, gelinlik kız veya damadın düğün, nişan ve nikah süreçlerinde başlarını önlerinden kaldırmaları, gözlerini çevrede dolaştırmaları veya göz göze gelmeleri doğru bir hareket olarak değerlendirilmediği gibi sorulmadan

konuşmaları da doğru bir hareket olarak kabul edilmez (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bütün bu bilgiler göstermektedir ki, İslam dünyası veya bütün Arap dünyası kültürel olarak bir bütünlük arz etmez. Kendi içinde kültürel farklılıklar sebebiyle sözsüz iletişim becerileri de farklı biçimler kazanır. Bu konuda Fransız gezgin Gabriel Bonvalo'nun 1881 yılında Asya'da Türkmenler arasında yaptığı şu gözlem son derece önemli bir örnek teşkil eder:

“Serbestçe açık yüzle dolaşan kadınlarında havada dalgalanan elbiseleri, başlarında bir taç gibi duran kırmızı pamukludan başlıkları ile ihtişamlı bir hava vardı.

Erkeklerle en ufak bir sıkılma duygusu göstermeden ve genellikle hürmet ifade etmeyen bir tonla konuşurlardı. Bir kafir önünden kaçmadan önce peçesinin kenarından farkedilen ürkek bakışlı Sart kadınına nazaran Türkmen kadını kendine itimadın belirlendiği sakin bir bakışa sahiptir. Sart kadını ayaklarını beceriksizce sürüyerek ince bacakları üzerinde kamburumsu gövdesiyle köşe bucak kaçıyor, Türkmen kadını başı dik sükûnetle yürüyor.” (Bovalo, 1974)

Batı'da yazılmış olan sözsüz iletişim kitaplarında kültürü toplumsal bir bütünlük içinde almaktadırlar. Hatta bazı sosyal psikoloji kitapları da bu konuda yapılmış bilimsel çalışmalara atıf yaparak kültürü benzer bir anlayışla kullanmaktadırlar. Oysa bir kültürün kendi içinde de sözsüz iletişim hareketleri farklılık göstermektedir. Örneğin metropollerdeki ilişkilerle kırsal alandaki ilişkiler birbirinden farklıdır. Sözsüz iletişim tarzları da buna göre değişiklik ve çeşitlilik ortaya koyar. Bu yüzden kırsal alanlardan metropollere ve metropollerden kırsal alanlara gidenlerde sık sık iletişim kopuklukları görülür. Yaş, sosyal statü veya benzeri bireysel farklılıklar da bakışların farklı anlamlandırılmasına sebep olabilir. Günümüzde kuşaklar arasında iletişim kopukluklarının yarattığı toplumsal sakıncalar üzerine yapılan araştırmalar da bu iletişim kazalarına yer vermektedirler.

Göz hareketleri üzerine yapılan çalışmalarda bazı göz hareketlerinin anlamlandırılmasında bize bir takım ipuçları verebilir. Ancak bu tarz değerlendirmelerin mutlak geçerliliği olmadığı konusunu bir kere daha hatırlatmakta yarar görüyoruz.

5.2.3. Bireysel Olarak Göz Hareketlerinin Anlamlandırılması

Gözleri yukarı kaldırma: Gözleri sağ veya sol üst tarafa kaldırmak bir bilgiyi hafızadan dışarı çıkarmak için yapılabileceği gibi düşünceyi toplamak için yapılan bir hareket olarak da yorumlanabilir. Baş hafifçe aşağıya yönelterek gözlerin yukarıda olduğu bakış, şaka ve oyun oynama anlamına gelebilir. Bu durumda yüzde muzip bir gülümseme belirebilir. Yine başı kaldırarak bakma, bazı arzuların iması, nazlanma veya cilve yapma anlamına da gelebilir. Her birinin farklı anlam oluşturmasında iletişim durumları ve süreçleri etkilidir.

Gözleri aşağı indirme: Göz temasından kaçınma ya da aşağı bakma, teslim olma veya korku belirtisi olabilir. Bu durum aynı zamanda suçluluk duygusunun dışa vurumu anlamına gelebileceği gibi kaderine razı olma, hakkında verilecek karara itiraz etmeyeceği anlamına gelebilir. Bazı durumlarda kültürel bağlama göre saygıyı ifade edebilir.

Gözlerin yatay hareketi: Dikkat dağınıklığı anlamına gelebileceği gibi kendisi için daha ilginç bir şey aradığı anlamına da gelebilir. Bu yüzden “*Aklın nerede?*” sorusu bu durumlar için en çok sorulan sorular arasındadır.

Göz dikme: İlginç bir şeyi görme, dikkat kesilme anlamına geldiği gibi samimi ilgi gösterisi anlamını da taşır. İkili ilişkilerde iletişim kurulan kişinin bir özelliğinin dikkat çekici algısı, kıskanma veya isteme anlamı da taşır. İnsanlar çoğunlukla oynatmak, emin olmak arzusuyla da insanların gözlerine bakmak için özel çaba harcarlar. Aynı zamanda istemenin son derece farklı ve belirgin bir türü olan yalvarma durumunda da yalvaran kişinin yardım istediği kişinin gözlerine odaklandığı görülebilir.

İstekle bakış: Bir kişinin gerçek arzularını gösterebilir. Örneğin, bir kişinin sürekli olarak kapıya ve saatine bakması, bulunduğu ortamdan ayrılma isteğini veya biriyle randevulaştığı bilgisini ele verir. Bu durumlar için “*Gözü dışarda*” veya “*Aklı dışarda*” deyim kullanırız. Masadaki sürahiye veya bardağa bakmak “*Su istiyorum*” anlamına gelebilir.

Göz teması: Birçok anlamı birden içinde taşıyabilir. Tehdit etmek, çok istemek veya talep etmek anlamına gelebileceği gibi samimi bir ilgiyi de gösterebilir.

Dikkatle bakma: Tutkuyu ifade edebileceği gibi saldırgan ve öfkeli bir davranışı oluşturur. Güçlü bir sevgiyi ifade edebilir. “*Dik dik bakmak!*” deyimini, düşmanca anlam ifade edebildiği gibi göz süzmek güçlü bir sevgiyi ifade edebilir.

Gözle takip: Gözlerin doğal olarak hareketi bir şeyi takip etme anlamına gelebileceği gibi bir nesneyi veya şeyi arama durumunu gösterir. Bir işaret olarak iletişim kurulan bir kimseye bir durum, olay veya hareketi gösterme anlamına gelir.

Gözleri kısarak bakma: Bir durumu, bir olayı incelemek anlamına gelebileceği gibi seçmek, ayıklamak anlamına da gelebilir. Güçlü ışığın bulunduğu ortamlarda da doğal olarak gözlerimizi kısarız.

Gözlerde ışıltının görünüp kaybolması: Gözlerde meydana gelen ani aydınlanma yeni bir düşünceyi keşfetmek anlamına gelebilir. Aynı şekilde haince bir plan oluşturma, entrika kurma anlamına da gelebilir.

Göz kırpma: Kültürlere ve ikili ilişkinin durumuna göre göz kırpma anlam kazanır. Göz kırparak selam verebileceğimiz gibi, üçüncü şahıslara belli etmeme anlamında bir sırrın saklanması için de kullanılır. Ayrıca göz kırpma bir sevgi işareti olarak kullanılacağı gibi karşımızdakinin yaptığı bir işin gerçek anlamının farkına varma anlamına gelebilir. Gözlerin anlamlı bir şekilde kırıştırılması karşı cinse ilginin işareti olarak da algılanabilir. Zor durumda kalan insanların bir anlık boşluk içinde gözlerini kırıştırdıkları da bilinmektedir.

Gözlerin kapatılması: Bir korkuyu ifade edebileceği gibi utanç duygusunun dışı vurumu olarak da kendisini gösterir. Büyük bir mutluluk duygusunu, zevkle yenen bir yemeğin verdiği tadı veya sevilen bir müziğin dinlendiğinde uyandırdığı keyfi ifade edebilir. Korku duygusunun dışı vurumu konusunda yapılan araştırmalarda şiddet ve korku ifade eden filimler izletilen deneklerin aşırı korku durumunda gözlerini kapattıkları görülmüştür (Hogg ve Vaugan, 2007; Ekman, 2009).

Gözün Dolması: Gözyaşı, üzüntüyü en açık ifade eden duygunun dışı vurum biçimidir. Evrensel bir duygu olarak bütün dünyada kolaylıkla doğru algılanacak bir durumdur. Gözün dolması aşırı duygu anını da ifade edebilir. Bunun yanında bir kaza anında aşırı acı çekme durumlarında, çok neşeli olduğumuz durumlarda ve kahkaha ile

gülümseme anlarında ortaya çıkabilir. “Gözlerinden yaş gelinceye kadar güldü!” deyimini bu duyguya örnektir.

Göz bebeklerinin genişlemesi: Göz bebeklerinin genişlemesi iradi ve iradi dışı olmak üzere iki biçimde gerçekleşmektedir. İrade dışı göz bebeklerinin genişlemesi daha güçlü bir davranış biçimi olduğu için insanın gerçek dünyasını ele verir. Bu yüzden göz bebeklerinin genişlemesine özel bir önem verilmektedir.

Bu konuda yapılan araştırmalarda, göz bebeklerinin büyümesi ile beğenme duygusu arasında önemli ve doğrudan bir ilişkinin bulunduğu ortaya konulmuştur. Yapılan araştırmaların bir kısmı davranış bilimcilerinin gözlemlerine dayanırken bir kısmı da sosyal psikologların yaptıkları araştırmalara dayanmaktadır. Belirli sayıda kadına beğendikleri erkeklerin fotoğraflarının olduğu dergiler gösterildiğinde kadınların göz bebeklerinin büyüdüğü görülür. Aynı şekilde kadın fotoğraflarının yayınlandığı bir kadın dergisine bakan erkeklerin beğendikleri kadın fotoğraflarına bakarken göz bebekleri anlamlı bir biçimde büyümektedir. Beğenme duygusu ile göz bebekleri arasındaki ilişki konusunda birçok araştırma yapılmıştır.

Göz bebeklerinin büyümesine sebep olan noktalardan bir başkası da bir düşüncenin, bir duygunun veya bir olayın gerçek sebebinin anlaşılması durumlarıdır. Bu durumlarda da göz bebekleri anlamlı bir biçimde büyümektedir. Çoğu kez gözlemlenen bir gerçek de eğitim, seminer veya küçük grupların bilgilendirilmesi toplantılarında anlatılan bir konunun ilgi çekip çekmediği, dinleyicilerin gözlerine bakılarak anlaşılır. Hasta doktor iletişiminde bir doktorun hastasına yaptığı açıklamaların anlaşılıp anlaşılmadığı göz teması ile göz bebeklerinin büyümesi ve küçülmesi durumları ile belirlenebilir.

Gözlerin ovuşturulması: Gözlerin ovuşturulmasının değişik fiziksel sebepleri (gözleri temizleme veya dışarıdan göze giren bir nesneyi çıkarma amacı) olduğu gibi kendini yorgun hissetme, uyku durumunu kontrol etme çabası, gördüğü bir şeye inanmama durumları olabilir. Bu yüzden hayret anlamını da taşır. Dilimizde, “Gözlerime inanamadım”, “Allah Allah yanlış mı görüyorum!” deyimleri, göz ovuşturmayla beraber kullanılan deyimlerdir.

Bakış, iletişimin ve karşılıklı etkileşmenin en eski, en doğal, doğrudan ve çoğunlukla en etkili yoludur. İnsanlar yeryüzünde var oldukları dönemlerden beri iletişimlerini bakışma yoluyla sağlarlar. Sevgi, sevinç, kin, nefret ve öfke gibi duygularımız doğrudan bakışlarımızdan dışa vurulur. Bu yüzden bakış, sanatın, edebiyatında en önemli malzemelerinden birisidir. Edebiyatımızda bu konuda binlerce şiire rastladığımız gibi resim ve müzik sanatında da bakışla ilgili birçok sanat eseri bulunur. Yine bakışma süreleri ile kişiler arası iletişimin derecesi arasında bilimsel olarak bir ölçüm yapmak da mümkün görünmektedir. Bu konuda Hortaçsu (2012:380); *“Çiftlerin sevgi ölçeği değerleri ile bakışma süreleri arasında bulunan olumlu ilişki bu ölçeklerin geçerli ölçümler olduğuna ilişkin kanıt olarak kullanılmaktadır.”* demektedir. Bakışların da diğer sözsüz iletişim hareketleri gibi tek başına değil alın kasları, kaşlar, kirpikler, gözler ve göz altı kaslarıyla birlikte kullanıldığını ve farklı anlamlar ifade ettiğini biliyoruz. Ekman bakışı, bakışın gözle ilgili değil gözü tamamlayan yüz kaslarının hareketleri ile anlamlandırmaktadır (Ekman, 2009).

Bunun yanında bakış, göz teması ve göz hareketlerinin tamamı bazı psikolojik sorunların da dışa vurumu olarak kendisini göstermektedir. Psikologlar, hastaların bakışları, göz teması ve göz hareketlerine göre psikolojik rahatsızlıklarını teşhis edebilmektedirler.

5.3. Sözsüz İletişimde Yüz İfadesi, Mimikler

Sözsüz iletişimin en önemli boyutlarından birisini yüz ifadeleri bir diğer ifadeyle mimikler oluşturur. Mimikler iç dünyamızın uyarılara gösterdiği tepkilerin dışa yansımalarıdır. İletişim süreçleri içinde en çok dikkatimizi çeken uzvumuz yüzümüzdür. Algılama sürecinde mesajla ilgili yorumlar yapmak gerektiğinde karşımızdakinin yüzüne bakarız. Çoğunlukla en küçük yüz ifadesinden yorum çıkarırız, bu yüzden yüz yüze iletişim, iletişim süreçlerinin en önemli boyutunu oluşturur. Karşımızdaki insanın yüzüne dikkatli bakmamızın bir başka sebebi de iradi ve iradi dışı olarak söylediklerinin doğru olup olmadığını anlama isteğidir.

Yapılan bilimsel araştırmalarda yüzlerin tanınması ve anlamlandırılması ile ilgili birçok yeni bulgulara ulaşılmıştır (Goerge, Driver ve Dolan, 2001). Yüzleri tanıma işlevi beynimizin sol ve sağ yarısında bulunan *fusiform* alanında gerçekleştiği ortaya

çıkılmaktadır. Bir bilimsel araştırmada 28 yaş ortalamasında olan dördü kız, üçü erkek toplam yedi denek seçilmiş ve bu deneklere 34 farklı fotoğraftan sekiz farklı görünüş verilerek FMRI (Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme) çekimi yapılmış, fotoğrafların beyinde oluşturduğu sinyaller ölçülmüştür. Ayrıca son yıllarda beyin cerrahi operasyonlarında ortaya çıkan gelişmeler de beynin yüzü tanınması üzerinde önemli bilgiler verir.

İnsan yüzünün fusiform adı verilen ve beynimizin her iki yarısında da bulunan bir merkez tarafından değerlendirildiği, bu değerlendirme sırasında ise insanların daha çok yüzün göz, göz çevresi ve alın bölgesine odaklandıkları ortaya çıkmıştır. Bunun yanında beynimizin hareketleri ayrı, renkleri ise ayrı bir merkezde algılayarak bunları birleştirip bütünü kavradığı bilgisine ulaşmıştır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bu durum sözsüz iletişimde her hangi bir duyguyu yansıtmayan bir yüzde, ilk göze çarpan ve değerlendirilen noktaların başımızın burun hizasından üst kısmı olduğunu göstermektedir. Bulguların sözsüz iletişim açısından bir başka önemli bulgu ise yüzde beliren ve daha sonra kaybolan veya bir başka biçime dönüşen mimiklerin beynimizin bir başka biriminde işleme tabi tutulduğunu, yüzün ve saç renginin algılanması ve değerlendirilmesinde başka bir merkez tarafından gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Hohenheim Üniversitesi öğretim üyesi sosyal psikolog Prof. Dr. Lioba Werth'in değerlendirmelerine göre, duruş son derece önemlidir. Duruş iki bakımdan çok önemlidir. Bunlardan birincisi dışarıdan algılamamız açısından ikincisi ise eğer bizim duruşumuz olumlu veya olumsuzluk ifade ederek dışa yansiyorsa bu olumsuzluk veya olumluluk beynimiz tarafından daha güçlü hale getirilebilmektedir. Prof. Werth, bu konuda bir iş yeri örneği vermekte ve eğer arkadaşınız evrakların arasına eğilmiş kaşları çatık kalemin ucunu çiğneyerek oturuyorsa zor bir problemle uğraştığı ve bundan da pek memnun olmadığı izlenimi edinirsiniz demektedir. Her ne kadar memnuniyetle ilgili olarak bir yargı edinmemiz mümkün olmasa bile bu görünüş, zor veya birikmiş veya hızlı bitirilmesi gereken bir işi anlatıyor olabilir.

Prof. Werth böyle bir duruşun sözsüz iletişim açısından bize birçok mesaj verdiğini belirttikten sonra bir araştırmadan da söz etmektedir. Fritz Strack, Ronald Neumann ve Jens Förster'den oluşan Würzburg'lu bir araştırmacı grubu, bir kişinin hareketlerinin yalnızca kendi dışındaki insanlara değil aynı zaman da insanın kendi beynine de önemli mesajlar gönderdiğini bulmuşlardır. Araştırmacılara göre, bu mesajlarda beyin tarafından algılanarak yorumlanmakta ve bir karar mekanizmasında değerlendirilmektedir. Vücut hareketinin kişinin kendisine yapmış olduğu bu tür etkiye bilimsel olarak "*bodyfeedback*" adını vermektedir. Bu bilgiler ışığında olumsuz duyguları ifade eden bazı beden ve yüz hareketlerinden özellikle sıkıldığı zaman beynin bunu olumlu algılayarak gerçek bir olumlu davranış haline dönüştürebileceği düşünülmektedir. Örneğin yeni bir güne başlarken sabah içimizde bir sıkıntı ile yola çıkarken yüzümüzdeki zoraki de olsa bir gülümseme ifadesi oluşturursak bunun sinir uçlarından geri dönerek bizim olumlu bir ruh haline ulaştıracağı düşünülmektedir. İnsanlar genellikle bu özelliğimizin farkında değildir.

Yapılan araştırmanın sistematik sonuçlarına bakacak olursak beden ve yüz hareketleri ile iç dünyamız arasında sıkı bir ilişki olduğu ortaya çıkmış olmaktadır. Araştırmacıların bulgularına göre gülümseme, kolların açık ve rahat pozisyonda olması, omuzların dik ve rahat bir pozisyonda durması, pozitif tat alma duygusu insanların olumlu düşünce ve duygularının açığa çıkmasına, bu da insanın yaratıcılığının artmasına sebep olmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Araştırmacıların bulgularına göre alnın kırıştırılması, kolların kapalı ve dirsekten itibaren bükülü bir vaziyette, omuzların düşmüş halde bedenin büzülmesi, tat alma duyularımızın istenmeyen tatları hissetmesi yaratıcılığın önünde önemli bir engel olmaktadır. Aynı zamanda olumsuz duygu, bilgi ve düşüncelerin daha kolay hatırlanmasına yol açmaktadır. Araştırmacılar görme ve koklama duyusunun böylesi bir etkiye sebep olup olmadığının araştırılması gerektiğini belirtmektedirler (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bulgar psikolog Lazanov'un öğrenme üzerine yaptığı araştırmalarda beş duyunun etkin bir biçimde kullanılmasının öğrenmeyi kolaylaştırdığı yolundaki bulguları belki bu iki duygunun da etkili olacağını düşündürmektedir.

Alman araştırmacıların bu bulgularının, “*homestatik*” adı verilen vücutun ortama uyumu ve iç dengelerini sağlama yeteneği ile ilgili olabileceği düşünölebilir. Homestatik bütün organizmalarda bilimsel olarak varlığı kabul edilen bir öz denge durumudur. İnsanoğunun kasları, sinir sistemi ve beyin hücrelerinin de kişinin vücut dengelerini tehdit eden fazlalıkların atılması veya vücut dengelerinin korunması sırasında gösterdiği doğal, iradi ve iradi dışı hareketlerinin tamamının sözsüz iletişim hareketlerinin uyumlu olarak dışa vurumu ile doğrudan ilgili olduğunu göstermektedir. Bu arada bazı bilim adamlarının içten gelen duyularımızın olduğuna dair verdikleri bilgilerle bu bilgilerin dikkatli bir biçimde yeniden karşılaştırılmasının önemini vurgulamalıyız (Smith, 1986).

Bu durum dışardan algılama ile ilgili olmamakla birlikte bir kişinin olumlu düşünme, duygulanma ve bilgi aktarma durumunun doğal olarak iletişim sürecinde olumlu etkiler yapacağı düşünölrse sözsüz iletişim hareketlerimizin eğitimde planlanmasında ve kullanılmasında çok önemli bilgileri içinde taşımaktadır. Dr. Werth’in bu konular üzerinde yıllardır yaptığı çalışmalar ve kaynak olarak gösterdiği araştırmalardan yola çıkarsak her insanın özel yaşamı ve iş yaşamında başarısı ile olumlu beden hareketleri arasında doğrudan bir ilgi olduğunu göstermektedir.

Göröldüğü gibi yüz ifadelerimiz ve beden hareketlerimiz birbirinden bağımsız değil birbirini tamamlayan anlamsal bir bütünü oluşturarak çok karmaşık bir takım süreçleri gerçekteştirmektedirler. Bu yüzden mimiklerin kullanımı da son derece karmaşık işlemler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Mimiklerin uyarılar karşısındaki gelişmesini Paul Ekman mikro ve makro olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

Kısa süreli yani mikro yüz ifadeleri çoğunlukla çok az bir zaman diliminde yüzde belirip kaybolmaktadır. Bu kaybolma ise çoğunlukla birey tarafından kontrol edilerek gizlenmeye çalışılmaktadır. Bunun içinde maskeleye dediğimiz bir başka yüz ifadesine hızla dönüştürölmekte veya uyarıcının gücüne göre yüzde görünöp kaybolmaktadır. Bu yüzden çok dikkatli bir gözlem yapılmadığı sürece anlamlandırılması çok zordur. Kısa süreli yüz ifadesi ile ilgili Paul Ekman ve Freisen çalışmış; saniyenin beşte birinden yirmi beşte birine kadar bir hız aralığında gözlemlenebildiğini görmüşlerdir (Ekman, 2014). Ekman, *Ne Düşündüğünü Biliyorum* (2009) isimli kitapta aynı süreyi saniyenin dörtte biri olarak göstermektedir. Kısa süreli

yüz ifadeleri üzerine Ernest Haggard ve Keneeth Isaach da araştırma yapmışlardır. Ancak kısa süreli yüz ifadelerinin ortaya çıkış ve kayboluş sebepleri ile ilgili somut bir yargı henüz oluşmadığı gibi çıplak gözle kolayca tespit edilmesi konusunda bir yöntem de geliştirilmemiştir.

“Bağlam, en geniş anlamda iletişimdeki alış verişin doğasıdır. İlk defa gerçekleşen bir karşılaşma mı, olağan bir sohbet mi, resmi bir görüşme mi, kişinin yanlış yaptığına dair şüphe altında olduğunu bildiği bir sorgulamamı sorularına verilen yanıttır.” (Ekman, 2014)

Paul Ekman, sırasıyla görüşmenin yapılaş amacını bu şekilde belirledikten sonra birbirine bağlı dört ayrı bağlam türünün daha kısa süreli yüz ifadelerini anlamamızı sağlayacağını söylemektedir. Birincisi aynen yukarıda yazdığımız bağlam unsurları; ikincisi, kısa süreli yüz ifadesinin oluştuğu ilişkinin geçmişini bilmektir. Prof. Dr. Alemdar Yalçın hocamın da üzerinde durduğu ve benimde tamamıyla hocamın düşüncelerine katıldığım; sözsüz iletişimi anlamlandırmakta ve etkili hale getirmekte olmazsa olmaz kabul ettiğimiz durumdur.

Paul Ekman, üçüncü bağlam olarak yüz ifadesinin anlamlandırılmasında, bir yüz ifadesinin kişi incelendiği zaman mı, konuşurken mi veya dinleme anında mı oluştuğunu bilmek gerektiğini belirtmektedir. Dördüncü olarak ise bağlamın uyumu üzerine durmaktadır. Yine bizim de sık sık tekrarladığımız, olmazsa olmaz unsurlardan biri olan konuşma, ses tonu, rengi ve tınısı, beden duruşu, jestleri ile kısa süreli yüz ifadesi arasındaki uyuma dikkat çekmektedir.

Yüz yüze iletişimde tarafların aydınlık bir ortamda veya yüzlerine ışık gelecek biçimde oturmalarının sebeplerinin başında bu gelmektedir. Kısa süreli yüz ifadelerinin genellikle gerçek duyguları saklamak amaçlı olarak kontrol edilmek istenmesi ancak bir o kadar da kontrolünün zor olması sebebiyle insanların gerçek duygularının anlaşılmasında birinci derece önemli olduğu görülmektedir. Kısa süreli yüz ifadelerinin bir başka özelliği de çoğunlukla istem dışı olarak gerçekleşmesidir. Bu istem dışılık sözsüz iletişimin sağlıklı yürütülmesinde göz önünde bulundurulacak önemli unsurlardan biri olarak göze çarpmaktadır. Çünkü iletişim, tiyatro ve sanat konusunda özel eğitim almamış insanların kısa süreli yüz ifadelerini kontrol etmeleri çok güçtür.

Mesleği gereği sık sık yalan söylemek durumunda olan insanların da mesleklerinin başlarında kısa süreli mimikleri daha acemice ama ilerleyen yıllarda daha ustalıkla kontrol edebildikleri bilimsel araştırmalarla ortaya çıkmıştır.

Uzun süreli yani makro mimikler diye ifade ettiğimiz yüz ifadeleri, iletişim süreci içinde uzun süre yüzde kalan bir kısmı istem dışı bir kısmı ise kontrollü olarak kullandığımız yüz ifadeleridir. Bu yüz ifadeleri de çok değişik biçimlerde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki bio-psikolojik yapımızın, otomatik sinir sistemimizin bize özđü yapısından beslenir ve bize has bir özellik kazanır. İkincisi ailede küçük yaşlardan itibaren eğitim yoluyla kazandırılır. Üçüncü olarak sosyal yapı, meslek gruplarının özellikleri, değişik hobi ve sivil toplum örgütü çalışmalarında edinilir. Sonuçta kültürel olarak benimsenir ve kazanılır. Bu yüzden yüz ifadelerinin anlamlandırılması ve anlaşılmasında bütün bu faktörlerin göz önünde bulundurulması gerekir.

Yüz ifadelerinin her ikisini de çoğunlukla iletişim ihtiyaçlarımızı karşılamak amacıyla kullanıyoruz. Yapılan araştırmalarda insanların yalnız kaldıkları andaki gülümsemeleri ile birbirleri ile iletişimleri sırasındaki gülümseme yüzdeleri araştırılmış, insanların daha çok mutluluk için gülümsedikleri gerçeği ortaya çıkmıştır (Kraut ve Johson, 1979). Bu da yüz ifadelerimizi yalnız kaldığımız zamanlar kullandığımızdan daha çok iletişim ihtiyaı için kullandığımızı göstermektedir.

Yüz ifadeleri ile ilgili olarak halen tartışılan çok önemli konulardan birisi de bu ifadelerinin ne kadarının evrensel olduğu tartışmasıdır. Yüz ifadesi ile ilgili yapılan çalışmalar, yüz ifadelerinin duyguları nasıl ve ne ölçüde ilettiği üzerine odaklanmıştır. Darwin az sayıda evrensel duygu ve bunlarla bağlantılı yüz ifadeleri olduğuna inanıyordu. Genellikle Paul Ekman'a atfen altı temel duygudan söz edilmekle birlikte (Schere, 1986; Ortony ve Turner, 1990; Ekman, 1982), Ekman yedi temel duyguya temas etmektedir:

“Duygusal belirtilerin özlü bir şekilde görüldüğu yüz ifadeleri ile konuya başlayalım. 1. Bölüm'de araştırmamı açıklamış ve birbirinden farklı fakat evrensel ifadelere sahip olan yedi duygu olduğunu belirtmiştim. Bunlar üzüntü, kızgınlık, şaşkınlık, korku, iğrenme, küçümseme ve mutluluk duygularıdır.” (Ekman, 2014)

Ekman'ın önce altı olarak benimsediği ve genellikle kabul gören altı temel duyguyu bir yedinci duygu olarak küçümsemeyi de kattığı görülmektedir (Ekman, 2009). Bu yüzden sözsüz iletişim üzerine yapılan çalışmalarla kimi sosyal psikoloji kitaplarında bu alt temel duygu çok sık kullanılmaktadır.

Ekman uzun araştırmalarının sonucu olarak yüzde beliren temel duyguların ifade biçimlerinin sanıldığı gibi basit ve kolay çözümlenebilir olmadığını, bunların birbirlerine geçişli olduğunu belirtmektedir:

“Bu duygu terimlerinden her biri –üzüntü, kızgınlık, korku, iğrenme, küçümseme ve mutluluk- kendisiyle ilintili bir duygu ailesi içinde düşünülebilir. Örneğin kızgınlık, duygunun gücü açısından çeşitlilik göstererek bir şeyden rahatsız olmaktan tutun hiddetli öfkelenmeye kadar geniş bir yelpazede yer alabilir. Ya da kendi içinde somurtkan kızgınlık, gücenmiş kızgınlık, kafa tutan kızgınlık ve soğukkanlı kızgınlık gibi türlere ayrılabilir. Her duygu ailesinde, yoğunluktaki bu çeşitlilik yüzde açıkça kendisini gösterir. Ancak her bir duygu ailesinin birbirinden farklı üyelerinin de kendine özel yüz ifadeleri olup olmadığıyla ilgili henüz bir araştırma yapılmamıştır.” (Ekman, 2014)

Ekman'ın değerlendirmesine eklenecek notlar arasında iletişim süreci içinde yüz ifadelerini birbirinin devamı olarak biçim değiştirmeleri de sayılmaktadır. Yüzde beliren bir sevinç ifadesinin olay veya durumda meydana gelen değişmeye bağlı olarak bir süre sonra kaygıya, kuşkuya ve öfkeye dönüşmesi gibi. Bu yüzden bir yüz ifadesinin durağan değil süreklilik içinde ele alınmadığı zaman doğru anlamlandırılması mümkün olmaz. Buna vereceğimiz tipik bir örnek bazı şakalardır. Ciddi olarak algıladığımız bir olayın daha sonra şaka olduğunu anlamamız durumunda sergileyeceğimiz yüz ifadesi tamamen farklıdır. Ekman bunu değerlendirirken:

“Maalesef ki duygusal bir epizot sırasında, düşüncelerin an be an nasıl değişiklik gösterdiği konusunda yeterli bir araştırma bulunmamaktadır.” (Ekman, 2014) Düşüncelerin an be an değişmesinin duygularımızı tetikleyerek değiştirdiği veya dönüştürdüğü, bunun sonucunda da yüz ifadelerimizin değişim gösterdiği açıktır.

Ekman'ın bulgularına ilave edilmesi gereken noktalardan biri de bir duygunun diğerk duyguya geçişlilik sağlaması veya aynı duyguların tam zıttı duyguların da bulunması olayıdır. Bakış kısmında belirttiğimiz gibi temel ve birbirlerine zıt duygularla birlikte 16 duygunun bulunduğu günümüzde genel kabul görmektedir. Bu 16 duygu skalasının birbiriyle ilişkisi, birbirine geçişi genellikle psikolojik ve sosyal uyaranların etkisine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu da birbirinden farklı olarak on binlerce yüz ifadesini ortaya çıkarmaktadır.

Yüz ifadelerinin oluşmasını sağlayan uyaranların başında duygularımız gelmektedir. Yüz ifadelerini anlamlandırmadan önce duyguların kendi içinde tasnif edilmesi gerekmektedir. Araştırmacılar duygularımızı önce olumlu ve olumsuz duygular ve pozitif duygular olarak değerlendirmektedirler. Bu sınıflandırmalar nesnel bir sınıflandırma değil, genellikle bütün insanlar için ortak olabileceği düşünülen sınıflandırmalardır. Ancak çoğunlukla olumsuz ve negatif olarak kabul edilen duyguların bazı kimseler için olumlu ve pozitif, bazı kimseler içinse olumsuz ve negatif olarak algılanması mümkündür. Örnek vermek gerekirse şiddetli tartışma ya da kavgadan bazı insanlar zevk aldıkları gibi insanların çoğunluğunun korku filmi seyretmekten mutlu oldukları görülmektedir. Bugün sinema dünyasında korku filmleri ayrı bir sektör gibi kabul edilmekte, korku filmleri haftaları düzenlenmekte ve bu hafta içinde milyonlarca insan korku filmi izlemeye gitmektedir.

Aynı şekilde iletişimin sayısız durum ve olayı içinde olumlu olarak belirlediğimiz bir duygunun alıcı üzerinde son derece olumsuz etki yaratması günlük ilişkilerde çok sık rastlanan iletişim kopuklukları içindedir. Şaka ve esprinin her insan üzerinde aynı etkiyi bırakmaması, gülümsemenin bazı insanlar tarafından laubalilik olarak algılanması buna vereceğimiz sıradan örnekler arasında gösterilebilir.

İletişim süreci içerisinde bazı duygularının aktarımında da olumsuz duyguların mesajı alan kişide olumlu davranışlar yarattığı gözlemlenmektedir. Bu yüzden tanıtım ve pazarlamada bu özellik sık sık kullanılmaktadır. Bazı korku durumlarının insan üzerinde olumlu tutum ve davranış yarattığı bununda kişinin geleceği ile ilgili daha dikkatli olmasını sağladığı bilinmektedir. Korkutarak ikna, iletişim süreçlerinin en önemli unsurlarından sayılmakta ve kullanılmaktadır.

Özetle mimiklerin oluşmasına sebep olan duyguların son derece karmaşık, iç içe ve birbirine geçişli olması yanında psikolojik ve sosyal uyarıcılarla bağlantı içinde olduğu görülmektedir. Eğer yüz ifadelerimizi iletişim amaçlı kullanıyorsak -ki, genellikle öyledir- o zaman, yüz ifadelerimizin karşımızdaki insan veya insanlar tarafından doğru algılanması da bir o kadar önemlidir. Bu da yeniden durum ve bağlam faktörünü beraberinde getirmektedir. Yapılan araştırmalarda durağan fotoğraflara bağlı olarak veya ses olmaksızın video görüntülerine bakarak bir insanın mutluluktan mı yoksa üzüntüden mi ağladığını anlamak neredeyse imkânsızdır. Yani yüz ifadelerimizle anlattıklarımız önemlidir ama bir o kadar da karşımızdaki insanın bu yüz ifadelerini anlamlandırma becerisi de bir o kadar önemlidir.

Psikoloji kökenli bilim adamlarının göz ardı ettiği noktaların başında bu gelmektedir. Yüz ifadelerini neredeyse en ince ayrıntısına kadar inceleyen, hatta bir eğitim süreci sonrası bu yüz ifadelerinden kısa süreli yüz ifadelerinin ayrılacağını söyleyen bilim adamlarının algı kavramını ikinci plana ittikleri görülmektedir. Oysa bir yüz ifadesinin algılanmasında algılayıcı ile ilgili birçok faktör belirleyici özellik taşımaktadır. Bununla ilgili birçok örnek bulmamız mümkündür. Örnek vermek gerekirse 2000 yılında yapılan ABD başkanlık seçimlerinde George W. Bush'un New Hampshire eyaletinde adaylık seçimlerini kaybetmesinin sebepleri arasında halkın, adayın yüz ifadelerinden kendini beğenmişlik duygusunu algılamaları olmuştur. Aynı durum, ABD başkan yardımcısı Al Gore içinde geçerlidir. Zira izleyiciler, Al Gore'un da beden dilini, gereğinden fazla cansız bulmuşlar, bu da onun aleyhinde bir durum yaratmıştır (Haviland ve ark., 2008).

Ekman ve arkadaşları insanlarda altı temel duyguyu ifade eden yüzlerin fotoğraflarını göstermişler ve onlardan ifade edilen duyguyu bildirmelerini istemişlerdir (Ekman, 1971).

Batı (Arjantin, Brezilya, Şili, Yunanistan, Almanya, İtalya, İskoçya ve ABD), Asya (Japonya, Sumatra, Honk Kong, Türkiye) ve kabile (Borneo, Yeni Gine) kültürlerinden gelen insanlar hem aynı hem de farklı kültürlerden insanların yüz ifadelerinde altı temel duyguyu doğru biçimde tespit etmişlerdir (Ekman, 1981). Ancak temel duyguların evrensel olduğu iddiası bütün bilim adamları tarafından kabul

edilmemektedir (Russell, Bachorowsky ve Fernandez-Dolls, 2003; Russell, Bachorowsky ve Fernandez-Dolls, 1997).

5.4. Yüz İfadesinin Oluşması ve Kültürel İlişkisi

Duyguların yüz ifadelerimize yansımada kültürlerin etkisi kesinlik kazanmıştır. Örnek vermek gerekirse bazı Akdeniz kültürlerinde kadınların duygularını dışa vurmaları özendirilirken bazılarında yasaklanır. Asya ve Avrupa ülkelerinde erkeklerin duygularını dışa vurmaları hoş karşılanmaz. “*Erkekler ağlamaz*” sözü, yaygın olarak çocukluk çağından itibaren erkek çocuklarına öğretilir. İngiliz kültüründe teniste galip gelenin gülümsemesi kabalık olarak kabul edilir. Bu yüzden küçük yaştan itibaren tenis oyuncusuna galip geldikten sonra rakibini kutlarken gülümsememesi öğretilir. Küçük yaştan itibaren Japon kültüründe, öfke ve hüznü dışa vurmamak ayıp kabul edildiği için böyle durumlarda gülümseme öğretilir. Hatta Japon kültüründe Japonlar kendilerine yakın birinin ölümünde hüznelerini gülümseyerek gösterirler (Cüceloğlu, 2009).

5.4.1. Yüz İfadelerimizin Oluşmasında Temel Duygular ve Bireysel Algı Çatışması

Kıskançlık, rekabet, yarış, bireysel kompleksler, kin ve intikam gibi durumlarda duygularımız, bireysel algılarımız tarafından kontrol edilir, yönlendirilir, maskelenir veya zamana yayılan bir plan çerçevesinde dışa vurulur. Bu yüzden aynı yüz ifadesi birden fazla kişi üzerine benzer bir etki bırakmaz. Bu farklılaşmanın temel sebeplerinden birisi mesajın algılanışındaki çok yönlü farklılıklardır. Yüz ifadelerinin anlamlandırılması ile bireysel algı kavramı arasındaki karmaşık ilişki ayrı bir alan olarak algı yönetimi adı altında değerlendirilmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

5.4.2. Sözsüz İletişim ve Alnımız

Alnımız duygularımızın dışa vurulmasında önemli merkezlerden biridir. İnsanları biyolojik yapılarına bağlı olarak alın bir kısım insanlarda geniş, bir kısım insanda dardır. Alın insanların kas ve deri yapısına göre de özellikler gösterir. Alın

kasları yapısal olarak çok gelişmiş, yüz ifadelerini yansıtmak için uygun özellikler gösterir.

Bir kısım alınlar saç ve kaşlar arasında oldukça dar bir alanda yer alır. Bir kısım alınlar ise daha geniş ve ilk bakışta yüzün diğer unsurlarına göre daha dikkat çekicidir. Bazı alınlarda yapısal olarak kırışıklıklar daha derin ve fazla belirgin iken bazı alınlar daha düzdür. Bu sebeple yüz ifadelerinin dışa vurulmasında alnın kullanımı kişiden kişiye farklılık gösterirler. Ancak alın hareketleri çok zor yapılan hareketlerdir. Bunun sebepleri ise alın kaslarının yönetiminin diğer yüz kaslarına göre daha zor olmasıdır. Bu durum yüz ifadelerini tanıtmakta önemli bir avantaj sağlar. Çünkü dışa vurulan duygunun alın kasları kullanılarak dönüştürülmesi zordur. Bu yüzden duyguların dışa vuruluşu sırasında doğru anlamlandırılmasında alın güvenilir alanlardan biri kabul edilmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Alnımız üzüntü ve kaygının dışa vurulmasında birinci derecede belirleyicidir. Duyguların dışavurumunda kaşlarla birlikte anlamı tamamladıkları gibi bazı beğenme, öfke ve gerginlik anlarında da kafa derisi ile birlikte hareket ederler. Alnın kırışması ve kaşların yukarı çekilmesiyle iki kaş arasında kırışıklıkların ortaya çıkması bize öfke, kaygı ve üzüntü ifadelerini oluşturur. Gerginlik, beğenmeme veya tetikte olma durumlarında alın, kafa derisi ile geriye doğru çekilerek düzleşir. Bazı yüzlerde kaygı, korku ve kontrol edilemeyen endişe durumlarında da alın saçlara doğru kırışarak yüz ifadesine destek olur.

Kültürümüzde alın kırışması veya düzlüğünün simgesel değeri de vardır. Alın fiziksel çekiciliğın unsurlarından biri olarak yüzü güzelleştirdiğine inanılır. Bir insanın her bakımdan dürüst ve bu dürüstlüğü ile vicdani rahatlığını ifade etmek üzere “*Alnım ak, yüzüm pak*” ifadesini kullanırız. Yine inançlarımıza göre, kaderimizin ve bütün geleceğimizin alnımızda yazılı olduğuna inanırız. Hatta bazı insanlar birbirlerini teselli ederken kaderin ve çaresizliğin ifadesi olarak parmaklarıyla alınlarını göstererek her şeyin orada yazılı olduğunu ifade ederler.

5.4.3. Sözsüz İletişimde Kaşların Kullanımı

Kaşlar yüz ifadeleri içinde en belirgin olanıdır. Kaşlarımızı kontrollü ve kontrolsüz olarak çok fazla kullanırız. Bu yüzden insan duygularının anlatımında ikonlar ve karikatürlerde kaşlar kolaylıkla ve sıklıkla kullanılır. Bilgisayar ve internette geliştirilmiş ikonlarda en çok kullanılan yüz ifadeleri arasında yer alırken bilgisayarda yüz işaretleri çalışmalarında en çok kaşların hareketlerinin belirleyici olarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Kaşlar da yüzde fiziksel çekiciliği ifade etmek üzere kültürümüzde en çok üzerinde durulan şiirde, edebiyatta, klasik müzikte çok fazla esere konu olan yüz unsurları arasında yer alır. “*Hilal kaşlı olmak*” veya “*Kara kaşlı olmak*” güzellik ifadesi olarak vurgulanır.

Kaşlarımızın hareketleri duygularımızın şiddetini de açık bir biçimde ifade eder. Kaşların içeriden yukarı doğru açı yapması, üzüntünün güvenilir ve güçlü bir belirtisidir. Bu ifade çok az kişi tarafından kendi isteği ile yapılabilir. Kaşlar yatık bir biçimde birbirine yaklaştığı anda iki kaş arasında yüzün durumuna göre bir veya birden fazla çizgi belirir. Kaşların üzüntü ifade edecek şekilde birbirine yaklaşması aynı üst göz kapaklarını da harekete geçirmekte bu da üzüntü duygusunu arttırmaktadır. Korku anında diğer yüz hareketleriyle birlikte kaşların yukarı doğru kalktığı gözlemlenmektedir.

Kızgınlık anında kaşların burun hizasından daraldığı şakaklara doğru olan kısmının yukarı kalktığı alındaki kırışma ve kaş aralarındaki kırışma ile desteklenip diğer yüz ifadeleri ile tamamlandığı gözlemlenmektedir. Dilimizde “*çatık kaş*” veya “*kaşların çatılması*” ifadeleri kişinin öfkeli halini bildirdiği gibi “*kaşlarını kaldırdı*” ifadesi itiraz etme, kabul etmeme veya konuşmaya başlama hareketi olarak değerlendirilir.

Kaşların özel durumlarda özel bir iletişim aracı olarak kullanıldığını biliyoruz. Buna örnek olarak ameliyathanelerde ağız ve burunları maskeyle kapalı olan ekibin birbirleri ile kaşlarını ve gözlerini kullanarak iletişim kurmaları verilebilir.

“Ameliyathane hemşiresine yanıma gelip yardım etmesini işaret ediyorum (kısa bakış fırlatma ve kaş kaldırma ameliyathanelerde önemli bir iletişim tarzıdır, ameliyat maskesi yüz ifadelerinin büyük bir bölümünü gizliyor zira).” (Calvin ve Ojemann, 2009)

Kaşlarımızı bağımsız olarak belirli bir biçimde kullanabildiğimiz gibi zaman zaman alınımızla birlikte, zaman zaman göz kapaklarımızla birlikte; zaman zaman da gözaltı ve yanak kaslarımızla birlikte kullanarak duygularımızı ifade edebiliriz.

Kaşlar zaman zaman ilginç bir şekilde yüzün diğer ifadeleri ile birleşerek iki farklı duyguyu ifade etmekte güçlü bir belirleyicidir. Zoraki gülümseme, şaşkın gülümseme, acı acı gülümseme gibi yüz ifadelerinde kaşların önemli tamamlayıcı ifade gücü bulunmaktadır. Kaşların kısalığı, uzunluğu veya kalınlığı yüzün bütünlüğü içinde farklı anlamlandırmalara sebep olur. Bazı karikatüristler bu farklılıkları büyük bir ustalikle kullanarak birçok duyguyu anlatırlar.

5.4.4. Sözsüz İletişimde Kirpikler

Kirpikler yüzümüzün önemli uzuvları arasında yer alır. Estetik algının tek başına göstergesi olarak değer taşırlar. Yine tek başına bir duyguyu iradi olarak dışa vurmakta yüzün diğer kısımlarından ayrı anlamlandırma yaparlar. Göz kırpmak, bağlama göre beğenmek, anlamak, birlikte hareket etmek, hal hatır sormak anlamında kullanılır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yine gözlerin kırıştırılması beğenilme isteğinin dışa vurulan sinyalleri arasında ikili ilişkilerde kullanıldığı gibi sık sık kirpikleri kırıştırarak konuşmak da anlatılan duygunun veya verilen bilginin kuşkulu olduğunu belirtebilir. Kirpiklerin kırıştırılması bazı kimselerde şaşkınlık ifade eder. Böyle durumlarda bakışla birlikte bir anlam ifade ettiğini hatırlatalım.

Bakışı desteklediği zamanlarda çok önemli duygusal bir bağlam oluşturduğunu görürüz. Şiir ve musikimizde *“Kirpiklerin ok olarak aşığı vurması”* mecazı, kirpiklerin bakışı anlamlandırıldığını ve güçlendirdiğini gösterir. Kirpiklerin uzun ve kıvrık olması göze ve bakışa estetik bir güzellik verir.

5.4.5. Sözsüz İletişimde Göz Kapakları

Göz kapakları ve göz kapaklarımızı hareket ettiren kaslar duygu ve düşüncelerimizin dışa vurulmasında önemli görevler üstlenirler. Bir insanın derin bir düşünce halinde olduğunu göz kapaklarımızın duygularımızı aktarırken alt ve üst göz kapaklarının farklı hareketlerinin farklı anlamlar oluşturduğunu biliriz. Göz kapaklarımızın bir başka önemli ve dikkatle algılanması özellikleri, yüzümüzde beliren kısa süreli yüz ifadelerinin görünüp kaybolmasında kontrol dışı kalarak gizlenen bir duygunun veya bir bilginin sızıntılarını dışa vururlar. Aynı zamanda göz kapaklarımızın şişmiş olması, göz kapaklarımızın solgun veya morarmış olması, yorgunluğumuzu, üzüntümüzü, üzüntümüzün derecesini, ağlamış olup olmadığımızı gösterir.

Göz kapaklarımızın durumunu anlamlandırmak için alt ve üst göz kapaklarımızın birbirinden farklı fonksiyonlarına bakmamız gerekir:

Alt göz kapakları: Göz kapaklarımızın altı öfke veya iğrenme durumlarında kasılarak çok açık bir biçimde bu duygunun yüz ifadesi olarak dışa vurulmasında destek unsuru olarak görev yaparlar. Bunun yanında neşe ve sevinç anında da fiziki yapımızın özelliklerine göre farklılık göstermesine rağmen gözaltı kaslarımızın kasılarak üste doğru çıkıp kaşlarımız başta olmak üzere yüzümüzün diğer kısımları ile birlikte yüz ifadesine dışa vururlar (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Gözaltı kaslarının korku, iğrenme veya şaşkınlık durumlarının şiddetine göre aldığı biçimle aşırı sevinç ve kahkaha ile gülümseme anındaki biçimleri birbirlerine oldukça yakındır. Ancak gözaltı kasları tıpkı yüzümüzün diğer kısımları gibi genetik ve fiziki olarak her insanda aynı biçimde değildir. Hatta bir kısım insanlarda da gözaltı çukurları ile birleşik durumdadır. Bu yüzden aşırı üzüntünün etkisini gösterdiği ilk yer gözaltı çukurlarımızdır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Dilimizde ölüm, hastalık, kaza gibi şiddetli üzüntü anlarında “*Gözlerinin altı çökmüş*” ifadesinin kullanıldığını biliriz.

Gözaltılarında meydana gelen morarma çökme yaşlılık ifadesinin göstergesidir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Bu yüzden fiziksel çekiciliğin en önemli

unsurları kabul edilen yüzümüzün bu bölgelerin usta makyözler tarafından kapatılması yaşlılığın, yorgunluğun veya üzüntünün izlerini maskeleyen çabasıdır.

Üst göz kapakları: Yapılan araştırmalar ve yüz işaret dili belirlemeleri çalışmalarında elde edilen bilgilere göre hüzün, keyifsizlik ve yorgunluk hallerinde üst göz kapakları düşer. Bu mimik diğer yüz ifadeleri ile birleşerek ara anlamları oluşturur (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Örnek vermek gerekirse esneme ile birleşerek uyku hali halini gösterebileceği gibi vücutta meydana gelen gevşeme hali ile yorgunluğu ifade edebilir.

Korku anında üst göz kapaklarının alın' a doğru hareket ettiği alt göz kapaklarının ise hafifçe gerilerek diğer yüz ifadeleri ile birleştiği gözlemlenmektedir. Yapılan işaret dili çalışmalarında hassas bilgisayar programları artık bu farklılıkları daha nesnel bir biçimde ölçebilmektedir. Kızgınlık anında üst göz kapaklarımızın kaşlarımıza doğru yaklaştığı ve normal yüz ifadesi sırasındaki aralığın fark edilir düzeyde daraldığı gözlemlenir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yine üzüntü anında üst göz kapaklarımızın fark edilir bir biçimde aşağıya doğru sarkması ve gözü kapatıyor izlenimi vermesi kaşların ve yüzün diğer ifadelerinin birleşmesi ile üzüntü duygusunu oluşturduğunu görebiliriz. İğrenme durumunda ise yüz kaslarının önemli bir kısmının gözlere doğru yaklaşarak kasılması sebebiyle üst göz kapakları da kaşlarla birlikte göz çukurları çevresinde daralmaktadır. Üst göz kapaklarımızın şaşkınlık ve hayret anında yukarı doğru kalktığı bilinmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Kaşlarımız, göz kapaklarımız ve gözü çukurlarımız kirpiklerimizle birlikte fiziksel çekiciliği alımlı ve genç kalmayı ifade eden en önemli yüz kısımları olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden kozmetik sanayi fiziksel çekiciliği artırmak ve yaşlılık izlenimini silmek için yoğun bir çalışma yaptığı bilinmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

5.4.6. Sözsüz İletişimde Dudaklar

Duygularımızı ifade etmede dudaklarımızın da çok önemli etkisi vardır. Kızgınlık, şaşkınlık ve arzu rahatlıkla dudakların hareketleri ile ifade edilebilir. Üzüntü

duygusunun ifadesinde de dudakların önemli yeri vardır. Dudakların bir çizgi şeklinde birbirine yaklaşarak etli kısmının azalması üzüntüyü ifade ettiği gibi güçlü bir üzüntü veya güçlü bir korku anında ise çenelerimizle birlikte veya ayrı ayrı titrediği fark edilir. Sadece duyguları değil aynı zamanda bilmediğimiz bir şeyi ifade ederken, kuşkumuzu belirttiğimiz noktalarda dudaklarımızı bükeriz.

Dudaklarımız yüzümüzün alt bölümünün yüz ifadelerini belirleyen en önemli kısmıdır. Birçok yüz ifadesinde etkili bir belirleyici olduğu gibi diğer yüz ifadeleri ile birlikte birden fazla duygunun yüzde fark edilmesini sağlar. Dudakların aralık, az açık, tam açık olması, ağızda dişlerin görünmesi veya sadece ağzın açık halde kalması anında bile birçok anlamı dışa vurma özelliğine sahiptir.

Üzüntü anında dudaklarımız etkili bir duygu taşıyıcı olarak görev yapar. Dudaklar birbirine yaklaşır yanak kaslarının da gerilmesi ile birlikte alt ve üst dudak birbirinin üzerinde kasılır, yanaklara doğru uzar. Bazı durumlarda üst dudak alt dudağı daha etkin bir şekilde aşağı doğru bastırır. Güçlü bir arzuyu ifade ettiği anda dudaklarda belirgin bir şişme, açılma göze çarpar, bakışla birleşerek arzunun şiddetini ve etki derecesi ve türünü ortaya çıkarır. Aynı şekilde kızgınlık anında da öfkenin şiddetine göre dudakların birbiri üstüne kenetlendiği ve çene kaslarının gerilmesi ile birlikte yanaklara doğru daralarak uzadığı görülür.

Neşeli olduğumuz durumlarda neşeli olma durumumuzun derecesine göre de dudaklarımız biçim alır ve bu duyguyu dışa vurur. Memnuniyet veya hafif bir neşe durumunda üst dudaklarımızın alt dudaklarımızla birleştiği noktanın hafifçe içe kıvrıldığını görürüz. Çok neşeli olduğumuz durumlarda ağızımız ve dudaklarımızla aldığı biçim bu neşenin derecesini açık bir ifade ile ifade eder.

Resimleme, amblem oluşturma ve yönlendirilmiş yüz ifadelerinde de dudakların çok önemli işlevler yüklediğini biliyoruz. İkili ilişkilerde birçok özel ve gizli anlamların karşımızdakine aktarılmasında önemli işlevler görür.

Dudaklar fiziksel çekiciliğin ve özellikle kadınlarda cinselliğin ve arzunun göstergesi olarak kabul edilirler. Bu yüzden batı toplumlarında dudakların daha da dikkat çekici hale getirilebilmesi için yoğun çalışmalar yapılırken bazı toplumlarda

ahlaki bakımdan doğru kabul edilmediği için toplum içinde kapatılması önerilir. Dudakların da diğer yüz kısımları gibi simgesel değerler ifade ettiği, amblem ve resimlemelerde kullanıldığı bilinmektedir. Hastanelerde susma işareti genellikle parmakların dudaklara götürülmesi suretiyle yapıldığını biliriz.

Kültürümüzde dudakların taşıdığı simgesel değerler arasında, konuşma, kutsal düşünceleri tebliğ etme anlamı bulunduğu gibi dudakların kırmızı goncaya, açılmış güle ve açılmış gül yaprakları üzerine düşmüş çiğ tanesi ile gülümseyen dudakların arasından görünen dişler arasındaki ilgiye bağlı birçok simgesel anlam çağrıştırdığı bilinmektedir.

5.4.7. Sözsüz İletişimde Yüz Kasları ve Gülümseme

Gülümseme iletişimin en önemli unsurları arasında yer almaktadır. Sözsüz iletişimin etkili olarak kullanımında ve başarısında gülümsemenin sihirli bir gücü olduğu bütün bilim adamları tarafından kabul edilmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Ancak sadece gülümseme, gülümsemenin iletişime ve insan psikolojisine katkısı üzerinde yapılmış araştırmaların sayısı çok azdır. Gülümseme genellikle mutluluk ifadesi olarak algılanmaktadır. Bu yüzden insanlık tarihi boyunca birbirimize önerdiğimiz şeylerin başında gülümseme ve bunun insan psikolojisi üzerinde yarattığı olumlu etki gelir. Gülümsemenin insan üzerindeki olumlu etkisi her kültürde vurgulanır. Bizim kültürümüzde de yaygın olarak beslenmeyle ilgili bir kavramla birleştirilerek “*Gülme bir kilo pirzolya*” denk kabul edilir.

Oysa gülümseme de birden fazla duyguyu dışa vuran birçok ara noktaları bulunan ve çok karmaşık duyguları dışa vuran bir yüz ifadesidir. Yüz kaslarının tamamı harekete geçirilerek oluşturulan gülme birçok duyguyu, bilgiyi dışa vurur. İletişim süreçlerinin tümünde birçok anlamı çağırıştırır. Paul Ekman ve arkadaşlarının geliştirdikleri yüz hareketleri kodlama sistemi araştırmalarında yüz ölçümleri sırasında gülümsemenin elliye yakın türünün olduğu görülmüştür (Ekman ve ark., 2009). Gülümsemenin duyguyu ifade etme dışında sözsüz iletişimde mesaj taşıma, resimleme ve amblem oluşturmada da ciddi bir rolü olduğunu biliyoruz.

Algılanışı bakımından gülümsemeyi olumlu ve olumsuz gülme olarak iki ayrı grup altında değerlendirmek gerekmektedir. Olumlu gülme hem dışa vurulan duygunun

olumlu olduğunu ifade eden gülme, hem de kişilerarası etkileşim anında iletişimi güçlendiren gülmedir. Dilimizde bu gülme türünü açıklayan birçok deyim bulmak mümkündür. Neşe içinde gülerek konuşmak anlamında “*bülbül gibi şakımak*”, “*şen şakrak olmak*”, “*içten gülümseme*”, “*gözlerinin içinin gülmesi*”, “*mahcup gülümseme*”, “*şaşkın gülümseme*” gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. İletişim sürecinde gülümsemeye gelince bunun en yaygın olanı nezaket gülümsemesidir. Bu gülümsemenin çoğunlukla olumlu mu, olumsuz mu olduğunu anlamak zordur. Çünkü bize küçüklüğümüzden beri öğretilen bu gülümseme biçimi çoğunlukla otomatikleşmiş gibidir.

Olumsuz gülümseme ise kendi içinde çok farklı anlamlar taşır. Bunlardan birisi gerçek duygularımızı saklamak için gülümseriz. Yani gülümsemeyi bir maske olarak kullanırız. Bu durum genellikle çok sık yaptığımız maskeleye bölümünde de anlattığımız bir durumdur. Buna “*sahte gülümseme*” deriz. Gülümsemenin sahte bir gülümseme olduğu, gülümsemeyi algılayanın algılama gücü ve dikkatine bağlı olduğu gibi maskeleyi yapan kişinin ustalığına da bağlıdır.

Gülümsemenin farklı kültürlerde algılanışı da tamamen farklıdır. Bazı kültürlerde aşırı gülümsemenin ayıp kabul edilmesi sebebiyle ikili ilişkilerde fazla gülümseme olumsuz etki yaratabilirken bazı toplumlarda gülümsemenin özendirilmesi ikili ilişkilerde olumlu etki yaratır. Dini inançların hemen hemen tamamına yakın kısmında aşırı gülme doğru bir davranış olarak kabul edilmediği gibi çok gülen insanlar hayatı ve hayatın gerçeklerini umursamayan sıradan insanlar olarak adlandırılırlar. Hristiyanlığın farklı kollarında, Budizm ve Zen Budizminde, İslam tasavvufunun bazı kollarında gülmekten çok düşünmek, gülmekten çok ağlamak tavsiye edilir.

Bu konuda İslam tasavvufunun önderlerinin birçoğu da gülmeyi Allah yolunda giden bir insan olarak düşüklük olarak kabul etmektedir.

Gülümseme ile cinsiyet arasında da bir ilgi vardır. Hiç kuşkusuz kadının gülümsemesinin cinsel bir çekiciliği vardır. Biz buna “*şuh kahkaha*” veya “*şuh gülme*” adını veriyoruz ki genellikle dikkat çekmek için öğrenilmiş bir hareket olarak yapılır. Bu gülme stili bazı toplumlarda özendirilirken, bazı toplumlarda tolere edilir, bazılarında ise tamamen ahlaki düşüklük olarak algılanır. Bu ve benzeri gülme stilleri

sözsüz iletişim mesajı olarak kullanılır. Bazı toplumlarda kadınların ulu orta gülümsemeleri veya mutluluktan gülümsemeleri bile serbestlik anlamına gelir. Bu serbestlik kadının ahlaki anlamda düşük birisi olduğu izlenimi verebilir.

Gülümseme üzerinde yapılmış ilk ve en önemli çalışma Duchenne'ye aittir. Çünkü bu araştırma, yüz kaslarının tümünün hareketlerini anlama konusunda bize eşsiz bir araştırma fırsatı vermiştir. Yüzümüzdeki herhangi bir kas hareketinin nasıl yapıldığı bilmemiz çok önemlidir. Bu sadece günümüzde değil insanlık tarihi boyunca hep merak edilmiş ve üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Duchenne, değişik uyaranlarla oluşan yüz ifadeleri sırasındaki göz kaslarının hareketlerini belirleyen çağına göre çok ileri ve gelişmiş bir teknik kullanılmıştır. Bu tekniği Ekman ve Freisen yeniden güncelleyerek geliştirmişler, çağımızın teknolojik imkânlarının verdiği kolaylıkla çok daha ileri noktalara taşımışlardır. Bunun sonucu olarak 1978 yılında, “Yüz Hareketleri Kodlama Sistemi” (*Facial Action Coding System*) adını verdikleri bir sistem geliştirmişlerdir. Şu anda dünyanın birçok noktasında bu konuda çalışmalar yürütülmektedir. Elde edilen bulguların bir kısmı ise yüz tanıma ile ilgili alanlarla özel güvenlik alanlarında kullanılmaktadır.

Gülmenin bazı psikolojik rahatsızlıkların teşhisinde önemli bir belirti olarak kabul edildiğini de biliyoruz. Bir kişinin ilgisiz, tutarsız ve bağlantısız olarak gülümsemesi, bunu belirli aralıklarla sık sık tekrarlanması, kendi kendisine gülümseme ile konuşması tek başına yeterli olmasa da psikolojik bir rahatsızlığın anlaşılmasında önemli bir gösterge olarak kabul edilir.

6. SÖZSÜZ İLETİŞİMDE BEDEN HAREKETLERİ, JESTLER

Sözsüz iletişimin en önemli unsurlarından birini de jestler oluşturmaktadır. İnsanlar mesajlarını iletirken sözlerini desteklemek üzere mimiklerinin yanında beden hareketlerini, yani jestlerini de kullanırlar.

Jest, mesajın muhatabı olan alıcıya sinyal gönderen bir bedensel ifadedir. Jest el, ayak veya bedenin diğer parçalarının hareketleridir. Bu yüzden bazen mimiklerle birlikte, bazen de mimiklerden ayrı olarak sözsüz iletişim aracı olarak kullanılmaktadır. Tıpkı diğer sözsüz iletişim hareketleri gibi jestlerde bazen sözü desteklemek amacıyla, bazen sözden ayrı iletişim aracı olarak mesaj verirler.

Oxford e-Sözlüğü'nde jest kelimesinin isim olarak karşılığı vücudun kullanılma biçimi ve tarzı olarak tanımlanmaktadır. Jest, aynı zamanda duygu ve dilekleri iletme, bilinçli olarak dışa vurma için gerçekleştirilen eylem anlamına da gelmektedir. Jest kelimesi, Latince "yapmak" anlamına gelen *gerere* ve yine Latince "eylem, iş" anlamlarına gelen "*gestra*" kelimelerinden türemiştir. Kelimenin fiil olarak anlamı, el kol hareketleriyle konuşma ve jest kullanma/jest yapmaya karşılık gelmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Sözsüz iletişim alanındaki araştırmalarda önemli bir akademisyen olan Adam Kendon, jestleri sözlü iletişime destek unsurları veya sözel ifadeler yerine kullanılan görünür vücut hareketleri olarak tanımlar (Kendon, 2004).

Jest, bedenin doğal ifadesi olabileceği gibi kültürel kodlar tarafından biçimlenebilir. Kendon (2004) "*Bir eylemin jest olarak değerlendirilebilmesi için göze çarpacak özelliklerinin olması gereklidir*" der. Bu yüzden bir hareketin jest olarak kabul edilebilmesi için, en az bir alıcı tarafından fark edilmesi gerekliliğini öne çıkarır.

Jest vücudun herhangi bir parçası ile gerçekleştirilebilir. Batı kültüründe eller ve yüz hareketleri belirgin jestler olarak görünür; ancak genel yargı, beden dilinin de jest olarak kabul edilmesi yönündedir. Ek olarak jestler, nesnelere birlikte yapılan hareketleri içerebilir ve hatta bir iletişim aracıyla dahi ifşa edilebilir. Sözsüz hareketler, gözlenebilir ve uzun süre sonra bile hatırlanabilir olması bakımından iletişim alanındaki çalışmalarda çok önemlidir. Bununla birlikte teorisyenler, jestlerin bir insanın kültürü,

sosyal statüsü ve farklı kültürlerin yarattığı kültürel davranışlar konusunda önemli bilgiler verdiğini düşünmektedirler (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Fiziksel jestler; bir fikre katılımı ifade etmek amacıyla elini kaldırmak, bir kişiyi kapıya yönlendirmek için diğer kişinin kolunu o tarafa doğru çevirmesi gibi duyumsal bir dille bağlantılı olarak kullanılabilir. Bazen jestler, insanın yaptığı eylemin bilincinde olduğu durumlarda kendiliğinden kullanılır. Diğer zamanlarda jestler, bilinçli bir düşünme sürecine dâhil olmaksızın oluşur ve doğal tepkiler olarak görünür. Bununla birlikte, aralarında Amerikalı antropolog Weston LaBarre'nin de yer aldığı bazı bilim adamları duygusal jestlerin doğal bir dili olduğuna inanmaktadırlar. LaBarre, jestlerin kültürün ürünü olduğuna inanır. Bu düşünce de bir jestin farklı kültürlerde iki farklı anlama sahip olmasının nedenini açıklamaktadır (Sebeok, Umiker-Sebeok, Kendon, 1981). Ne var ki LaBarre'nin bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Çünkü jestler mimikler ve diğer bütün sözsüz iletişim araçları için geçerli olduğu gibi duyumsal özellikler taşır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yüz ifadeleri ve hareketleri bedensel jestlerin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. *“Bir yüz, karşıdaki kişiden vücudun diğer bölgelerine gösterilenden çok daha fazla ilgiyi üzerine çeker.”* (Sebeok, Umiker-Sebeok, Kendon, 1981). Yüz jesti bu nedenle insan iletişiminin büyük bir parçasıdır. Yüz hareketleri, her zaman kişinin sözleriyle uyumlu olmayabilir. Burada yüz hareketleri ile mimikler arasındaki farka da dikkat çekmek gerekmektedir. Yüz hareketlerinden kasıt başın bir bütün halinde hareketi ve duruş biçimidir. Bu durumlarda jestler, sözlü iletişimi tamamlayıcı olmayıp tamamıyla başka bir anlam içerebilir. İletişim sürecinde insanların yüz ve vücut jestlerini neden ve nasıl kullandığının çözümlenmesi, daima güncel bir konu olmuştur. Çünkü jestler, farklı kültürlerde farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Şikago Üniversitesi'nde özellikle çocuk psikolojisi çalışmaları sırasında jestlere ilgi duyan Susan Goldin-Meadow 2003 yılında yayınladığı *Jestleri Duyumsama: Ellerimiz Bize Düşünürken Nasıl Yardımcı Olur?* adlı çalışmasında jestlerin iletişim sürecinde yer ettiğini, fakat henüz iletişimde kodlanmış bir sistem olmadıklarını söylemektedir. Bununla birlikte ellerin düşüncelerin aktarımında doğrudan ve dolaylı olarak etkisi olduğunu da vurgulamaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Bu

durum bize jestlerin sadece duyguların değil aynı zamanda düşüncelerin de anlatılmasındaki yerini göstermesi bakımından önemlidir.

Amblemler, çoğu zaman kelimelerle bağdaştırılan ve kendi başlarına çevrilebilir eylemlerdir (Herrera, 2005). Amblemler, kültürden kültüre çeşitlilik gösterirler; fakat jestlerin aksine açık tanımlamalara sahiptirler. Diğer yandan jestler, kelimelerle bir araya getirilerek kullanılabilecekleri gibi anlatılmak istenilen ilişki olarak da tek başlarına bir anlam ifade ederler, fakat tek başlarına belirli bir kelimeyi temsil etmezler. Bunun yerine bir duyguyu veya çağrışımı işaret ederler.

Jestler, genel bir fikir, işaret yahut eyleme karşılık geliyor olabilirler. Bir fincan kahve koyma işareti gibi olağan eylemler, bir başkası tarafından anlamlı ve bilinçli bir şekilde fark edilirse jسته dönüşebilir.

Jest aynı zamanda bir eylem, bir formalitenin yerine getirilmesi, bir niyet veya bir tutumun işareti olarak kabul edilebilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Bir düğün törenine gönderdiğimiz bir çiçekte jest olarak adlandırılmaktadır. Çünkü burada da gönderdiğimiz çiçek duygularımızla ilgili bir mesajı içermektedir. Bununla birlikte, ortak bir söyleyişle “*asil jestler*” olarak adlandırılan jestlerin çoğu bu kategoriye girer. Bir bütünlük içinde belirli bir amaca hizmet eden eylemler, asil jestler olarak adlandırılabilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Bir otobüste yerimizi bizden yaşlı olan birine vermemiz, bir hastaya yardım talebinde bulunmasa bile kendiliğimizden yardım eli uzatmamız, beklenmedik bir anda ihtiyaç sahibi bir kimsenin bu ihtiyacını karşılayarak onu rahatlatmamız asil jestler arasında yer alır.

Bir jest, dil içerisinde bir göstergeye, biçime ve düzenlemeye de sahiptir. Örneğin bir roman yazarı, iyi bilinen bir başka yazarın kullandığı üslubu kullanarak da jest yapabilir. Bir yazar için hazırlanan armağanlar, saygı kitaplarının tamamı bir jest olarak adlandırılabilir. Bir ressam kendisinden önce eser vermiş tanınmış bir sanatçının resim tarzını kullanarak tablo yaparak ona bir jest yapmış olabilir.

Jestler, beden hareketlerinin anlamlarının kültürel ve tarihî gelişimine bağlı olabilirler. Erwin Panofsky, *İkonoloji Çalışmaları* isimli eserinde şapkasını başkasına doğru kaldıran bir insan resmini örnek olarak alır. Batı kültüründe bu jest, bir

selamlama olarak anlaşılmaktadır. Ancak başka kültürlerde ve farklı zaman dilimlerinde bu türde bir eylem, aynı anlama gelmemekteydi (Sebeok, Umiker-Sebeok, Kendon, 1981). Bu da tarihsel gelişim ve kültür farkının jestlerin oluşmasındaki önemini gösterir (Panofsky, 1983). Panofsky, bu örneği bir beden hareketinin bir diğer insana nasıl konuşabileceğini ve kişinin eliyle başının üzerindeki bir şeyi kaldırıyormuş gibi yaptığı hareketin arkasındaki asıl anlamı ortaya çıkaracağını göstermek için kullanır. Bir kişinin duruşu, yüz ifadeleri, yürüyüş hızı gibi unsurların hepsi, anlatım kalitesinin işaretidir.

Pantomim sanatı, jestlerin anlaşılması ve önemi konusunda bize çok önemli bilgi verir. Çünkü mimikler yapılan makyaj vasıtasıyla devre dışı bırakılmıştır. Anlatım sadece jestlerle yapılmaktadır. Bu durumda da eğer bir pantomim sanatçısı nitelikli bir sanatçı ise bir olayı çok detaylı bir biçimde sadece beden hareketlerini kullanarak anlatabilir.

Jest sadece beden hareketleri olarak anlaşılmalıdır. Aynı zamanda sözsüz iletişimin bir başka unsuru olarak insanların birbirine beklemedikleri zamanlarda yaptıkları iyilikleri de ifade etmektedir. Olaya bu açıdan baktığımız zamanda beden hareketlerinden sözlere kadar geniş bir alanda insanlar birbirlerine jest yapabilmektedirler.

Çoğu jestlerin anlamı genellikle bugüne dayalı olarak sorgulanır. Jestler zaman içinde değişip gelişebilir; anlam değiştirebilir.

Sahne sanatçılarında olduğu gibi bazı meslek gruplarında da jestlerin alışkanlıklar haline gelerek zaman içinde bir harekete dönüşür. Özellikle takım çalışmalarının birinci derece önemli olduğu ve sağlıklı kurulduğu ortamlarda, iletişim vücut hareketleri ile kurulur ve yürütülür. Bazı mesleklerde çalışmalar tamamen sessiz bir ortamda yürütülmek zorundadır. Bu durumda jest ve mimikler önemli bir iletişim görevi yaparlar. Sağlık alanından örnek vermek gerekirse özellikle cerrahların yıllarca yaptıkları aynı hareketlerin daha sonra olağan günlük davranışlarına da yansıdığını görürüz.

“İnsanlar genelde iki taraflı açılıp kapanan kapıları elleriyle iterek açarlar. Cerrahlarsa bu tür kapıları omuzlarıyla açmaya alışmışlardır. Ellerini uzatmazlar.

Cerrahların yeni yıkanmış elleri steril tutma tekniğini öğrendiğinden beri tıp fakültesinde sağımı solumu kolaçan ederim. Ellerini yıkamamış dahi olsalar cerrahlar kapıları omuzlarıyla açarlar. Bir konferans salonuna giren insanları izlerseniz, kimin cerrah olduğunu omuz hareketinden hemen anlayabilirsiniz.” (Calvin ve Ojemann, 2009)

Jestler üzerinde yapılan çalışmalar, duyma problemi olmayan insanların kullandığı jestlerle işitme engelli insanların kullandığı işaretler arasında bir bağlantı olduğunu göstermiştir. *“Jestlerdeki ifade formları ile başlangıç düzeyindeki işitme engellilerin işaret dili arasında birçok benzerlik olduğu görülür.”* (Kendon, 2004). Bir çalışmada, katılımcıların, *“sessiz sinema”* oyununda olduğu gibi, ilk başta konuşmalarına izin verilmemiş, kendilerinden jest formlarından oluşan bir sözlük oluşturmaları istenmiştir. Bu oyunda sembolik eylemler sadece nesnelere işaret etmemiş, düşünce ve diğer unsurları da kapsamıştır. Sonuç olarak jestlerin de tıpkı konuşma sırasında kelimelerin bir sıra izlemesi gibi anlamlı bir sıra izledikleri görülmüştür. Bu sıra ve düzen anlatılmak istenen mesajın bütünsel yapısını oluşturmuştur (Kendon, 2004). Bu beden hareketlerinin anlamsal sıralanması sağlıklı bir insanla işitme engelli insanda aynı biçimde başlamakta ve sonlanmaktadır. Ancak aralarındaki fark birinin tamamen jestlere dayanması ikincisinin ise seslerle ve kelimelerle desteklenmesidir. Yani fark mesajın tek kanaldan iletilmesi ile üç kanaldan iletilmesi gerçeğidir.

Jestler, sözün iletişime dâhil edildiği veya edilmediği ortamlarda iletişim için önemlidir. Jestler tek başına kullanılabilir; fakat çalışmalar, insanların sadece jestleri kullanmaya mecbur bırakıldıkları ortamlarda jestleri daha çok yapılmış kalıplardan oluşan bir dil gibi kullanma eğiliminde oldukları görülmüştür (Kendon, 2004). Bu bakımdan jestler, daima bir başka nesne, fikir yahut duyguya karşılık gelen devinimler olarak görülmektedir. Sözsüz olarak kullanılabilir olsa da jestler, daima sözlü anlatım ve kültürler tarafından etkilenir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Sosyal psikoloji ve kültürel antropoloji de beden hareketlerinin anlamlandırılmasını kendi alanlarının sınırlılıkları içinde değerlendirmekte ve yorumlamaktadırlar. Bu bilim alanlarının jestlerle ilgili kavramsal çerçeveyi şöyle belirlediğini görmekteyiz:

“Jestler daha çok gözlemciler ve katılımcılar bağlamı, özellikle kültürü anladıklarında açıklık kazanır. Açık bir el ayası her zaman bir davet değildir; bazen ayası açık bir eli yukarı doğru kaldırma “dur”, “gitme” anlamı taşır; parmakların el ayasına doğru gidip geldiğini, tersi el hareketi ise “gel” ya da “gir” demektir. Beden hareketlerinin anlamı, bağlama, hareketi yapan kişiye ve iletişimin alıcısına bağlıdır.” (Taylor, Peplau, Sears, 2010)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Hüküm Gecesi* romanında gecen bir olayı, zihinsel iç hesaplaşmaların jestlere yansımaları ile ilgili bir örnek olarak gösterebiliriz; Romanın kahramanı Ahmet Kerim, yoğun siyasi cinayetlerin olduğu 1910'lu yıllarda dürüst bir gazetecidir. Her gece yatağına yattığında o gecenin bir değerlendirmesini yapmaktadır. Arkadaşı gazeteci Ahmet Samim, o akşam ona kendisinin siyasi bir cinayete kurban gideceğini söyler. Çünkü artık onu kimse takip etmemekte ve kimse tehdit mektubu göndermemektedir. Ahmet Kerim, bunun iyiye işaret olduğunu düşünürken Ahmet Samim bunun kendisinin görüşlerini değiştiremeyeceğini anlayan örgütün öldürme kararı aldığı anlamına geldiğini söyler. Örgüt geride iz ve işaret bırakmamak için artık takip etmekten ve tehdit mektubu göndermekten vaz geçmiştir. Ahmet Kerim, önceleri arkadaşının itiraz ettiği bu yorumunu yatağında yatarken zihninden tekrar geçirince, Ahmet Samim'in bir cinayete kurban gideceği gerçeğini anlar ve yatağında dizlerini karnına çekerek olayın dehşetinden büzülür. Bu büzülme jesti dışarıdan gelen bir uyarı ile olmamış, tamamen kahramanın bilişsel süreçleri sonrası oluşmuştur. Bu örneği anlatmamızın sebebi; beden hareketlerinin oluşmasında sürekli dış uyarılar üzerinde durulmuş olmasıdır. Oysa beden ve yüz hareketlerimizi bir o kadar da iç uyarılarımız oluşturmaktadır.

6.1. Sözsüz İletişimde Duruşlar

Kafa, kol, bacak, ayak ve gövde hareketlerinin her biri mesaj ileten önemli araçlar arasında sayılır. Ancak vücudun bir bütün olarak uzaktan görünüşü, iletişim süreçleri içinde çok önemli bir algı sürecini de beraberinde getirmektedir. İlk kez tanışacağımız bir kişinin uzaktan görünüşü bize çok önemli bir takım bilgileri verebilir. Duruş, bacaklarımızın vücudumuzu yer yüzeyinden yukarı doğru taşıyan ve ağırlığını kaldıran bir harekettir. Duruş, bir insanın ayakları üzerinde dururken iki bacağı arasından belkemiğini ortalayarak omuzlar ve başını dengeleyerek yaptığı harekettir. Bu

görünüşte ortaya çıkan denge veya dengesizlik ilk izlenim olarak olumlu veya olumsuz bir görünüş oluşturmaktadır. Hele beklentilerimizin tam tersi bir görünüş oluşturuyorsa hayal kırıklığına sebep olur. Duruş tarzı ve biçimi vücudun fiziksel yapısı ile uyumlu bir hale gelmişse estetik bir görünüş kazanarak olumlu bir izlenim oluşturur.

Biz, bir insanla ilgili olarak ilk izlenimlerimizi ilgili kişinin duruşundan alırız. Bu duruşundan aldığımız sempati veya antipati ikili ilişkinin sürdürülmesinde önemli bir etki yaratır.

Aynı zamanda bir insanın duruşu bize ilk bakışta bir takım doğru bilgide verebilir. Örneğin bir insanın yorgun, kararsız, canlı, saldırgan veya düşünceli olduğunu duruşundan anlayabilir ve iletişimimizi ona göre kurabiliriz. Aynı şekilde duruşumuzun yaratacağı sempatiyi iyi bildiğimiz zaman kendimizi sempatik görünmeye hazır hale getirebiliriz. Hatta bunun için özel bir eğitim alarak kendimizi hazırlarız. Sahne sanatları dışında demokratik toplumlarda halkla sürekli iç içe olan ve onları ikna etme süreci mesleği için hayati önem taşıyan herkes bu konuda kendisini daha donanımlı hale getirerek işinde başarılı olmak ister. Satış ve pazarlama elemanları ve mesleği ikili ilişkilere dayanan tüm meslek gurupları için duruş ve görünüşe özen gösterme önemlidir.

Bir konuşmacının kürsüdeki duruşu, ikili görüşmelerde ikna süreçlerini kullanarak amacına ulaşmak isteyen bir kişinin, kamuoyunun önüne çıkan bir devlet adamı ve siyasinin kameralar karşısında verdiği ilk görüntü ve duruşu, büyük önem taşımaktadır. İki devlet adamının görüşmeleri sırasında bir birlerine üstünlük sağlama çabaları en çok görülen sözsüz iletişim süreçleri arasında yer almaktadır. Bu yüzden kamera ve televizyonların önüne çıkmadan önce bu konularda yoğun bir biçimde bilgilendirilmektedir.

Fransız Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin boyunun kısa olması sebebiyle özellikle kürsüde yapılan görüşmelerde rahatsız edici bir görüntü oluşturmaması için özel yükselticiler kullanması bu yüzdendir. Aynı şekilde iki devlet adamı arasında boy farkının bulunması sebebiyle oluşacak durumlar için özel önlemler alma çabaları bu yüzdendir. Medya teknolojilerinin çok geliştiği dünyamızda bu duruş biçimlerinin rahatlıkla

istenilen bir biçimde yorumlanması genellikle olumsuz anlamlar doğurmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Örnek olarak bir devlet adamının ayak ayaküstüne attığı rahat bir oturuş biçimi karşısında sırf geleneklerinden gelen bir saygı anlayışı ile bir devlet adamının bacaklarını birbirine yaklaştırarak ellerinin dizinin üstüne koyması kültürel olarak saygının bir hareketidir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Oysa bu hareketin kamuoyu tarafından algılanışı, güçlü bir devlet karşısında diğer devletin statü olarak daha düşük bir seviyede olduğu şeklindedir.

Ödül törenleri, resepsiyonlar ve benzeri toplantılarda kırmızı halı üzerinde yürüme ve basın mensuplarına poz verme arasındaki duruş artık tamamen bir uzmanlık alanı haline gelmiştir. Kimin nerede ve nasıl durması gerektiği, görünüşünün kameralara yansıtış biçimi titizlikle planlanmakta, hatta bu konularda sürekli eğitimler verilmektedir. Bu yüzden duruş iki açıdan büyük bir önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi duruşun oluşturulması ve uygulanmasıdır. Bunu bir duruşla bir mesaj vermek isteyen insanın durumu ve bu mesajı alacak kişinin algı kapasitesi ile birlikte değerlendirmek durumundayız. İşi gereği dinamik bir görünüş vermek isteyen bir kişinin durumu ile bir cenaze töreninde bulunan kişinin durumu birbirinin aynı değildir. Çünkü bir siyasinin bir seçim konuşması sırasında bedeninin duruşu dik ve kendinden emin bir görüntü vermesi izleyicisinin algısını olumlu etkilerken, bir cenaze töreninde dik ve dinamik bir yapı sergilemek ortamla ilgisiz olduğu için olumsuz etki yaratır. Yine doğal bir ortamda formel bir ortamda olduğu gibi duramayacağımız gibi resmi bir törende günlük hayatımızdaki gibi bir duruş sergileyemeyiz (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). İnsan bütün duruş, davranış ve ortam ilişkisini yaşayarak öğrendiği gibi ciddi bir eğitim sonrasında da kazanabilir.

6.2. Sözsüz İletişimde Amblemler

“Amblemlerle ilgili önemli bir nokta, bunların evrensel olmamasıdır; her kültürde kendine özgü amblemler kullanılır ve bu amblemler başka kültürden insanların anlaması gerekmez.” (Aronson ve ark., 2012)

Amblemleri Paul Ekman da bize şu sözlerle anlatmaktadır:

“Omuz silkme ve parmak gösterme, insanların kullandığı diğer tüm hareketlerden ayırmak amacıyla simge olarak adlandırılan hareketlere iki örnektir. Simgelerin her kültür içinde herkes tarafından bilinen kesin tanımları vardır. Herkes parmak göstermenin “defol git” ya da “git işine”, omuz silkmenin “bilmiyorum”, “elimden bir şey gelmez” ya da “ne fark eder ki?” anlamına geldiğini bilir. Diğer hareketlerin pek çoğunun böyle bir anlamı yoktur, anlamları belirsizdir. Kelimeler olmadan pek çok hareket bir şey ifade etmez. Ama bu işaretler için geçerli değildir. Bir kelimenin yerine ya da kelimelerin kullanılmadığı durumlarda kullanılır. Bugün Amerika Birleşik Devletleri’nde ortak olarak kullanılan 60 tane simge (işaret) vardır. (Her ülkenin ya da genellikle o ülke içindeki bölgelerin simge dağarcıkları farklıdır.)” (Ekman, 2009)

Bu iki değerlendirmeden de anlaşılacağı gibi toplumsal gruplar, belirli zaman süresi içinde grubun ihtiyaçlarına göre ortak amblemler geliştirebilirler. Bu amblemlerin yaygınlaşması ve iletişim içinde benimsenmesine bağlı olarak da kültürel bir netlik kazanarak bir toplumun bütün kesimleri tarafından benimsenir. Bu gruba ait bir amblemin her zaman bütün bir topluma mal olması düşünülemez. Çünkü bir toplum veya sosyal grup için son derece olumlu etki bırakan bir hareket, bir başka toplum için olumsuz ve ters bir anlam ifade edebilir. Örnek vermek gerekirse; havacıların kendilerine özgü geliştirdikleri amblemlerle, demiryolu personelinin geliştirdikleri amblemler aynısı değildir. Aynısı olması da beklenemez. O halde bazı amblemler toplumun tamamının ihtiyaçlarına cevap verdiği sürece kültürel bir amblem haline dönüşebilir. Son yıllarda Mısır’da devrim sonrası “*Rabia*” işareti gibi. Ancak her grup, her siyasi parti kendi amblemini de geliştirerek bir mensubiyet bilinci oluşturabilir. Ülkemizde son elli yıl içinde benimsenen veya benimsenmeyen bir çok siyasal amblem ortaya çıkmıştır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Amblemlerin grup üyelerinin birbirlerini tanımalarını sağlamak için kullanmak üzere geliştirdiklerini de biliyoruz. Özellikle kapalı sivil toplum örgütlerinde, örgüt mensuplarının birbirini tanımak amaçlı geliştirdikleri amblemler gibi. Bu tarz örgütlenmelerin geliştirdiği amblem ve resimlemelerle ilgili yüzlerce kitap yazılmıştır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Yabancı gruplar içinde birbirlerini tanımak için yaptıkları hareketler, susma, oturma; ayin veya tören başlatma hareketleri gibi.

Amblemler kültürel hareketlerdir. Bizim daha öncede üzerinde de durduğumuz gibi bir kültür içinde yer alan yerel, bölgesel v.b. alt kültür unsurlarının da kendine özgü amblemleri bulunmaktadır.

Bazı jestler kültürlere bağlı olarak farklı anlamlar taşıyabilirler. Japonların birinci tekil şahsı göstermek için burunlarını işaret etmeleri buna bir örnektir. Başını iki yana sallamak İngiltere’de “*hayır*”, Hindistan’da “*evet*” anlamına gelir. Türkiye’de “*kesinlikle olmaz*” anlamı taşır. İngiltere’de insanlar yukarı gösteren işaretle çağrılırken, Hindistan’da aşağıya dönük dört parmak aynı işlemi görür. İngiltere’de bir kişi parmağını boğaz boyunca hareket ettirirse bu “*Ayvayı yedim!*” anlamına gelmektedir. Aynı hareket İsviçre’de “*Seni seviyorum*” anlamına gelmektedir. Afrika’da el sıkışmak karşınızdakini yere yıkma anlamına gelmektedir (Argyle, 1975).

“El kol hareketleri çok etkileyici bir iletişim aracıdır. Amerikalılar baş parmak ile işaret parmakları bir daire oluşturacak şekilde birbirine değerken diğer parmakların bunların üzerine kıvrıldığı “OK” işaretini ve orta parmak dik dururken diğerlerinin avuç içine bastırıldığı “Hareket çekme” işaretini hemen tanırlar. Bu tip, tanımları anlaşılabilir açık karşılıkları olan jestler amblemler olarak adlandırılır.” (Aronson ve ark., 2012)

6.3. Sözsüz İletişimde Yönlendirici Beden Hareketleri

Yüz ifadesi olarak beliren bazı hareketlerimiz vardır ki, bu hareketlere yönlendirici sözsüz iletişim hareketleri diyoruz (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Yönlendiriciler ne amblemler gibi tek başlarına bir sözün yerine geçerler ne de sözü tamamlayıcı unsur olarak kullanılırlar. Bunlar saçlardan başlayarak yüzümüze, ellerimize, kollarımıza, bacaklarımıza ve ayaklarımıza kadar yaptırdığımız bazı hareketlerdir. Örnek vermek gerekirse elimizle saçlarımızı düzeltmemiz, sık sık burnumuz, kulağımız veya üzerimizdeki takı, yüzük ya da giysi aksesuarlarımızla oynamamız; bacaklarımızı titretmemiz veya kaşınmamız söz konusu hareketlere örnektir. Bu hareketleri kendi içinde üç ana grup altında değerlendiririz (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yönlendirici hareketlerin birinci grubu, genellikle irade dışı olarak yapılan hareketlerdir. Çalışırken masa altında bacaklarımızı titretmemiz, elimizdeki kalemle oynamamız, elimize aldığımız bir kâğıdı bir anlam ifade etmeyecek biçimde kıvrırmamız, masa örtüsü ile oynamamız ve benzeri birçok hareket irade dışı olarak yapılmaktadır. Araştırmacılar bu irade dışı hareketlerin sebeplerini henüz tam olarak bilmemektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

İkinci gruptaki hareketler, anlamını bildiğimiz, ihtiyaçtan kaynaklanan ve bazen alışkanlık haline gelen hareketlerimizdir. Bunlar arasında bazı kaşınma hareketlerinin tamamı; iletişimlerini, bakışlarını veya seslerini etkilemesi sebebiyle kadınların yaptıkları baş hareketleri veya saçlarını düzeltme hareketleri; vücudumuzun herhangi bir uzvunu ovma, sıkma, didikleme, ceketini veya kravatı düzeltme, dille dudakları ıslatma hareketi gibi hareketler yer alır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Üçüncü grupta ise anlamını tam olarak bilmediğimiz kişinin otomatik sinir sistemi ve karakterinden kaynaklanan bir takım açıklaması güç hareketlerdir. Bazı insanların sürekli turnaklarıyla uğraşmaları, ellerindeki kalemi parmakları arasında hareket ettirmeleri bunlara verilebilecek örneklerdir. Bu hareketlerin yapılış sebebi ve kaynakları, insandan insana farklılık gösterdiği için tam olarak tespit edilememektedir. Ne var ki, bazı psikolojik rahatsızlıklarla bu kontrol dışı yönlendirici hareketlerin doğrudan ilişkili olduğu bilinmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yönlendirici hareketler insanlar arasında çok fazla çeşitlilik ve değişkenlik gösterir ve özellikle rahatsız edici, gergin ve kaygılı durum ve olaylarda belirginlik kazanır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Örnek vermek gerekirse sınav sonucunu öğrenmek için bekleyen bir öğrencide veya hastanede sıra bekleyen hasta ve yakınlarında gözle görülür düzeyde yönlendirici hareketlere rastlanır.

Yönlendirici beden hareketlerinin algılanması ise gerçekte daha farklıdır. Öncelikle bu hareketlere muhatap olanlarda ciddi rahatsızlıklar yaratmaktadır. Bir konuşmacının konuşması boyunca sürekli olarak parmağındaki yüzükle oynaması, elindeki kalemi konuşmasıyla uyumlu olmayan bir biçimde hareket ettirmesi, dilini dudaklarının üzerinde gezdirmesi, başlıca rahatsızlıklara örnektir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

“Ankara ve Adana’da gerçekleştirdiğimiz ve öğretmenlerin sözsüz iletişim hareketlerinin öğrenciler tarafından algılanışı üzerine yaptığımız iki ayrı alan araştırmasında, 13-18 yaş arası orta öğretim öğrencilerine öğretmenlerinin bazı beden hareketlerinden hoşlanıp hoşlanmadıklarını sorduk. Öğrencilerin büyük bir kısmı öğretmenlerinin bu tarz yönlendirici beden hareketlerinden rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Ankara’da yaptığımız alan araştırması, ODTÜ’de yapılan bir bilimsel toplantıda bildiri olarak sunulmuş, Adana’da yaptığımız alan araştırması ise Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisinde yayınlanmıştır” (Odacı, 2012)

Bazı yönlendirici beden hareketleri ile kişilik ve algı arasında ilginç bir uyum söz konusudur. Bu konudaki en önemli örnek, Turgut Özal’ın 1983 seçimleri sırasında yaptığı televizyon konuşmalarında yaşanmıştır. Zira burada Özal, elinde sürekli bir kalem tutmuştur. Aslında Turgut Özal’ın kalemle bütünleşmesini sağlayan bu hareketler, bir yönlendirici amacıyla seçilmeyip, sırf elinin rahat görülmesi için danışmanları tarafından önerilmiş bir harekettir. Fakat Turgut Özal’ın mesajları, vücut yapısı, dönemin sosyal ve siyasal algısı sebebiyle elindeki kalem, problem çözmede konun uzmanı bir kişi algısını pekiştirmiştir. Özal 1979 yılının son zamanlarından başlayarak ekonomiden sorumlu DPT olarak algılanmaktadır. Hesap adamı olarak medyada yaptığı çalışmalar olumlu yönleri ile sempati toplamıştır. Siyasete atıldığı zaman ise sakin, kendine güvenen, konuların çözüm önerilerini gösteren bir kişi olarak elinde tuttuğu kalemle bütünleşmiş ve çok olumlu bir izlenim yaratmıştır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Aynı hareketi daha sonraki seçimlerde tekrarlamak isteyen bazı siyasi parti liderleri ise Özal’ın yarattığı algıyı yaratamadıkları gibi yapay bir görünüş oluşturduğu içinde antipati toplamışlardır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yukarıda da görüldüğü gibi olumlu örneklerin bulunmasına rağmen genel olarak yönlendirici beden hareketleri, iletişim süreci içinde olumlu bir algı oluşturmamaktadır. Bu yüzden çocukluğumuzdan başlayarak kendiliğinden oluşturduğumuz yönlendirici beden hareketleri yüzünden uyarılırız. Özellikle bir kişinin kitle önünde yaptığı konuşmada, konuşması ile uyumlu olmayan beden hareketlerinin dikkat dağıttığı ve hoş karşılanmadığı bilinir.

Benzer şekilde ciddi görüşmelerin yapıldığı ortamlarda bir kişinin masa altında ayaklarını oynatması, dizlerini titretmesi veya elindeki kalemi ağzında gezdirmesi gibi yönlendirici beden hareketleri de olumlu karşılanmaz.

Yönlendirici beden hareketlerinin bir başka olumsuz etkisi genellikle kuşku, güvensizlik, tereddüt gibi duyguları çağrıştırmasıdır. Bu yüzden bir kadın konuşmacının konuşması sırasında takıları ve saçları ile oynaması onun anlattıkları şeylerle ilgili tereddütü olduğu izlenimi yaratmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yönlendirici beden hareketleri ile ilgili çalışmalarında Paul Ekman şu tehlikeli algıyı da vurgular:

“İnsanların yalan belirlemede ne kadar usta olduklarına dair yaptığımız çalışmalarda, fazla manipüle hareket yapan kişilerin yalancı olarak değerlendirildiğini gördük.” (Ekman, 2009)

Ekman, bu algının doğru olmadığını, hatta doğru söyleyen bir kişinin bu hareketlerinin yalan olarak algılanmasının “*Otello etkisi*” adını verdiği bir etki yaratarak iletişim kopukluklarına sebep olacağını belirtmektedir.

6.4. Sözsüz İletişimde Dokunma

Dokunma insanların yeryüzünde var oldukları andan günümüze en doğal iletişim biçimidir. Dokunma üzerinde de birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Yapılan bilimsel çalışmaların sadece sözsüz iletişimi doğrudan ilgilendiren bazı bölümlerini anlatmayı yararlı görüyoruz:

Dokunma diğer duyu organlarımızdan farklı olarak tek bir organla başlayan bir algılama süreci değildir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

“Sayılan şekilleri ile dokunma; göz, kulak, burun ve dil gibi özel bir organı bulunmadığı için görme, işitme, koku ve tat alma duyularından tümüyle farklıdır. Dokunma, deriyi ilgilendirdiği için bedenin her yerindedir ve özel değil genel bir duygu olarak bilinir. Alıcıları bedende düzensiz olarak dağılmışlardır. Bu yüzden her yetişkin kişinin yaklaşık 1,9 metrekairelik derisinde bu duyunun düzenli bir biçimde dağılışı görünmez. Dokunma duyusu insanın sırtında en az; ön kol ve bacaklarda biraz daha

fazla; el parmaklarının ucu ile bazı cinsel bölgelerde daha fazla duyumsanır.” (Smith, 1986)

Dokunma duyusunun sinir sistemimiz ve beyinle ilişkisi ise bir o kadar karmaşık süreçleri oluşturmaktadır. İnsanların duygu ve düşüncelerini birbirlerine aktarırken gösterdikleri dokunma ihtiyaçları ile vücudumuzdaki dokunma bölgelerinin duyumsama gücü arasında da doğrudan ilgi olduğu anlaşılmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). İnsanların birbirlerinin ellerini sıkmaları sırasında aynı zamanda dirseklerine dokunmaları, sırtlarını sıvazlamaları buna örnek olarak gösterilebilir. Dokunma duyularının farklı durumlarda beyne giden farklı yolları da izlemiş olması dokunmanın önemini göstermesi bakımından önemlidir. Sıcaklık ve soğukluk farklı, ağrı farklı, dokunma ise farklı yollardan beyne ulaşmakta ve algılanmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bu çalışmalar sonucu dokunmanın da sözsüz iletişimin bazı durumlarında hayati bir etki yaptığı ortaya çıkmıştır. Duyu gelişmesi bakımından büyük bir olasılıkla ilk kullanılan insani duyu dokunma duyusudur. İletişimde insanlar, ilişkinin doğasına ve duygusal paylaşımına bağlı olarak birbirlerine dokunurlar. Her bir dokunma duruma, zamana, yere ve ikili ilişkinin amacına göre anlam kazanabilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yapılan araştırmalarda kişiler arası iletişimde kadınlar ve erkeklerin dokunuş biçimi, dokunuş tarzı ve dokunuş zamanının aynı olmadığı görülmektedir. Örneğin Batı ülkelerinde yapılan araştırmalarda erkeklerin kadınlarla ilişkilerinde kadınlara daha çok dokundukları ortaya çıkmıştır. Dokunmanın samimiyetle doğrudan ilişkisi olduğu gibi dokunma isteğinin daha çok karşı cinslerle kurulan iletişim süreçlerinde öne çıktığı görülmektedir (Henley, 1973). Buna karşın kadınların dokunulmaktan daha çok hoşlandıkları ortaya çıkmıştır (Major ve Heslin, 1982). Burada dokunmanın kültürler arası farklılıkları sebebi ile algılanmalarının da farklı olabileceğinin unutulmaması gerekmektedir. İnsanlar arasında karşılıklı iletişim anında 1500 çeşit vücut temasının gerçekleştiği bilim adamları tarafından belirtilmektedir (Jones ve Yarbrough, 1985).

Bu dokunma çeşitlerini kendi içinde beş ana başlık altında toplamışlardır. Bunlar:

- a. Olumlu,
- b. Şakacı,
- c. Denetim amaçlı,
- d. Törenselle,
- e. İş gereği,
- f. Olumsuz dokunmalar,

Biz bu dokunma türlerine Rahatsız edici ve Saldırgan dokunuşların da eklenmesiyle sekize çıkarabiliriz.

a. Olumlu Dokunma

Olumlu dokunmalar, teselli, takdir, şefkat, mutluluk, teminat ve anlayış, cinsel ilgiyi anlatır. Olumlu dokunma ile iletişim kurulan kişi arasındaki ilişkinin düzeyi arasında doğrudan ilgi bulunmaktadır. İletişim kurulan kişi ile birinci derece akrabalık durumu, dostluk ilişkisi, dostluk ilişkisinin derecesi ve dokunmaya sebep olan uyarıcının gücü, dokunmanın da gücünü artırır veya azaltır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Çocuğu uluslararası bir yarışmada dereceye girmiş olan bir ailenin sevincinde dokunarak sevincini gösterme isteği çok daha yüksektir. Birbirlerini yıllardan beri görmemiş yakın akrabaların birbirine dokunma biçimi ile iki resmi devlet görevlisinin ikili ilişki sırasında birbirlerine dokunması aynı değildir. Birbirine tutkuyla bağlı iki sevgilinin vedalaşması veya buluşması sırasındaki birbirlerine dokunma gücü daha farklıdır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Dokunmanın yarattığı olumlu etkinin diğer iletişim biçimlerine göre daha güçlü olmasının sebeplerinden birisi insanlara özel alanımızı açmamızdır. Daha önce üzerinde durduğumuz araştırmacıların tamamının üzerinde durdukları konu, her insanın çevresinde oluşturduğu özel ve sosyal alan konusudur. Özel alanına sadece çok fazla değer verdiği insanları alan insan, dokunarak iletişim kurduğu andan itibaren bu alanı diğer insanlara açmaktadır. Bu, geçici veya sürekli bir güven duygusunun göstergesidir. Eğer kişiler arası ilişkilerde taraflar birbirlerinden kendilerine yönelik bir tehdit gelmeyeceğini anladıkları zaman dokunma ve yakınlaşma isteği artmaktadır. Bu durum

sadece olumlu değil, dokunmanın bazen olumsuz etkisini de arttırabilir. Bir kişinin izinsiz olarak diğer insanın özel alanına girmesi ve ona istemediği halde dokunması iyi niyetli bile olsa olumsuz bir etki yaratmakta ve iletişime zarar verebilmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Formel ilişkilerde bile dokunmanın yarattığı olumlu etki, bilimsel olarak araştırmalara konu olmuştur. Bu araştırmalardan birinde cinsiyet farkı gözetmeksizin bir kadın garson müşterilerine tesadüfen dokunmuşsa müşterilerin ona daha fazla bahşış verdikleri görülmektedir (Crusco ve Wetzel , 1984). Bu da sınırlılıkları başarılı bir biçimde doğru belirlenmiş bir dokunmanın iletişimi olumlu etkileyeceğini gösterir.

Fisher, Rytting ve Heslin'in yaptıkları bir araştırmada da bir üniversite kütüphanesinde kütüphane memuru kitap verirken kız öğrencilerinin eline dokunmuşsa kızların daha çok kütüphaneye geldikleri belirlenmiştir. Aynı durum erkek öğrencileri etkilememiştir (Fisher, Rytting ve Heslin, 1976).

1989 yılında yapılan bir araştırmada erkekler ve kadınlar, vücutlarının çeşitli bölgelerine aynı ya da karşı cinsten yabancılar dokunduğunda bildirdikleri memnuniyet bakımından farklılık göstermişlerdir. Aynı cinsten yabancıların erkeklere dokunma durumundaki memnuniyet derecesi daha çok baş, vücudun omuz kısmı ve kollarken, kadınların daha çok kollarına yabancı hemcinsin dokunması memnuniyet yaratmaktadır. Karşı cinsten yabancılar gelince erkeğe karşı cinsten yapılan bir dokunmadaki memnuniyet derecesi yine baş, vücudun bele kadar olan üst kısmı ile kalçalardan dize kadar olan bölge memnuniyet yaratmaktadır. Kadınlarda durum daha farklı olmakta, kadın omuzlarından beline kadar olan bölge ve basen kısmına dokunulmasından kesinlikle rahatsızlık duymakta, diğer kısımlara dokunulmasında nötr kalmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Hemcins yabancı ilişkilerde erkek kalçalarından diz kapaklarına kadar olan bölgelere dokunulmasında memnuniyet hissetmemekte, diğer kısımlara dokunulmasından memnun olmaktadır. Kadınlar ise hemcinsleri yabancıların baş ve kollarına dokunmalarından hoşlanmaktadırlar. Karşı cinsten yakın arkadaş ilişkilerinde erkekler başları ile diz kapaklarından aşağısı dışındaki bütün bölümlere

dokunulmasından hoşlanırken, kadınlar vücutlarının tamamına dokunulmasından hoşlanmaktadır (Burgoon, Buller ve Woodhall, 1989).

Bu araştırmadan ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi birçok bakımdan önemlidir. Bunlardan birincisi kadın ve erkeklerin dokunulduğu zaman memnuniyet duydukları veya duymadıkları alanlar arasında bulunan açık farklılıktır. İkincisi ise bu çalışmanın sadece ABD’de yapılmış olması ve deneklerin sosyo-kültürel durumları ile ilişkisidir. Bu yüzden bütün ülkelere göre geçerlilik taşıdığı düşünülmemektedir. Kültür ve inanç faktörü ile dokunma arasındaki ilişki dokunmanın algılanmasını birinci derecede etkileyen faktörlerden bir başkasıdır.

Dokunmanın bir başka önemli boyutunu ise sağlık alanında yapılan dokunmalar belirlemektedir. Hastaların duygusal yoğunluklarının en yüksek olduğu bir ortamda doktor veya hastane personelinin hastalara anlamlı dokunmalarının önemli bir olumlu etkisi olduğu bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Whitcher ve Fisher’in hastanede yaptıkları bir başka araştırmada ise ameliyat öncesi bilgilendirme sırasında hemşire, hastalardan bir kısmına dokunmuş bir kısmına ise dokunmamıştır. Dokunuşlar kısa ve profesyonelce yapılmış, ameliyat sonrasında yapılan psikolojik ölçümler ve anketler sonrasında dokunuşların olumlu etki yarattığı ortaya çıkmıştır. Buna göre, dokunulan kadınlar daha az korku ve kaygı bildirmiş, kan basınçları düşük çıkmıştır. Erkekler ise kaygılanmış ve kan basınçları yüksek çıkmıştır (Whitcher ve Fisher, 1979; Hogg ve Vaughan, 2007).

Hiç kuşkusuz doğru yerde doğru zamanda ve doğru biçimde yapılan bir dokunma hareketinin iletişimi olumlu bir biçimde etkilediğini görüyoruz.

b. Şakacı Dokunma

İkili veya grup ilişkilerinin en önemli unsurlarından birisi karşılıklı şakalaşmalardır. Şakalaşmalar, insanlar arasındaki ilişkiyi güçlendirdiği gibi dostluk ilişkilerinin sosyal boyutunu da zaman içinde arttıran hayatın bir parçasını oluşturur. Şaka ve oyun arasında da bu bakımdan bir yakınlık olduğunu da gözlemleriz. Daha çok küçük yaşlardan başlayarak birbirimize şakalar yaptığımız gibi karşılıklı oyunlar oynarız. İçinde mizah, karşılıklı sevgi olduğu için şaka ve oyunlar, insan eğitiminin de

bir parçasını oluşturur. Bu yüzden bütün dünyada ilkel toplumlar dahil olmak üzere bütün toplumlarda oyun ve şaka önemli bir yer edinir. Anadolu’da Yaren, Sıra Gezmesi, Erfene ve Ferfene gibi sosyal etkinliklerin hemen hemen tamamında şaka ve oyun önemli bir yer edinir. Göstermelik köy oyunlarının büyük bir kısmında yarı şaka, yarı canlandırma, yarı tiyatro gösterisi gibi yapılan şaka ve oyunların tamamına yakın kısmında dokunma bulunur. Bu oyunların birçoğunda şaka ve oyunu oluşturan unsurların başında dokunma gelir. Kişilerin toplum hayatına uyumunda, sosyal ilişkilerin arttırılmasında, kişilerarası iletişimin güçlendirilmesinde şaka ve oyunların çok önemli katkısı vardır. Dolayısıyla dokunmaların bir kısmı bu tarz şakalarda ve oyunlarda yapılanlardır ki genellikle olumlu etki bırakır. Bu her zaman olumlu etki bıraktığı anlamına gelmemelidir. Toplumdan topluma ve insandan insana şakanın olumlu ve olumsuz etkisi değişmektedir. Bazen dilimizde “eşek şakası” dediğimiz ölümcül şakalarında bulunduğunu hatırlatmamız gerekir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

c. Denetim amaçlı dokunma

Bir annenin çocuğunun paltosunun yakasını düzeltmesi denetim amaçlıdır, bir subayın askerinin duruş bozukluğunu dokunarak düzeltmesi de denetim amaçlı dokunma olarak kabul edilmelidir.

d. Tören ve kutlamalar sırasında yapılan dokunmalar

Dokunmaların yoğun bir biçimde olduğu durumların başında tören ve kutlamalar gelir. Tören ve kutlamalar resmi ve özel olarak ikiye ayrı grupta ele alınmalıdır. Remi törenlerde kutlamalar daha biçimsel olarak gerçekleşir. Böyle toplantıların doğası gereği dokunma mesafesi genellikle özel alan dışı bir mesafe esasına dayanır. Cumhuriyet bayramı kutlamalarında, yapılan kabul ve kutlama törenlerinde belirlenmiş bir kutlama biçimine göre insanlar birbirlerine dokunurlar. 23 Nisan kutlamalarında ise devlet büyükleri ile küçük çocuklar arasında yapılan kutlamalarda iletişim daha farklı, çocuklara dokunma biçimleri de daha yakın, daha samimidir.

Özel kutlama ve törenlere geldiğimiz zaman doğum, düğün ve ölüm için yapılan kutlamalar ve anmalar, yaş günü kutlamaları, bir başarının sonucunun kutlanması gibi toplumdaki topluma, kültürden kültüre değişen kutlama türleri bulunmaktadır. Bu kutlamalarda dokunma samimiyet derecelerine göre daha samimi ve kişinin psikolojik durumuna, kişilerarası samimiyetin derecesine göre değişir. Bir kısım insanlar kucaklayarak, bir kısım insanlar belirli bir sosyal mesafeden dokunarak duygularını ifade ederler.

e. İş gereği yapılan dokunmalar

Olumlu dokunmanın bir başka türü ise iş gereği olarak yapılan dokunmalardır. Bir öğretmenin sınav sırasında öğrencisinin kâğıdını kontrol ederken omuzuna dokunarak iletişim kurması olumlu ve teşvik edici bir dokunmadır ve tamamen iş gereği olarak yapılmıştır. Doktorun hastasını muayene etmesi, hemşirenin tedavi amaçlı yaptığı her tür dokunma iş amaçlı yapılan dokunma türleridir. Bu da ikili ilişkilerin doğasında olan bir durumdur. Hemen hemen her iş ortamında bu tarz dokunmalar olur ve eğer doğru bir biçimde yapılırsa iş ortamının samimiyetin arttırdığı gibi verimliliğinde artmasına sebep olur.

f. Olumsuz dokunma

Her olumlu dokunma olumlu etki yaparak iletişimi güçlendirmez. Eğer doğru yer ve doğru zamanda yapılmazsa taciz, mobbing, saygısızlık, sululuk gibi birçok olumsuz kavramla adlandırılabilir. Bu yüzden olumlu olması amacıyla yapılan dokunmaların olumsuz sonuçlarını ayrıca değerlendirmek gerekir. Çünkü bu durum iletişim kopukluklarına sebep olan ciddi yanlış anlaşılmanın kaynağını oluşturur. Olumsuz sonuçları sebebiyle de sözsüz iletişimin kopuklukları ile ilgili boyutunu oluşturur.

Bir de doğrudan, olumsuz sonuç doğurması amacıyla bilerek ve iradi olarak yapılan dokunmalar vardır. Bu dokunmada kendi içinde yine amacına, ortamına göre çeşitlere ayrılmaktadır.

Bunların ilki rahatsız edici dokunmadır. Bir el sıkışma anında karşımızdaki kişinin elimizi sıkmamak için itmesi “*seninle iletişim kurmuyorum*”, anlamına geldiği

için dışlayıcı ve rahatsız edici bir dokunma türüdür. Yine kendisini kutlamaya gelen herkesin kutlamasını kucaklayarak karşılayan bir kişinin bizim kutlamak için kucaklamaya hazırlanırken omuzlarımızdan tutarak kucaklaşmayı reddetmesi de rahatsız edici dokunmaya örnek olarak gösterilebilir. Burada doğrudan soğuk ve düşmanca davranışla karşı karşıya olduğumuzu anlarız. Aynı şekilde el sıkışma sırasında insanın elini adete bırakacakmış gibi yapılan el sıkışma iletişimden memnun olmadığı izlenimi yarattığı gibi aşırı samimiyet göstermek üzere rahatsız edici bir şekilde elin avuç içinde güçlü bir biçimde sıkılması da olumsuz dokunmalar arasında sayılır.

Kültürel veya sosyal statü farkımız olduğu bir kişinin hiç de samimi olmadığı halde bizi sesli bir biçimde öpmesi itici ve tiksindirici geldiği için rahatsız edici öpme türleri arasında yer alır.

Olumsuz dokunma türlerinden bir başkası da saldırgan dokunmalardır. Saldırgan dokunmalar ikili ilişkilerin tamamen koptuğu öfke anlarında ortaya çıkan dokunmalardır. Öfkenin, öfkeye sebep olan durumun özelliğine göre vurma, ısırma, tekmeleme, tartaklama, yolma ve benzeri saldırgan hareketlerin tamamıdır. Bu tarz olumsuz dokunmaların en hafifi olarak uyarma hareketi gösterilebilir.

6.5. Sözsüz İletişimde Sesin Dili

Kelimelerin seslendirilmesi sırasındaki vurgu, tonlama ve sese yüklenen duygu, birçok disiplinin ilgi ve çalışma alanına girmektedir. Sözsüz iletişim alanı da bunu kendi alanları içinde saymaktadır. Kelimelerin seslendirilmesi sırasında ortaya çıkan anlamları “tamamlayıcı dil”, “yan dil” veya “paralang/paralanguages” veya tam anlamı karşılama bile “prozody” adı verilmektedir. Bu sesler tek başına kullanılan “ah, oh, şşt” gibi ses ve ifadeler olabileceği gibi kıkırdama, inleme, iç çekme, sesin tizliği veya pesliği, kısık sesle konuşma, konuşmanın hızlı veya yavaş oluşu, vurgusu ya da tonlamasıdır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Cüceloğlu buna iki anlamlı mesajlar adını vermektedir. Buna göre, bir annenin dile getirdiği “Benim oğlum tertiplidir.” Sözü iki farklı anlama gelebilir. Normal bir ses tonu ve vurgusu ile söz konusu cümleyi kuruyorsa, oğlunun tertipli biri olduğunu vurgulamaktadır. şayet cümleyi, vurgu, tonlama ve sesin dilini değiştirerek kullanıyorsa burada bir alay veya

eleştiri ifadesi bulunacağı için tam zıddı bir anlam ortaya çıkar (Cüceloğlu, 2009). Bu yüzden sözsüz iletişimin anlamlandırılmasında sesin dili çok önemli bir yeri vardır. İkili ilişkilerin bütün aşamalarında buna dikkat edilmesi gerekir. Hatta ikili ilişkilerde tarafların gerçek niyetlerini anlamada sesin dilini ve titreşimlerinin bile önemi bulunmaktadır.

İletişim anında sözü kullanırken ses tonumuz, sesimizin yüksekliği, konuşmamızın yavaşlığı veya hızlılığı; vurgulamalar, sözsel olmayan sesler, telaffuz ve dili kullanma becerisi, ilişkinin doğasının belirlenmesin ve yürütülmesine katkıda bulunur. Vurgu, şive, aksan veya lehçe farkı bize kişinin psikolojik, kültürel ve sosyal durumu ile ilgili olarak birçok açık ve kesin bilgiler verir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Sesler aynı zamanda duygular tarafından da düzenlenmektedir. Bu düzenleme ile birlikte sesin dili ile yüz ifadesi arasında ilginç bir ilişki doğmakta ve bu iki unsur birbirini tamamlamaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016):

“Bir duygu başladığında duygu sinyalleri neredeyse anında devreye girmektedir. Örneğin üzgün olduğunuzda, sesiniz otomatik olarak yumuşamakta ve kısılmakta, kaşlarımızın göz pınarlarına yakın bölümü yukarıya doğru çekilmektedir.” (Ekman, 2014)

Duygularımızın dışavurumunda nasıl yüzümüzde bulunan seksen kası harekete geçirerek düz anlamda 7000 yüz ifadesi gerçekleştirebiliyorsak (Haviland ve Ark., 2008) sesimizin tınısını, tonunu ve dilini de ayarlayarak duygularımızı ifadede kullanmaktayız:

“Ne zaman bir duygu harekete geçse her bir duygu için farklı bir ses olmak üzere bir ses çıkarma dürtüsünün de beraberinde geldiği konusunda Silvan Tomkins’in görüşlerine katılmakla birlikte, insanların bu sesleri kolaylıkla bastırabilmesinin mümkün olduğu aşikârdır.” (Ekman, 2014)

Hissettiğimiz duygunun sesini pek azımız inandırıcı bir biçimde taklit edebiliriz. Ses üzerinde kontrol kurmak yüz ifadelerinde kontrol kurmaktan daha uzun bir zaman

almaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Bu yüzden insanların konuşurken seslerinin dilini kontrol ederek duygularını gizlemeleri çok kolay değildir.

Sesin niteliği konuşmacının söyleyeceklerinin arka planı gibidir. Bu yüzden dikkatle izlenmesi mesajın doğru algılanmasında önemlidir. Ses perdesinin düşük veya yüksek olması, dudakların açık veya kapalı durumda bulunması, ses telleri, gırtlak, dil, damak ve dişlerin kontrol edilmesi konuşmanın hızını, sesin iniş çıkışlarını ve ritmini belirler (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Doğal ses akışını değiştirmemiz bazen istem dışı olarak gerçekleşir. Bu yüzden gerçek duygularımızı maskelemekte ses çok başarılı bir biçimde kullanılmadığı için genellikle yalanların açığa çıkmasına sebep olur.

Sesin dili özellikle hassas duygusal ortamlarda iletişimi belirleyici bir ortama sahiptir. Hasta doktor ilişkisinde hastanın duygusal yapısının, kaygılarının ve hastalık sebebiyle duyduğu rahatsızlığın etkisiyle doktorun söylediklerinden çok sesinin diline ve yüz ifadelerine bakması son derece olağandır. Bu durum, genellikle hastanın satır arası okumak dediğimiz farklı anlamlar çıkarma çabasıdır. Duygu yoğunluğu içerisinde “*Doktor durumum çok mu kötü?*” şeklinde bir soruyu doktoruna yönelten hastanın doktorunda ilk dikkat kesildiği nokta, sesinin dilidir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Özel bir ilişkiye girmek amacıyla birbiriyle tanışan bir kadın ve erkeğin ilk görüşmeleri sırasında birbirlerinden etkilenmeleri sonucu oluşan duygusal yoğunluk seslerinin dilini doğrudan etkilemektedir. Bu yüzden sesin dilini de resmi ortamlarda ve özel ortamlarda sesin dilinin aldığı biçim olarak iki farklı gruba ayırmamız mümkündür. Çocuğumuzla konuşurken kullandığımız ses tonu, dili ve tınısı ile resmi iş görüşmelerinde kullandığımız sesin vurgu, dili ve tınısı aynı değildir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Aynı zamanda sesin niteliği, kişinin ne söylediğinden çok, insanın içinde bulunduğu durumu ifade eder ve gözümüzde yüz ifadelerini de canlandırır. Bir sarhoşun yüz ifadelerini görmesek bile sesinin iniş çıkışı, kelimeleri telaffuzu bize onun içkili olduğu bilgisini aktarır. Aynı biçimde yine yüzünü göstermesek bile bir kişinin sevinçli, korkmuş, heyecanlı veya yorgun olduğunu ifade edebilir. Çoğunlukla saklamaya çalışsa

bile kişinin gerçek duygularını genellikle sesinden anlarız (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Sesin dili aynı zamanda bir durumu niteleyici özelliğe de sahiptir:

“Ağlama, gülme, esneme veya geçirme gibi ‘konuşma aracı’ olan bu niteleyiciler, genelde konuşmacının tutumunu gösterir. Örneğin konuşmacı esniyorsa bu onun sıkıldığını gösterir. Ses ve tellerini ara ara kasmak ve rahat bırakmak yoluyla sesin titretilmesi, konuşmacının çok heyecanlı olduğunu gösterir.” (Haviland ve ark., 2008)

Sesimizi kısarak konuşmak, korktuğumuzu veya bir sırrı sakladığımızı ifade edebileceği gibi çok önemseydiğimiz bir bilgiyi aktardığımızı da gösterir. Bu yüzden ikna yöntemleri arasında sesin kullanılması özellikle durulmaktadır. Kararlı ve akıcı bir konuşma ile duraksayarak ve ağır bir tempoda konuşmak arasında algı bakımından çok büyük bir fark vardır. Birincisi konuya hâkim olduğumuz izlenimi verirken ikinci durum, söylediklerimiz konusunda emin olmadığımız izlenimi yaratır. Yale Üniversitesi’nde ikna üzerine yapılan çalışmalar sırasında yapılan bir araştırmada akıcı ve duraksamadan konuşan bir kişinin daha ikna edici olduğu bilimsel olarak kanıtlanmıştır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Sesin dili aynı zamanda belirleyici bir özellikte taşır. Sesin belirleyiciliği bir kelime veya söz öbeğine yapılan ses vurgusunun oluşturduğu anlamı ifade eder. Bu vurgunun yeri sözün taşıdığı anlamı tamamen değiştirebilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016):

*Sözsüz iletişimi çok iyi açıklamalısın kolay anlaşılmaz **Frenoloji gibi çok eleştirilir.***

*Sözsüz iletişimi çok iyi açıklamalısın, kolay anlaşılmaz, **Frenoloji gibi çok eleştirilir.***

Yukarıda aynı yapıya sahip olan iki cümlede farklı yerlerde yapılan vurgu farklı anlamlar oluşturmaktadır.

Birinci cümlede vurguya göre çıkan anlam: “Sözsüz iletişimi, Frenolojinin iyi açıklandığı gibi iyi açıklanmasın yoksa iyi anlaşılmaz.” anlamı bulunmaktadır. Yani frenoloji iyi açıklanmış bir bilimdir. İkinci anlam ise “frenoloji gibi çok eleştiri alır” bir bütün halinde vurgulandığı zaman: “Sözsüz iletişimi iyi açıklamazsan frenoloji gibi çok eleştiri alır.” yani frenoloji iyi açıklanmadığı için çok eleştiri almıştır, anlamı çıkar. Her iki cümle anlamca bir birinin tam tersi anlam taşır.

Belirleyiciler, niteleyicilere göre daha kısa sürelidir. Mesajı ileten söz grubu içinde anlam gruplarından çok tek bir hece üzerine yaptığımız vurgu ile kendisini ortaya koyabilir. Bir kelimeyi uzatmamız veya o kelimenin üzerinde vurgu yapmamız anlattığımız şeye verdiğimiz önemi gösterdiği gibi duygularımızı dışa vurur. Örnek vermek gerekirse “Çık dışarı!” sözü sesimizin tonuna göre, bizim bu konudaki kararlılığımızı da gösterebilir. Hatta aynı sözü şaka amaçlı, sevgi sözü olarak da tonlayabiliriz. Bunun ötesinde aynı sözü şiddetli bir öfke halinde de dile getirebiliriz.

Sesin dili aynı zamanda bir anlamı diğer anlamdan ayırmak içinde kullanılabilir. Kendi başına bir anlamı olmayan “Ooo!..” sözü vurgu, tonlama ve sesin diline göre, bir duyguyu diğer duygudan, bir durumu diğer durumdan ayırıcı özellik taşır. “Yoo!..”, “Yaa!..”, “Ohoo!..” ve benzeri seslerin böyle birçok özelliği bulunmaktadır.

7. İZLENİM ve KANDIRMA

İzlenim oluşturma ve aldatma sözsüz iletişimin en önemli boyutlarından birisidir. Toplumsal ilişkiler günümüzün moda deyimi ile algı yönetimi, bir insanı kendi isteği ve kontrolü dışında yönlendirmek amacıyla yapılan çalışmalardır. Sosyal grubun yapısına göre, aldatma ve algı yönetimi artar veya azalma gösterir. Günümüzde metropollerde ve küreselleşme sebebiyle tüm dünyada aldatma, algı yönetimi ve daha açık ifadesiyle yalan söyleyerek amaç ve hedeflere yürüme çabası gittikçe artmakta hatta kurumsallaşmaktadır.

Öncelikle bilinmesi gereken noktalardan birisi, yalanın ve aldatmanın insanlık tarihi boyunca etik bir sorun olarak kabul edilmiş olduğudur (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Günümüzde yalan ve aldatma, sonuçları olumlu olmak koşuluyla bazı durumlar için tolere edilmiş olsa bile ahlaki bir meseledir. Ne var ki, gittikçe artan bir tempoda başarı ve yalan da meşrulaştırılmaktadır. Bunu bazı üniversitelerde bilim adamlarının bile göz yumdukları veya yardım ettikleri gözlemlenmektedir. Yalan söyleme ve aldatma gibi kavramların kesin sınırlılıklarının belli olmadığı durumlarda yorumlar daha çok yalan ve aldatmaya yönelik olarak kullanılmaktadır (Green, 1998).

7.1. Aldatma Sorunu

Satış, pazarlama ve tanıtım alanında yapılan çalışmaların önemli bir kısmında ahlaki ölçülerden gittikçe uzaklaştığı görülmektedir. Aynı şekilde demokratikleşmenin kurumlaştığı ve iletişim teknolojisi ile bütünleştiği ülkelerde de yalan ve aldatma gittikçe daha çok tolere edilir hale gelmektedir. “*İmaj oluşturma*” kavramının sınırlarının tam olarak belirlenememesi sebebiyle olduğundan başka türlü görünme, aldatma, adeta bir sanat haline dönüşmektedir ki buna “*Çağdaş Makavelizm*” adını vermek çok doğru bir değerlendirme olacaktır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yalan, aldatma, yönlendirme ve algı yönetimi nasıl birbirlerine yakın ve zaman içinde birbirine karıştırılabilir durumdaysa, ikna ve davranış değiştirme çalışmaları da yalan ve aldatma ile birbirine karıştırılmaktadır.

Yalan üzerine yapılan çalışmalar baskın olarak psikologlar tarafından yapıldığı için daha çok bireysel boyutu üzerinde durulmaktadır. Yalan söyleme durumları,

yalanın dışı vuruş biçimi ve yalanın anlaşılması üzerine yoğun çalışmalar bulunmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yalanın bireysel boyutu ile ilgili olarak yapılan çalışmalar özellikle günümüzde büyük bir öneme sahiptir. Yalanla ilgili çalışmaların birinci derecede öncelikli olduğu alanlar, suç ile alakalı olanlardır. Bu bağlamda öncelikle adliye ve güvenlik güçlerinin yalanla ilgilendiklerini bu alanda yapılan çalışmalara ihtiyaç duyduklarını görüyoruz. Yalan üzerine yapılan çalışmaları destekleyen kurumlar da yine hukuk ve güvenlik kurumlarıdır. Çünkü küreselleşmenin getirdiği karmaşık ilişkiler ortamında suç ve terör olayları aynı biçimde karmaşıklaşmakta, buna bağlı olarak insanların gerçek niyetlerinin anlaşılması suçun önlenmesinde ayrı bir önem taşımaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yalan ve yalanın bireysel boyutu ile ilgili çalışmalar yapan ve bunları destekleyen kurumlar arasında gizli servisler de bulunmaktadır. Gizli servisler yalan ve aldatmanın iki boyutuyla birlikte ilgilenmektedirler. Yani hem gerçek niyetlerin nasıl gizlenebildiği hem de karşılarındaki insanların gerçek niyetlerinin nasıl anlaşılabilirdiği ile ilgilenmektedirler. Bu yüzden her iki alanda da önemli bilimsel çalışmalar yapmakta veya yapılan bilimsel çalışmaları desteklemektedirler (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yalanla ilgilenen kurumlar içinde medya sektörü de yer almaktadır. Kamuyu doğru bilgilendirme adına medyanın kendisine gelen haber ve haberlerin gerçekliğini teyit etme zorunluluğu vardır. Canlı radyo ve televizyon programlarında (bazı tartışma programlarında) kişilerin kamuoyunu yanıltıcı bilgiler vermelerinin engellenmesi, basın etiğinin en önemli unsurları arasında yer almaktadır. Bu yüzden iyi bir medya çalışanının haber kaynağının nerede ve nasıl yalan söylediğini bilmesi gerekir. Bu yüzden iletişim bilminde yalan, algı, yönlendirme ve maskeleyme kavramları üzerinde yoğun bir biçimde çalışmaktadır.

7.2. Yalan, Tanımı, Bireysel Boyutu

Yalanın iletişim süreçlerinde iki temel boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi söze dayalı kısmı, ikincisi ise yalanın sözsüz iletişim boyutudur (Alemdar

Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Biz burada sözsüz iletişim boyutu üzerinde durmaktayız. Ancak yalanın söze dayanan boyutunu anlamadan sözsüz boyutlarını anlamak mümkün olmadığı gibi sözsüz boyutlarını anlamadan mesajın yalan olup olmadığını anlamakta mümkün değildir.

Bunun yanında yalanın sözlü kısmı konuşma ve dinleme eksenli olarak ele alınırsa içerisinde *prozodi* adını verdiğimiz sesin dilinin de bulunduğunu unutmamak gerekmektedir. Yapılan çalışmalar sesin dilinin yalan belirtilerini bulmakta önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Yalanla ilgili olarak genel kabul gören tanımı Türkiye’de çok az sayıda yapılmış çalışmalardan biri olan Aslan ve Evlice’nin çalışmasından verelim:

“Yalan söylemenin birçok tanımı yapılmıştır. Genel olarak yalan bir amaç doğrultusunda bilinçli olarak gerçeğin değiştirilmesidir. Birçok yazar yalanın ruhsal gelişimde önemli yeri olduğunu bildirmiştir.” (Arslan ve Evlice, y.y.)

Yalan söylemek amaçlı veya amaçsız olarak gerçekleşebilir. Yalan eğer bir çıkar amaçlı ise etkisi ve yarattığı tepki daha fazladır. Bu durumda diğerlerine göre daha masumane kalmasına rağmen daha büyük yalanların ve aldatmaların tetikleyicisi olabilir. Bu sınırlılıklar içinde soyut bir kavram olan yalanın taraflarını ve unsurlarını şöyle gösterebiliriz:

Yalan söyleyen kişinin yalandan elde edeceği çıkar ve amacı eğer bir başkasına zarar verici ise yalanın unsurlarından birisi gerçekleşmiş olmaktadır. İkinci olarak yalana muhatap olan kişinin kendisine söylenen yalandan haberi olmamasıdır. Bir kişi yalanı tamamen başka bir anlamda değerlendirerek doğru kabul ediyorsa yine yalanın unsurlarından birisi ortaya çıkmış olur. Yalana muhatap olan kişinin bu yalandan maddi ve manevi anlamda ciddi bir zarar görmesi gerekir. Yalanın son unsuru muhatabı olan kişinin bundan rahatsız olmasıdır.

Bu tanıma uymayan bir başka yalan türü vardır ki, bu da yalanı söyleyen kişinin muhatabını korumak ve ona yardım etmek amacıyla yapılandır. Yalana muhatap olan kişinin gerçeklerden habersiz olması, sonucunun muhatabının lehine sonuçlanması ve gerçek ortaya çıktığı zaman muhatabın bundan karlı ve mutlu olması durumudur. Buna

genellikle beyaz yalan adı verilmektedir. Bu türdeki yalanlar tolere edilebilir, diğeri ise etik olmayan ve tolere edilemeyen yalan kategorisine girmektedir. Sonuçtan rahatsız olma veya olmama duruma, ortama göre değişebilmektedir. İyi niyetle ve muhatabını korumak amaçlı söylenen bir yalan muhatabına büyük zarar verebilirken, çıkar ve kötülük amaçlı söylenen bir yalan da muhatabında olumlu etki yaratabilmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yalanın bir başka türü ise nezaketen söylenen yalanlardır. Genellikle yaygın olarak kullanılan bu yalan türü hemen hemen hayatın her aşamasında kendisini gösterebilir. Bir makamdan izin verilmeden çıkmak zorunda kaldığımız zaman toplumsal algı ve kültürel duruma göre genellikle yalan söyleriz. Bir yemekli davette yemeği beğenmediğimiz halde yemeğe davet edeni incitmemek için beğendiğimizi söyleriz. Bazı durumlarda görüşümüzün ve düşüncelerimizin başkalarını inciteceğini düşündüğümüz zamanlarda da yalan söyleriz.

Bu ana çerçeve içerisinde yalan toplum içinde hemen hemen herkesin çok sık olarak başvurduğu bir iletişim biçimidir:

“Sözlü ve sözsüz ipuçlarıyla ilgili önemli bir çatışma alanı yalan ve aldatma konusudur. İnsanların yalan söyledikleri ya da başka türlü gözlemcileri aldattıkları türünden yargılara ne zaman ve nasıl varırız? Polis, yargıçlar, savcılar ve jüri üyeleri sürekli onları yanlış yönlendirmek isteyen insanlardan gerçeği öğrenmeyi çalışırlar. Daha yakını, üniversite öğrencileri başkalarıyla normal iletişimlerinin seyri sırasında günde ortalama iki yalan söylediklerini belirtmektedirler. (Depaulo ve Ark., 1997) İnsanoğlu özellikle duygularını incitmemeye çalıştığı insanlara karşı başarılı bir yalancı mıdır?” (Depaulo ve Bell, 1996) (Taylor, Peplau, Sears, 2010)

Yalanın anlaşılması ile ilgili en önemli noktalardan birisi, bir insanın söylediği yalanın içinde bulunan ara noktaların gerçeğin ipuçlarını taşımasıdır. Hemen hemen her yalanda söyleniliş ustalığına göre, az veya çok ara noktalar bulunur. Bu ara noktalara *“Sözsüz sızıntı”* adını vermekteyiz. Bu sızıntı, yalanın anlamından çıkabildiği gibi sesin dilinden, davranışlardan, yüz ifadesi ve jestlerden anlaşılabilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016):

“Bazı insanlar sözlü olarak yalan söylemede başarılı olsalar bile, sözsüz ipuçları yoluyla yalanlarını ele vermektedirler. Sözsüz sızıntı anlamında, vücutları ile ne yaptıklarından çok ne söylüyor olduklarına dikkat etmektedirler. (Ekman ve Freisen, 1974) Bir kişi onları saklamaya çalışsa bile, gerçek duygular “dışarı sızmaktadır.” Örneğin bir öğrencinin bir sınav konusunda kaygılı olmadığı söylenebilir, fakat alt dudaklarını ısırarak ve gözlerini genellikle olduğundan daha sık kapatacaktır.” (Taylor, Peplau, Sears, 2010)

Sızıntı, yalanın ortaya çıkmasında önemli bir yere sahiptir. Ancak her zaman sızıntının olması, algılanması ve yorumlanması ile bir sonuca varmak mümkün olmayabilir. Bu olumsuz boyutlarına rağmen kurumların, güvenlik amaçlı yalan yakalama çalışmaları yaptıkları, bunlardan bir kısmını da uyguladıkları görülmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016):

“Gerçekten de araştırmalar bastırılmış duyguların genellikle yüz ifadeleri yada beden hareketleri ile “dışarıya sızdırıldığını” gösteriyor (Ekman, 2003,2006). Bununla birlikte, bu bastırılmış sözel olmayan ipuçlarını fark etmek ve yorumlamak zordur; örneğin, bir kişinin bize yalan söylediğini her zaman anlayamayız. Bu zorluğa karşın, ABD ulaşım kurumu terörist etkinliklerin önüne geçme umuduyla, havaalanlarındaki yolcuların gizli duygularını yüzlerinden okumaya yönelik olarak eğittiği güvenlik görevlisi çalıştırıyor (Lipton, 2006; Wilber ve Nakashima, 2007). ABD’de 2009 yılında gösterime giren Lie To Me (Bana Yalan Söyle) isimli film bu konuyu işlemektedir.” (Aronson ve ark., 2012)

Burada ABD ve Avrupa üniversitelerinde yapılan araştırmalarda güvenlik ve gümrük yetkililerin el kitaplarında belirledikleri, sorgulanan kişilerin genellikle yaptıkları sözsüz hareketlerden hangisinin yalanı sızdırdığı yolundaki tespitlerini Virj’in çalışmasından aktarıyoruz: Sorgulanan kişinin duruşu, göz hareketleri, elini zaman zaman başının arkasına veya saçlarına doğru götürmesi, burnuna dokunması, konuşurken ağzının ve gözlerinin hareketleri arasındaki ilişki, ellerini kullanma konusunda gösterdiği kararsızlık olarak gösterilmektedir (Virj, 2008). Burada hemen belirtmek gerekir ki bu gözlemler özellikle bir durumla ilgilidir. Bu durum suç ve suçluluk psikolojisi ile doğrudan bağlantılı olduğu için bir bütün halinde sosyal etkileşim içindeki yalanların belirtileri olarak kabul edilemezler.

Bizim üzerinde durduğumuz sızıntı genel olarak günlük hayatın akışı içinde ortaya çıkan bir durumdur. Anne ve çocuğu arasındaki konuşmada annenin yalan söyleyen çocuğunun yalanını anlamak için sık sık gözüne bakmasını söylemesi, çocuğunu uyarması bir noktada yalan söylemenin sözsüz iletişim yoluyla daha kolay sızıntıyla açığa çıkacağı gerçeğini göstermesi bakımından önemlidir.

Ortama ve bağlama göre şiddeti azalan veya çoğalan bir tempoda yalancıların kaygı, gerilim ve sinirliliklerini sözsüz yollardan yansıtmaları, yalanlarını ele verir. Bazen birisinin sesinin tınısına bakarak yalan söyleyip söylemediğini anlamak mümkündür (Taylor, Peplau, Sears, 2010).

Yalanla gizleme arasında kalan bazı kimseler bir bilgiyi gizlemeyi yalan olarak görmez. Bu durumda gizlemeyle ortaya çıkan sonucun etik değerlere uygun olup olmaması, gizlemenin yalan olup olmadığını belirler. Suç işlemiş olan bir yakınının suçunu, onun ceza alacağı korkusu ile saklamak yalan olarak gerçekleşmemiş olsa bir etik olarak doğru kabul edilmez.

Genellikle insanlar yalan söyleme ve bunun sonucu olarak aldatmanın yalnızca duygusal boyutu olduğunu düşünürler. Oysa yalan, iletişimin en karmaşık ve çok boyutlu unsurları arsında yer alır. Yalanı oluşturan unsurlar arasında yüksek bilgi düzeyi bulunur. Bu bilgi düzeyi yalanı söyleyenin zihinsel örgütleme becerisini de ortaya çıkarır. Böyle bir durumda yalanın kurgulanması özel bir çaba gerektirir.

Aldatmanın amaç ve hedefleri ile duygu ve düşünce arasında doğrudan ilişki vardır. Sosyal durum, kültür, ekonomik ihtiyaçlar veya zorunluluklar, insanların yalan söylemelerine sebep olabilir.

Bilişsel durumda amaç, hedef ve yaptıkları arasındaki çelişkiler yalanı ele verir. Açık sözlülükle tutarlılık arasında bir ilişki vardır.

İnsanlar genellikle karmaşık bir bilgiyi aynı biçimde iki kere tekrarlayamazlar. Bu yüzden eğer bir kişi gerçeği söylüyorsa anlattığı konuda daha tutarlıdır. Eğer yalan söylüyorsa sözlerinde ve davranışlarında mutlaka bir tutarsızlık olur. Bu tutarsızlıkların anlaşılmasında muhatabın dikkati, eğitimi ve eleştirel düşünme kapasitesi etkindir. Yalanın başarısını yalan söyleyenin zekâsı, duygularını kontrol edebilme becerisi ile

deneyimleri belirler. Büyük yalan ustaları, dolandırıcılar veya gizli servisler bir yalanı büyük bir ustalıklarla planlar ve uygularlar (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yalan araştırmaları sırasında yalan söyleyen bir kişinin neler hissettiği üzerinde durulmuştur. Çıkan sonuçlara göre yalancılar, üç temel duygu hissetmektedirler:

1. Yalanın açığa çıkması ve bundan duyacakları zararın kaygısı.
2. İnsanları aldattıkları için suçluluk duygusu ve vicdan azabı.
3. Yalanın amacına ulaşmasında duyulan memnuniyettir.

Bu memnuniyet bir nevi savaş kazanmanın verdiği mutluluk, doyum ve bir spor müsabakasında elde edilen başarının verdiği hazzı çağrıştırmaktadır. Her üç duygu da kişinin psikolojik özellikleri, sinir sisteminin yapısı, yalancılardan elde edilen kazancın büyüklüğü veya küçüklüğü ile doğru orantılıdır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

İnsanlar gündelik hayatlarında karşı karşıya kaldıkları birçok durumda yalan söyleyebilirler. Bir insan çok tehlikeli ve zararlı gördüğü bir olay veya durum karşısında risk almamak, sorumluluk yüklenmemek veya zarar görmemek amacıyla yalan söyleyebilirler. Bu durumda yalan doğal olarak kaçış duygusunun doğal bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Ağır bir ameliyat öncesi ameliyat olacak hastadan yakınlarının kaygılarını saklamaları bir yalan ve zorunluluk olarak kendisini gösterir. Yine hayati bir sınava girecek bir gence annesinin geçirdiği bir trafik kazasında ağır yaralandığının sınav sonrası söylenmek üzere saklanması bir zorunluluktur. Meslek gereği insanlar yalan söylemek zorundadır. Suçlu sorgulama sırasında suçu açığa çıkarmak için savcının veya polislerin yalan söylemek zorunda kalmaları örnek olarak gösterilebilir. Gizli servislerin ajanlarını özellikle yalan söyleme konusunda sıkı bir eğitime tabi tutmaları meslek gereği söylenecek yalancılara hazırlıktır. Bir başkası ise yalan söylemenin bir alışkanlık haline gelmesi ve kişinin hayatının bir parçası olmasıdır. Bu kişiler kendilerinin yalan söylediğinin bilinmesine rağmen yalan söylemeyi sürdürürler ki artık yalanın bu derecesine palavra adı verilmektedir. Palavranın yalancılardan farkı, artık yalanın en bariz ve kimse tarafından inanılmayacak bir türü olmasıdır.

İnsanların yalan söylemelerine sebep olan nedenlerden bir diğeri, karşısındaki kişinin tutum ve davranışlarından iğrenmesi veya ona kızgın olması gelir. Sosyal ilişkilerimizde zaman zaman karşımıza çıkan kişinin yaptıklarından iğrenme duygusu içine gireriz. Benzer şekilde sosyal bir alanda ortaya çıkan bir görüntüden tiskinti duyabilir, bazı zamanlarda iğrenme ve tiksinti durumuna katlanmak zorunda kalırız. Böyle durumlarda da genellikle duygularımızı maskelemek için veya kimi zaman nezaketen yalan söyleriz. Korktuğumuz zamanda korktuğumuzu belli etmemek, gelebilecek olası zarardan kaçınmak içinde yalan söyleriz.

Bazı kimseler yalan söylediklerinin anlaşıldığını bile bile yalan söylemeye devam ederler. Bunlar “*yüzsüz yalancılar*” olarak kabul edilirler. Peyami Safa'nın ana teması yalan olan *Yalnızız* romanı bu alanda sadece edebiyatımızın değil dünya edebiyatının da en dikkat çekici eserleri arasında yer alır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Romanın iki kahramanı vardır. Bunlardan birisi kendisiyle barışık, kişiliği oturmuş bir entelektüel olan Samim'dir. Samim modern toplumdaki yalnızlaşmanın sebeplerini ararken, bunun en önemli sebeplerinden biri olarak yalanı görür. Romanın diğerkahramanı Meral ise henüz kişiliği tam oturmamış bir genç kızdır. Meral sürekli yalan söyler. Samim bu yalanların hepsini ustalıkla çözümler. Artık bir süre sonra Meral, Samim'in kendisinin yalan söylediğini anladığını gördüğü halde yalan söylemeye devam eder. Ancak Meral'in yalanları yüzsüz bir yalan değildir. Zira Meral, arayışlar içinde olan duyguları ile aklı arasında, zaafı ile iradesi arasında kalmış sürekli bir kişilik çatışması içinde olan bir genç kızdır.

Bir kısım yalancılar gerçeğin bazı bölümlerini değiştirerek ve ona bazı bölümler ekleyerek veya tamamen değiştirerek yalan söyler. Buna *Düşlemsel yalan (Psödoliga Fantastika)* adı verilmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Bunun gerçek olduğuna inan kişi, her yerde ve her zaman bu bilgileri tüm ayrıntısıyla tekrarladığı için gerçekle karıştırılır ve inandırıcı bulur. Çocuklarda bu durum, soyutla somut, gerçekle hayal arasındaki farkı bilmemekten kaynaklanır. Son derece doğal bir aşama olarak karşımıza çıkar. Bu yüzden çocuklarda karşımıza çıkan bu yalanlar zaman içinde azalarak tamamen yok olur (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Erişkinlerde ise bu durum, *borderline* ve anti-sosyal kişilik bozukluğu olarak kabul edilir. Bu durum zanların gerçek kabul edilmesiyle de ilgili bir durum olduğu için

yalnızca psikolojik bir rahatsızlık olarak adlandırılmazlar (Aslan ve Evlice, yy.). Aynı zamanda ciddi bir eğitim eksikliği ve kültür düzeyindeki düşüş de zanların gerçek gibi kabul edilmesine sebep olur. Toplum hayatında zanların önemli olumsuz etkisi olduğunu biliyoruz. Zanlar ya gerçeğin eksik algılanmasından kaynaklanır veya gerçeğin kişiye göre algılanması ve gerçekliğin tam araştırılmaması sürecidir. Bu durumun toplum içinde kurumlaşması sürekli iletişim çatışmasına sebep olur.

Erişkinlerde gerçeğin değiştirilerek algılanması psikolojik bir doyum gibi de algılanabilir. Bir şairin yazdığı bir şiirden sonra duyduğu psikolojik doyum hissi ile söylediği yalana inan kişinin duyguları arasında bu bakımdan bir benzerlik vardır. Ne var ki, bunlardan ilki sanat eseri oluşturmak içindir.

Aynı zamanda katlanılması güç gerçekleri de değişik bahanelerle yumuşatarak ve değiştirerek, vicdani anlamda bir rahatlama duygusu oluşturmaktadır ki, bu da yalanların oluşmasına önemli etki yapmaktadır. Bir yalanın sıkça ve sürekli dile getirilmesi onun gerçeğin yerini almasına sebep olmaktadır. Bu yüzden bu tarz yalanların anlaşılması çok güçleşmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yalan bazen imaj oluşturma kavramı ile birbirine karıştırılmaktadır. İmaj oluşturma bir kişinin kendisine ait özellikleri öne çıkararak ikili ilişkilerinde kullanılması sürecidir. Olmayan özelliklere sahipmiş gibi görünmek ise imaj oluşturmak değil yalan söylemektir. Böyle durumlar çağdaş toplumlarda yalanın hoş görülmesini sağlayan ve zamanla toplumsal bir kronik hal almasına sebep olan etkenlerdir.

Bir başka nokta ise simülasyondur. Simülasyon algının farklı bir süreci olarak benzer ortamların oluşturulması sürecidir. Buna “*gibileştirme*” adını veriyoruz (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Bu ortamların günlük hayatımızda yararlı etkilerinin yanında, gerçek ortamla gibileştirilmiş yalanların reklam ve tanıtım alanında gerçeğin yerini alacak biçimde kullanılması da yalan olarak algılanmalıdır.

Gibileştirme gerçek olmayan ortamın bir benzerinin oluşturulması olarak eğitimde hem eğitimin etkisinin arttırılmasında, hem de eğitim maliyetlerinin ucuzlatılmasında önemli katkılar sağlayan çağdaş teknolojilerin geliştirdiği bir

durumdur. Bu olumlu boyutunun yanında yanıltma, aldatma süreçlerinde de etkili bir biçimde kullanılmaktadır. Bu konuyla ilgili ileride daha ayrıntılı bilgiler vereceğiz.

7.3. Yalanın Toplumsal Boyutu

Yalan üzerine yapılan araştırmaların en önemli boyutu, yalana bakış açısıdır. Başka bir ifade ile yalana hangi açıdan baktığınızdır. Eğer yalan söylemeyi toplum içinde yüksek zekâ ürünü olarak görüp kutsarsanız, araştırmaları bu bakış açısı ile yaparsanız yapılan çalışma ahlaki bir zemin üzerinde gelişmediğinden son derece tehlikeli bir hal alır. Batı ülkelerinde ve özellikle ABD’de kimi bilim çevrelerinde yapılan ikna, liderlik ve başarı eksenli çalışmalarda “*amaca giden yolda her şey mubah*” olduğu yolunda Makyavelist yaklaşımların yeniden benimsendiği görülmektedir. Bu yaklaşımlar toplumsal ilişkilerde yalanın hoş gözü ile karşılanmasını ve toplumsal ilişkilerde kullanılmasını özendirilmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bizim yalanla ilgili araştırmalarda üzerinde durduğumuz temel nokta, insanların yalan söyleyecekleri ortamları daraltarak insanların birbirlerine gerçekleri söylemelerini sağlamak ve toplumsal zihin bulanıklığını kaldırmaktır. Bu yüzden yalan üzerine yapılan çalışmaları, iletişim bilimi içinde sözsüz iletişimin en önemli unsurları arasında görmekteyiz. Ancak üzülmek gerekiyor ki, bu konuda ülkemizde yapılan çalışmalar bir elin parmakları kadardır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Batı’da yapılan araştırmaların ülkemizde tanınan en önemlileri Paul Ekman’a ait olanlarıdır. Paul Ekman psikoloji profesörü olarak bilimsel çalışmaların tamamını bu alana ayırmıştır. Ekman’ın çalışmalarının ABD’nin önemli devlet kuruluşları tarafından desteklendiği, ABD Dışişleri Bakanlığı, CIA ve FBI gibi kurumlardan destek aldığı ve suç araştırmaları ile ilgili engin bir gözlem imkânını yakaladığını görüyoruz. Bunun yanında yüz ifadelerinin anlaşılması ile ilgili olarak bilgisayarlı yüz işaretleri çalışmalarına öncülük ettiği ve yalan makinalarında yapılan deneylerde gözlem yaptığı bilinmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Ekman’la birlikte çalışan Freisen, Sullivan ve bazı Avrupalı bilim adamlarının da yalanla ilgili değerli çalışmalarından bahsetmemiz gerekir. Bunlar arasında Aldert Virj

de yalan üzerinde çalışmaları olan bilim adamları arasında yer almaktadır. Alder Virj, araştırmacı Porsmouth Üniversitesi Psikoloji bölümü öğretim üyelerindedir. Özellikle İngiliz adalet sistemine yardımcı olmak üzere projeler geliştirdiği veya geliştirilen projelerde çalıştığı, eserlerinde burada yaptığı çalışmalardan yararlandığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden ABD’de Paul Ekman’ın deneyimleri ile Aldert Virj’in deneyim ve bulgularının karşılaştırılması ve birleştirilmesi konusu üzerinde daha sağlıklı bir ortam oluşturmamızı sağlayacaktır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Virj öncelikle insanların yalan söylemeye niyet ettikleri andan itibaren yalanlarının açığa çıkarılmasının oldukça zor olduğu düşüncesindedir. Bunun temel sebepleri arasında yalan söylemenin öğrenilebilir olması gerçeğinin yatmasıdır. Konuyu yalanın yakalanması konusundaki bilimsel gelişmelerden söz ederek hem yalan söylemenin yaygınlaşması, hem de yalanın kolay anlaşılır hale gelmesi arasındaki çelişkiyi ele alarak değerlendirmektedir. Yaptığı çalışmalar sırasında iyi ve kötü yalan arasındaki farkların belirlenebileceğini vurgulamaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yalanın yaygınlaşmasının sebepleri üzerinde de diğer bilim adamlarından daha farklı bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Bunların başında insanların çoğunlukla yalan söylediğini fark etmedikleri belirtir. İnsanların yalanı fark etmemelerinin temel sebepleri arasında ise yalanın belirtilerini öğrenme isteği olmamasını gösterir. Virj buna “*Ostrich etkisi*” adını vermektedir. Virj, insanların gerçeği bilmek istememelerinin sebeplerini üç ana başlık altında toplamaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016):

Bunlardan ilki insanların gerçeklerden çok duymak istediklerine ilgi göstermeleridir. Fabrikasyon düşünceler bazen gerçeklerden daha çok mutlu edici bir özellik taşımaktadır. Bu yüzden cehalet gerçeklere tercih edilir. Buna bir toplumsal akıl tutulması demek daha doğrudur. Bir yalan bilginin sunumu sırasında yalanı sunan kişinin saç stili, elbisesi veya başarıları gerçeğin önüne geçebilir (Virj, 2008).

İkinci insanların gerçeği araştırmaktan korkmasıdır. Virj buna örnek olarak bazı istatistiki bilgiler vermektedir. Metropollerde erkeklerin %50’si, kadınların ise %40’ı evlilik dışı ilişki yaşamaktadır. Bu ilişkiyi yaşayanların önemli bir kısmı boşanmaktan

ve onun getireceği ciddi yasal sorumluluktan korkmaktadır. Virj bu istatistik bilgiyi Fieldman ve Coufman'ın 1999 yılında yaptıkları bir araştırmaya dayandırmaktadır.

Üçüncü sebep olarak bazı insanların yalanın açığa çıkmasından korkmalarını gösterir. Bu insanlar yalan açığa çıkarıldıktan sonra ne yapacaklarını bilmemektedirler. Virj, Moonika Lewinsky davasında Clinton'ın özel sekreterinin başkanı korumakla gerçekleri öğrenmek arasında kalınca gerçekleri öğrenmemeyi tercih ettiğini göstermektedir. Yine gerçekleri öğrenmekten çekinmemize sebep olan bir başka nokta ise öğrendiğimiz şeyin ilerideki ilişkilerimiz üzerindeki etkisini kestirememeye durumudur. Evimize gelen bir misafirin bize getirdiği bir hediyenin gerçek sebebini bilmek bizi rahatsız edebilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Virj'in tespitlerine göre yalan söylemenin yaygınlaşmasının temel sebepleri arasında bu sosyal psikolojik gerçekler yatmaktadır. Yani bizim gerçeği öğrenmekten rahatsız oluşumuz yalanların gelişmesinde ve yaygınlaşmasında önemli etki yapmaktadır. Virj'in bu tespitlerinin çarpıcı bir örneğini bizim edebiyatımızda Ömer Seyfettin'in *Yüksek Ökçeler* isimli hikayesinde görürüz. Evin hanımı yüksek ökçeli ve ses çıkaran bir terlik giymektedir ve konakta her şey yerli yerindedir. Hizmetkârları, aşçısı, kilercisi ve arabacısından çok memnundur. Gösterdikleri özen ve titizlik onu çok memnun etmektedir. Bir gün bel ağrıları sebebiyle doktora gider. Doktor ona yüksek ökçeli ayakkabıları yasaklar. Düz ve yumuşak bir terlik giyinmeye başlayan evin hanımı bir süre sonra evin hizmetçisini, aşçısı ile uygunsuz bir durumda yakalar ve kovar, yerine başkasını alır, bir süre sonra yeni hizmetçinin de yaptığı bir başka uygunsuzluğu da suçüstü yaparak görür. Kilercisinin hırsızlık yaptığını, arabacısının başka yolsuzluklarını tespit eder ve ruh sağlığı bozulur. Bunun üzerine bel ağrılarına razı olarak tekrar yüksek ökçeli terlik giymeye başlar. Artık yine her şey yerli yerindedir. Herkes görevini yapar ve o da ruh sağlığından olmaktan kurtulur.

Virj çalışmasının devamında kendisinden önce ABD ve Almanya'da yapılan çalışmalardan ve geliştirilen yalan belirleme sistemlerinden söz etmekte, yapılan çalışmalarda özellikle gümrük kurumları, polis ve askerlerin sorgulama sırasındaki deneyimlerin eğitim amaçlı kullanımı olan sorgulama el kitaplarındaki bilgiler üzerine yapılan bilimsel araştırmalar hakkında bize bilgi aktarmaktadır.

Dayandığı ana temayı iki soru ile belirlemektedir:

1. Sözsüz, sözlü ve psikolojik davranışlara dayalı olarak yalanla gerçek arasındaki anlamlı farklılığı sistematik olarak belirlemek mümkün müdür?
2. İnsanların sözlü, sözsüz ve psikolojik davranışlarından hareketle gerçeklerle yalanlar gözlem yoluyla birbirinden ayrılabilir mi?

Virj, kitabının ikinci bölümünde adeta günümüzde hayatın bir parçası haline gelmiş olan sosyal iletişim içinde yalanlar üzerinde durmakta ve beyaz yalan kavramının toplumdaki benimsenme şartlarını anlatmaktadır. Kitabın üçüncü bölümünde sözsüz davranışlar ve aldatma arasındaki ilişki üzerine kurmuştur. Virj, bu bölümde kitabının bazı bölümlerinde üzerinde durduğu Bill Clinton'un sözsüz yalanları ile Saddam Hüseyin'in sözsüz yalanları üzerine yaptığı araştırmalara ayırmıştır. Kitabının dördüncü bölümünün tamamı ile beşinci bölümün birinci kısmını sözlü davranışlarla yalan arasındaki ilişkiye ayırmış sonuçlarını ABD ve Avrupa'da yapılan benzer çalışmalarla tartışmıştır. Özellikle yalanların anlaşılması ile ilgili yapılan çalışmalar üzerinde durmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yalanla ilgili çalışmalardan elde edilecek kazanımlarda son derece önemlidir. Bu yüzden Aldert Virj'in yaptığı çalışma sadece suçlu ve suçlu sorgulamaları sınırlamasının ötesinde toplumsal ortamlardaki bireysel yalanların dayandığı sosyal psikolojik gerçekleri araştırmaktadır. Eğer bir toplumun bireyleri kendilerinin nerede ve nasıl aldatılabileceklerini bilirlerse yalan söylenen ortamlarda bir daralma olacak ve yalan söyleme oranı azalacaktır. Bir yandan etik, toplumsal değerler, eleştirel düşünme yöntem ve teknikleri toplumda yalanın oluşturacağı güvensizlik ortamını daraltırken, eğitim ve yalanı açığa çıkaracak çalışmalar da toplumsal zararları en aza indirebilecektir.

Eleştirel düşünme, yalanın söze dayanan kısmının anlaşılmasında son derece önemlidir. Bu yüzden çok küçük yaşlardan itibaren bir eğitim süreci olarak okullarda yaygınlaşmaya başlamıştır. Hatta bazı ülkelerin anaokullarında 0 yaş çocukların algı ve kavrama düzeylerine göre düzenlenmiş eleştirel düşünme materyalleri geliştirildiği gibi başta dil ve edebiyat kitapları olmak üzere psikoloji, felsefe ve sosyoloji derslerinin

içeriğine eleştirel düşünme, ünite veya tema olarak konmuştur (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

7.4. Sözsüz İletişimde Maskeleye ve Modern Yaşamın Ara Yüzü

Maskeleye günlük hayatımızda yalanla arasında kesin sınırlılıklar tam olarak belirlenmemiş bir davranış biçimidir. Günlük hayatın içinde az çok insanların neredeyse tamamı gerçek duygularını maskeleye zorunda kalmaktadır. Bu maskeleye bazen kısa süreli olabildiği gibi uzun süreli olarak da devam ettirilmektedir. Maskeleye yalana göre daha çok masumane çizgiler oluşturmakla birlikte toplumsal ilişkilerde yalan kadar zararlı olabilmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Maskeleye sözsüz iletişim içinde kendine özgü bir iletişim süreci olarak yalan ve aldatma birlikte değerlendirilmektedir. Bu konuda Ekman'ın değerlendirmelerine bakalım:

“Yoğun duyguları gizlemenin en iyi yollarından biri de maskeleyedir. Yüzün tümünü ya da bir bölümünü eliyle kapatmak, konuşulan kişiden yüz çevirmek genellikle yalanla olmadan yapılmayacak davranışlardır. En iyi maske sahte bir ifade kullanmaktır. Sadece yanlış yönlendirmekle kalmaz aynı zamanda çok iyi bir kamuflajdır. Bir duygu çok yoğun hissedildiğinde, elleri hareketsiz tutmak ve yüze kayıtsız bir ifade vermek son derece güçtür. İfadesiz, sakın ve doğal bir görüntü sergilemek, duygu var olduğu müddetçe oldukça zordur. Rol yapmak, hissedilen duyguların neden olduğu hareketleri, başka davranışlarla yok etmeye ve durdurmaya çalışmaktan daha kolaydır.” (Ekman, 2009)

Bireysel ilişkilerde bir duygunun veya gerçeğin maskelenmesinde değişik yol ve yöntemlerin olduğu görülmektedir. Bunlardan bir kısmı iç içe derinlik gösteren maskeleye teknikleridir. Bir kişinin gerçek duygusunu saklamak için kendisine ikinci bir duygu maske olarak seçtiğini düşünelim. Bunu karşıdaki kişinin anladığını ve kendisinin de bir maske olarak saklanan gerçek duygu kullandığını ve üzülmediği halde kendisinden saklanan gerçek duygudan üzüldüğünü söylediğini düşünelim. Burada iç içe üç durum vardır. Birincisi vericinin kullandığı maske ve bu maskenin arkasına saklanmış olan gerçek duygudur. İkincisi ise alıcının maskenin arkasındaki gerçeği

görmesi ve görmemiş gibi davranmasıdır. Üçüncüsü ise görmemiş gibi davrandığı gerçeği ima ederek, kendisinden bu gerçeği saklanmasından üzülmeyeceği halde üzüntüsünü belirtmesidir. Buna durumun iç içe perspektif derinleşmesi diyoruz. Aynı durum yalan içinde geçerlidir. Tıpkı önünde ve arkasında ayna bulunan bir insanın iç içe birçok aynada hem yüzünü hem de ensesini görmesine benzemektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bunun yanında toplumsal ilişkilerde bazen hiç de etik olmayan bir biçimde kullanılan maskeleyen türleri vardır. Bu durumu Fransız sosyal psikolog Jean Maisonneuve şöyle ifade eder:

“Gündelik hayatta karşılaştığımız yapmacık tutumları saya saya bitiremeyiz. Çıkar, saygı, utanç, edep, üzüntü, dine bağlılığı... Bizi güzelleştireceğini, işimize yarayacağını ya da resmi kurallara uyacağını düşünüp de bürünemeyeceğimiz bir duygu yoktur. Zaten bu noktada konformizmi ve oportünizmi birbirinden ayırt etmek oldukça zordur.” (Maisonneuve, 2005)

Maskeleyen türlerinden bir başkası da gerçeğin saklandığını ifade ederek rahatsızlığınızı ve kırgınlığınızı ifade ettiğiniz zaman karşınızdaki insanın sizden daha kırgın ve suçlayıcı davranarak üste çıkması, maskeleyenin bir başka türüdür. Burada suçlanan kişi karşısındakinin yaptığı bir başka hareketin kendisi üzerinde yarattığı kırgınlığı gündeme getirir. Dilimizde *“Hem suçlu hem güçlü”* deyimini tam da bu durumlar için kullanılır, benzer şekilde *“Zeytinyağı gibi üste çıkmak”* veya *“Altta kalanın canı çıksın”* gibi birçok örnek mevcuttur. Maskeleyenin bir başka yöntemi ise kuşku veya kırgınlık durumlarında kullanılır: *“Aşk olsun! Sana ne zaman yalan söyledim.”* gibi benzeri söz kalıpları bu durumlar için uygundur (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Maskeleyenin bir başka yöntemi de karşınızdaki insanı paranoya, pimpirikli, aşırı hassas olmakla suçladığımızda görülür: *“Sende amma pimpiriklisin”* veya *“Buluttan nem kapıyorsun.”* aynı yöntemle bazı toplumsal yönlendirmeler de ustalıkla yapılabilmektedir. Ülkemizde veya dünyada ortaya çıkacak bazı tehlikeli ihtimallerin maskelenmesi ve gözden uzak tutulması için sistematik olarak *“paranoya düşüncelere sahip olmak”*, *“komplo teorisi üretmek”* veya *“insan mühendisliği taslamak”* gibi

ifadelerin medya vasıtasıyla yayılması da sistematik bir maskeleyme yöntemi olarak karşımıza çıkmakta, söylenenlerin aksine düşünenler paranoya, komplo teorisi üreten felaket tellalı etiketiyle suçlanmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Maskelenenin bir başka boyutu ise yöneltilen suçlamayı kabul ediyormuş gibi görünüp yapılan işin yarattığı olumsuz sonucu küçümsemeye görülür. Bunun için Türkçede “*Yaptım. Ne olmuş yani?*” veya “*Atla deve mi?*”, “*Bunda büyütülecek ne var!*”, “*Pireyi deve yapma!*” deyimleri kullanılır. İletişim anındaki sözlerle ifade ettiğimiz bu psikolojik ara noktalarının tamamının yüz ifadeleriyle de pekiştirildiğini, sesin vurgu, tını ve diliyle desteklendiğini biliyoruz (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Maskelene sadece duyguları ve gerçekleri maskeleyme olarak karşımıza çıkmaz. Aynı zamanda giyim kuşamla maskeleyme, tutum ve davranışla maskeleyme, sesin rengi ve tonuyla maskeleyme; mekânsal maskeleyme, diplomatik veya siyasal maskeleyme ile gizli servislerin ve güvenlik güçlerinin maskelemesi gibi sayısız maskeleyme örnekleri vardır. Bütün bunlar sözsüz iletişimin en önemli unsurları olarak modern yaşamın ara yüzü olarak etkin bir biçimde günlük hayatımızda yerini almıştır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Maskelemelerin çok iyi bilinmesi, bireysel ve toplumsal açıdan başarımızı doğrudan etkilemektedir. Bu yüzden maskeleyme, iletişim süreçlerinin en çok üzerinde durulması gereken noktaların arasında yer almaktadır.

Maskelene, kendi içinde kısa süreli maskeleyme ve uzun süreli maskeleyme olarak iki şekilde gerçekleşir. Kısa süreli maskeleyme ikili ilişkilerde psikolojik ara noktaların kapatılmasında anlık, saatlik ve günlük maskeleyme şeklinde kendisini gösterir. Satış ve pazarlamada, ikili görüşmelerde çok yönlü ve yaygın bir biçimde kullanılır. Ekman gerçek duyguların maskelendiği psikolojik ortamı şöyle tanımlamaktadır:

“Yüz ifadelerinde ve eyleme yönelik dürtülerde bunun bir saniyeden daha az sürdüğünü düşünmekteyim. Bunu bu şekilde öneriyor olmamın nedeni ise, insanların, yüzlerindeki bir ifadeyi, yüzde görünme süresini kısaltacak ve bunu başka bir ifade ile maskeleyecek şekilde çabucak değiştirip bozabilmeleridir.” (Ekman, 2014)

Kısa süreli maskelemede en çok kullanılan yöntemlerden birisi gülümsemedir. Hemen hemen her insan gerçek duygularını günde birçok kere gülümseyerek maskelemektedir. Gülümseyerek maskelemenin çok kolay ve sık olmasının sebeplerini Ekman şöyle açıklar:

“Gülümsemenin maskelemede daha fazla kullanılmasının sebeplerinden biri de, standart selamlaşmanın bir parçası olması ve üst düzey görüşmelerde çok sık kullanılmasıdır.” (Ekman, 2009)

Gerçek duygularımızı maskelemede gülümsemeyi çok sık olarak kullanmamızın en önemli sebepleri arasında iradi olarak çok kolay gerçekleştiriliyor olması ve sempati ifadesinin en kısa yolunu teşkil ediyor oluşudur.

Birçok suç ortamının kısa süreli maskeleme olayı ile gerçekleştiğini biliyoruz. Ülkemizde özellikle kapkaçılar ve anlık işlenen suçlarda özellikle dilencilerin kullandıkları bazı maskeleme olayları anlık maskelemeler arasında yer alır. Kalabalık ortamlarda bazı kapkaççıların bir çantayı sahibinin elinden hızla aldıktan sonra ceketinin veya kolunun altına saklayarak *“Tutun kaçıyor”* diye bağırp uzaklaşması tipik bir maskeleme olayıdır. Bu türdeki davranışları sergileyen kişi, kendisini masum bir insanı koruyan, iyi vatandaş olarak gösterip kalabalığın yol açmasını fırsat bilerek kaçmaya çalışır. İkincisi ise uzun süreli maskelemedir. Bu tarz maskeleme olayları günlük, haftalık olduğu gibi yıllarca sürebilmektedir. Ülkemizde birkaç kere tekrarlayan banker ve bankacılık krizlerine sebep olan ortamda müşterilerini görkemli ve büyüleyici bir mekânda karşılayarak kendisini çok zengin ve güçlü göstermek isteyen bankerlerin yaptıkları doğrudan ve uzun süreli maskeleme olayıdır. İkili diplomatik ilişkilerde bazı görüşmeler sırasında bildiği bir şeyi bilmiyormuş gibi görünme ve buna yapılan hazırlıkların tamamı uzun süreli maskeleme olayıdır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Suç çeteleri arasına sokulan güvenlik mensuplarının uzun süre bir suçlu gibi rol yapmaları da yine maskelemenin bir başka uzun süreli türünü oluşturmaktadır. Olayın gizli servisler boyutu ise sinemalara ve romanlara konu olacak kadar çok örnekle doludur. İngiliz gizli servisinin çok önemli birimlerinde görev yapan Kim Philby'nin aslında bir KGB'li ve Sovyet askeri olarak istihbarat için çalıştığının ortaya çıkması,

uzun yıllar almıştır. Yine soğuk savaş yıllarında birçok Sovyet casusunun ABD’de en üst görevlere kadar yükselme başarısı gösterdikleri ve kendilerini yıllarca sakladıkları bilinmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Gülümseme sık sık iş değiştirenlerin kullandığı bir maskedir. Gülümseme pek çok aldatmanın göstergesi olarak kullanılır. Aynı şekilde ağlama ve ağlamaklı olma durumu gerçek duyguları maskelemekte çok önemli bir yere sahiptir. Goethe’nin *“Yalanların en çirkini gözyaşlarıyla süslenenidir.”* Sözü burada hatırlatmakta yarar var.

Maskelemenin olumsuz yönü, etik olmasa da insanların yanıltılarak çıkar elde etmeye dayanan boyutudur. Buda çağdaş toplumların en önemli dertlerinden birisidir. Yanıltma mutlaka başarıya ulaşan bir yöntem olarak toplumda etkilidir. Sözsüz iletişim türü olan maskelemenin bunun için etkin bir vasıta olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Bunun yanında ikinci kişiliğe bürünme dediğimiz yöntem de bulunmaktadır. Bu yöntem genellikle psikolojik rahatsızlıklarda karşımıza çıkan çifte kişiliğe bürünme olarak da kendisini gösterir. Hasta her kimliği de kendisinin gerçek kimliği olarak benimser ve yaşamaya çalışır (Buna şizofren hastalığını örnek olarak verebiliriz).

Maskelemenin bir de sahne sanatı boyutu vardır: Maskelemenin özellikle sahne sanatlarında çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu yüzden yıllar süren eğitim sonucu tiyatro ve sinema sanatçıları sahne eğitimi almaktadır. Bunun sebebi sanatlarını, gereği gibi yerine getirebilmeleri için gerçek duygularını başka bir duygu alanına dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Bu ise yıllar süren bir eğitim ve tekrarla mümkün olmaktadır. Sanatçıların duygularını başka bir duyguya dönüştürmelerinde izlenen yollardan bir başkası da daha önce yaşanmış istenilen duyguları anılardan çıkararak kullanma çabasıdır. İkili iletişimin bazı alanlarında maskelemenin bu tekniği kullanılabilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Daha önce de belirttiğimiz gibi, bazı ünlü tiyatro sanatçılarının çok sevdikleri birinci derece yakınlarının ölümünün arkasından aynı gün içinde komedi türünde sergilenen bir oyunda rol almaları, yine bazı ses sanatçılarının çok üzüntülü oldukları bir anda sahneye çıkarak üzüntülerini belli etmeden sanatlarını icra etmeleri buna örnek

olarak gösterilebilir. Bu duruma bir noktada ikinci kişiliğe bürünme adımı da veriyoruz. Özellikle sahne sanatlarının hemen hemen tamamına yakın kısmında sanatçı ikinci kişiliğe bürünmektedir. İkinci bir kişiliğe bürünme, sahne sanatlarında kısmen veya tamamen olmak üzere kendi içinde ikiye ayrılabilir. Kısmen bürünmede ses sanatçılarının konserlerinde görünüş, giyim kuşam, sahne hareketleri ve sözlü iletişimle birleşir. Burada doğal bir gereklilik olduğu gibi izleyicinin göz zevki içinde bir gereklilik ifade eder. Daha sonra koreografi dediğimiz bir başka alan devreye girer. Burada sanatçının sahnede, televizyonda görünüşü ile olağan görünüşü arasında ciddi bir farklılaşma oluşabilir. Sahne sanatlarında sanatçı her zaman maskeleye becerisini iyi kullanamaz ve “*Ben oyuncusu*” dediğimiz bir kavramla rolündeki kahramanla özdeşleşir ve oyun bittikten sonra kendisini o kişilikten kurtaramaz. Bu sanatçı iyi bir sanatçı kabul edilmez. Gerçek sahne sanatçısı canlandırdığı karakterin farkında ve ondan ayrıdır. Bu oyuncuya “*O oyuncusu*” denir ve sahne sanatlarında gerçek başarılı oyuncu her kahramanı canlandırmaya hazır olan oyuncudur. Bir gün kral maskesi ile sahneye çıkarken, bir süre sonra uşak maskesiyle sahnede sanatını yerine getirir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Meslek gereği ikinci kişilik: Gizli servislerde, polislik veya benzer meslek gruplarında birey ikinci bir kişiliğe bürünür. Bu kısa süreli olduğu gibi uzun sürelide olabilir. Böyle durumlarda sözsüz iletişim konusunda özel yetenekleri olmayan ve eğitilmeyenlerin başarılı olabilmeleri söz konusu olamaz. Bu yüzden görevlendirilecek kişiler özel bir eğitim almaktadırlar. Kısa süreli operasyonlarda bazen resmi görevliler birden fazla kişiliğe bürüne bilmektedirler. Buna bağlı olarak görünüş ve beden dillerini etkin bir biçimde kullanmak zorundadırlar. Uzun süreli operasyonlara gelince gizli servis ajanı, görevini bazen ömür boyu sürdürmek zorunda kalmakta ve iki kişilik olarak yaşamaktadırlar (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yasal ve ahlaki olmayan alanlarda ikinci kişiliğe bürünmeye gelince, dolandırıcılar, sahtekârlar, kasa hırsızları ve dilenciler, ikinci kişiliğe bürünerek sanatlarını sürdürdükleri gibi gayri meşru ortamlarda özellikle fuhuş sektörünün bazı alanlarında kadınlar, ikinci bir kişiliğe bürünerek yaşamaktadırlar. Bazı durumlarda ise yıllar süren bu yaşayış sebebiyle asıl kişiliklerine dönmeden ölenlerde bulunmaktadır. Zaman zaman gazetelerde haber olarak okuduğumuz gibi ihtiyacı olmadığı halde

dilenen kişiler hayatlarını sefalet içinde sürdürdükten sonra öldükleri zaman banka hesaplarında milyonlarca lira çıkmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

İnsan vücudu nasıl halen gizemli bir dünyayı oluşturuyorsa bu gizemli dünyanın ilişkileri, bağlantıları, davranışları da bir o kadar gizemli bir bütünü oluşturmaktadır. İnsanı ve insanın ilişkilerini tam olarak anlamak kolayca belirlenmiş bir takım formüllerle olmamaktadır. Üzerinde titizlikle düşünülmesi, araştırılması ve değerlendirilmesi ile olabilmektedir. Bu tam anlamıyla insan ve davranışını anlamak anlamına gelmez. Nasıl bir insanı varlık olarak anlatmakta daha çok mesafe almamız gerekiyorsa insan davranışları ve ilişkilerini de anlamak için daha çok mesafe almamız gerekmektedir. Bu maskelemede olduğu gibi yalanda ve aldatmada, sözlü iletişimde olduğu gibi sözsüz iletişimde de geçerlidir. Kendisini bu konulara ciddi olarak adanmış bilim adamlarının tamamı bu konuda hemfikirdir.

7.5. Yalanı Ortaya Çıkarmak

Yalanın ortaya çıkmasına sebep olan bazı durumlar konusunda kişilerin dikkatleri çekilerek söylenen yalanların anlaşılmasına yardımcı olunabilir. Bu yardım ve yalan söylemenin zorlaşması ile gerçeklerin anlaşılmasını sağlamakta önemli bir etki yapar (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Paul Ekman'ın bu konudaki deneyimlerinden kaynaklanan değerlendirmesi popüler beden dili kitaplarının öne sürdüğü iddiaları şu sert sözlerle eleştirmektedir:

“Zira ne kadar önemli bir bilginin gelebileceğini öncesinden bilebilmek mümkün değildir. Bu haber, televizyon röportajlarını ve yazılı basın yazarlarını her zaman hayal kırıklığına uğratarak heveslerini kırmaktadır. Ama dediğim gibi, onlara aldatmayla ilgili yüzde yüz işe yarayacak bir davranış ipucu verebilmem mümkün değil. Böyle bir şey yok. Birinin yalan söylediğine dair yüzde yüz güvenilir bir belirti olduğunu söyleyen kişi ya yanılıyordur ya da şarlatandır.” (Ekman, 2014)

Yalanın anlaşılması için yüzde yüz bir belirti bulunmamakta birlikte bazı ipuçları ve belirtiler bize yalanı ortaya koymakta yardımcı olurlar. Bunların bir kısmı yapılan bilimsel araştırmalarla ortaya konulmuş bulgulardır. Bir kısmı ise genellikle gözlem ve deneyimler sonucu anlaşılabilen ipuçları ve belirtilerdir.

Bir kişi kendisine sorulan sorulara tereddütlü cevaplar veriyorsa bu cevaplar yalanı barındırıyor olabilir. Burada dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi, tereddütlü konuşan kişinin vereceği cevabın zorluğu, bilgi eksikliğinden mi kaynaklandığıının anlaşılmasıdır. Ortamın cevap veren kişi için heyecan verici veya korku duygusunu uyandırıcı bir nitelik taşıması da verilen cevabın içinde tereddütlü barındırır.

Yalancıların bir kısmının yalan söyledikleri süre içinde sürekli bir şeylerle oynadıkları, duraklayarak ve daha az akıcı şekilde konuştukları, anlamlı vurguları düzenli yapmadıkları ve normalden daha az akıcı konuştukları, ses tonu ve seslerinin dilinde de değişim yaşandığı görülür (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Duyguların ifadesi ile konuşma süresince kullandığımız ses arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu ilişki bizi mutluluğumuzu, sevincimizi, korkumuzu ve şaşkınlığımızı ifade eder; taklit edilmesi yüz ifadelerine göre daha zordur. Bu yüzden yalan söylerken en çok zorlanılan şey, ses dilinin söylenen yalanla uyumunun sağlanmasıdır.

Yoğun duygusal etki altında kalan bir kişinin genellikle bu duyguyu sağlaması güçtür. Ortamın duygulanmaya etkisi göz önünde bulundurularak kişinin duygu yoğunluğu ile verdiği bilgi ve davranışlar arasındaki ilişki bize yalan söyleyip söylemediği ile ilgili bilgi sızdırabilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Ortamın duygusal boyutu ve çağrışımlarının bulunması yalan söylemek için uygun bir ortamdır. Bir kişi eğer soğukkanlı bir karaktere sahipse söylediklerinin yalan olup olmadığı kolayca anlaşılabilir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Bazı televizyon programlarında gazeteciler gerçeği tam olarak ortaya çıkarmak için konuklarını ustalıklarla duygu ortamına çekerler. Yine ikili konuşmalarda kişinin kendisini kontrol ederek vereceği bilgileri denetlediği bir ortamdan duygu ortamına geçirilmesi ağzından bilgi kaçırmaya sebep olabilir. “*Ağzından bilgi kaçıрма*”, yalanın ortaya çıkarılmasında çok önemli belirti olarak kendisini gösterir. İnsanlık tarihi boyunca ve evrensel olarak bu durum bir insanın gerçek amaçlarını ortaya çıkarmakta etkilidir.

Yine bir kişinin hazırlıksız karşılaştığı bir ortamda tereddüt etmeden cevap vermesi, kabul veya reddetmesi de yalan söylediğine dair ipucu olabilir. Çünkü insanların hazırlıksız ortamda karar verme süreçleri konunun önemine göre kolay olmaz ve bir anlık bir karar verme veya tereddüt etme sürecinin geçmesini gerektirir. Eğer

böyle bir ortamda kişi hemen karar veriyorsa ya üzerinde düşünmeden karar veriyor izlenimi oluşur ya da bunu önceden kendisini hazırladığı izlenimi oluşturur. Eğer kişi, cevaplarını önceden hazırlamışsa o zaman davranışında yalana ait belirtileri araştırmak gerekir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yalanın ortaya çıkmasını sağlayan unsurlardan bir başkası da yalancının, kendisini yalan söylediği kişiden daha zeki kabul etmesidir. Hatta bazı kişiler böyle bir ortamda söylenen yalanın yaratacağı “*aptal yerine konma*” duygusunun şiddetinden de habersizdirler. Bu yüzden yalanların hiç açığa çıkmayacağını düşünürler. Bu durum onların hata yapma yüzdelerini sürekli arttırır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Aşırı öz güvenin yarattığı yalanın sızmasına sebep olan durumlardan biri de yalancının üçüncü şahıslara duyduğu güvendir. Çok güvendiğiniz bir kişinin yanında diğer bir kişiye yalan söylediğiniz zaman bu yalanın uzun süre gizi kalması, yanında yalan söylediğiniz kişinin size sadakatinin ve dostluğunun sürmesi gerekir. Aksi bir durumda yalan üçüncü şahıs tarafından ifşa edilebilir veya sızdırılabilir. Bu ifşa veya sızdırma, üçüncü şahsın beden dili davranışlarından hemen anlaşılabilceği gibi zaman içinde bizzat yalanı açığa çıkarması ile de anlaşılabilir. Bunun en tipik örneklerinden birisi 20. Yüzyılın büyük casusluk olaylarından birisinde ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği hesabına casusluk yapan John Walker kendisinden o kadar emindir ki, bu alandaki uzmanlığı ile eşine övünür. Daha sonra boşandığı eşi intikam amaçlı onu ihbar eder (Ekman, 2014).

Yalanın ortaya çıkarılması, söylenen yalanın sürdürülebilir olup olmaması ile ilgilidir. Çünkü sonucu kısa sürede alınacak iş ve olaylarla ilgili olarak söylenen yalanların sürdürülebilmesi mümkün değildir. Dilimizde “*Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.*” atasözü de tam da bunun için söylenmiştir. O halde söylenen yalanla gerçeğin anlaşılması için geçen süre arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Bu yüzden usta yalancılar genellikle sonucu uzun sürede anlaşılacak yalanlar söylerler. Bu yalanların önemli bir kısmı genellemelere dayanır. Özellikle usta falcıların gelecekle ilgili söyledikleri genellemeler yalanlarının açığa çıkmasını önler. Türkçede bir falcının “*Üç gün mü desem, üç hafta mı, üç yıl mı desem*” ifadelerinin arkasına sığınarak yaptıkları genellemeler, usta bir yalan yöneticisi olmalarının göstergesidir.

Yalanın kısa zaman sonra anlaşılacağı durumlarda ise yalan ya başka bir yalanla maskelenir ya da yalan olduğu ortaya çıkar. Bu durumda bir kişi bir yalanını başka bir yalanla kapatmak zorundadır ki, söylediği her yalan daha çok sızdırma yapar veya kendi içinde tutarsızlıklar barındırmaya başlar. Bu yüzden yalan, “doğurgandır” benzetmesi yapılır. Bir kere yalan söylemeye başladığımız zaman her yalan kendisinden türeyen bir başka yalanı tetikler. Böylesi durumlarda yalan söylemeyi alışkanlık haline getiren insanlar için “su içer gibi yalan söylüyor” deyimini kullanılır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bir kişi geçmişe ait bir olayı en ince ayrıntısına kadar detaylandırıyor ise anlattıklarını daha önce kurgulamış olduğu düşünülebilir. Böyle durumlarda da genellikle yalana ait belirtiler aramak gerekir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

İkili ilişkilerin süresi ile yalanın söylenişi arasında da bir bağlantı vardır. Uzun süreli ilişkilerde yalan daha kolay anlaşılır. Zira yalanın belirtilerini daha kolay anlamaya ve sızma konusunda daha fazla gözlem yapmaya olanak sağlar (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Gülme üzerine yapılan araştırmalarda daha 19. Yüzyılda gerçek gülme ile yalandan gülme arasındaki farkın anlaşılmasında yüz kaslarının hareketleri arasında farklılıklar bulunduğu görülmüştür. Buna göre, duygunun ifade ediliş biçimi sırasında eğer duygu gerçekse yüz kasları farklı, duygu taklit veya yalansa farklı gerçekleşmektedir. Bu yüzden yüz yüze iletişim süreçlerinde iyi bir gözlem, yalanın açığa çıkmasını sağlayabilir.

“Örneğin cana yakınlık izlenimi vermeye çalışan birisi gülümseyebilir ve göz temasında bulunabilir, fakat öne doğru eğilmek yerine konuşmakta olduğu insandan daha uzağa doğru eğilir.” (DePaulo, Stone ve Lassiter, 1981) (Taylor, Peplau, Sears, 2010)

Bir başka araştırmada da yalanla gülümseme arasındaki ilişkiye ve gülümsemenin yalan söyleme anında bastırılmasına vurgu yapılmaktadır. Bu da bizim yukarıda belirttiğimiz gülümseme ve yalanla ilgili bilgilerimizi destekleyici niteliktedir:

“Başarılı aldatıcılar yaygın olarak dinleyicilerinin gözlerinin içine bakar atlatıcı iletiyi verirken gülümsemeyi bastırırlar. Aldatma yeteneği, belirli toplumsal becerilerle ilişkili görünmektedir.” (Keatin ve Heltman, 1994)

Bazı yalancıların da yalan söyledikleri sırada göz bebeklerinin büyüdüğü ve suçluluk psikolojisi içinde kaygı ifadelerini dışa vurdukları gözlemlenmiştir. Yalan söyleme konusunda deneyimi olmayan bazı kimselerin de yalan söyledikleri sırada yüzlerinde bazı mikro ifadelerin muhatapların fark edeceği ölçüde görünüp kaybolduğu bilinmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yapılan araştırmalar kolay yakalanan yalanların içinde yağcılık ve mübalağanın bulunduğu yalanlar olduğunu göstermektedir. Yağcılık ve mübalağa, sadece yüz kaslarından ve ifadenin oluşma biçiminden değil aynı zamanda sesin abartılması ve değiştirilmesinden rahatlıkla açığa çıkmaktadır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bir kişinin kişiliği ve kimliği ile ilgili edinilmiş olan bilgi, söylediklerinin yalan olup olmadığının anlaşılmasında etkilidir. Kişinin daha önce yalan söyleyen bir kişi olarak tanınması ise yalanın anlaşılmasında oldukça önemli bir belirleyicidir. Bu durumda bile yalanın anlaşılması konusunda sıkıntı ortaya çıkabilmektedir. Çünkü yalan söyleyeceğinden kuşkulandığımız bir kişinin o gün bize yalan söyleyip söylemeyeceğini kestirmemiz bile güçtür (Taylor, Peplau ve Sears, 2010).

Yalanın anlaşılması için yukarıda saymış olduğumuz belirtilerin mesajın içeriği ile sağlamlasının yapılması halinde geçerli olacağını unutmamak gerekmektedir. Mesajı veren kişi hakkında elde edilecek ön bilgi ile mesajın hangi çıkara hizmet ettiğinin anlaşılması da yalanın anlaşılmasına yardımcı olabilecektir.

Yalanın anlaşılması ile deneyimler arasında büyük bir ilgi olduğu yapılan araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Yapılan yalan yakalama deneylerinden yalan söyleyenlere ait video görüntüleri deneklere izlettirilmiş yalan tespit oranlarının yüzde 50 civarında olduğu gözlemlenmiştir. Bu alanda çok daha geniş bir araştırma yapan Bond ve DePaulo, 22 bin 282 gözlemciyi içine alan 186 çalışmanın sonuçlarına dayanarak %54'lük bir sonuç elde etmişlerdir (Bond ve DePaulo, 2007). Bu durum,

lisans öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarla paralellik göstermektedir. Ancak Ekman ve arkadaşlarının 1999 yılında yaptıkları bir araştırmada (Ekman, O'Sullivan ve Frank, 1999), suç ve güvenlik alanlarında uzman kişilerin yalanı yakalama oranları, diğer meslek grubu çalışanlarına göre daha yüksek çıkmıştır. Buna göre, gizli servis elemanlarının yalan yakalama oranları, yüzde 64, Merkezi Haber alma Teşkilatında (CIA) çalışanların yüzde 73, polis komiserlerinin yüzde 67 oranında yalan yakalama başarısı gösterdikleri görölmektedir (Carter, 2011).

Yalanların anlaşılması konusunu iki ayrı boyutta ele alırsak:

Bunlardan birincisi; yalanlarla ilgili kamuda yanlış bir algının oluşması ve belirli davranışların yalan göstergesi olarak algılanmasıdır ki, bu yalanların anlaşılması konusunda ciddi bir bilgi kirliliğine sebep olmaktadır. Stromwell ve arkadaşları, 2000 yılında yaptıkları bir araştırmada, kamuoyunun yalan algısı ile ilgili bir anket uygulamışlardır (Stromwall, Granhag ve Hartwig, 2004). Bu çalışma ise daha sonra yalan üzerine yapılan çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılmıştır. Uygulama sonuçlarına göre, sözsüz iletişim açısından yalan söyleyenlerde görölen en sık beden hareketleri şöyle sıralanmıştır:

Yalancılar bakışlarını daha fazla kaçıırırlar.

Kendilerini daha fazla ayarlarlar (özellikle oturma durumlarını).

Yalancılar daha fazla baş (Kafa sallama) hareketi yaparlar.

Yalancıların konuşmaları daha az akıcıdır.

Yalancılar daha fazla el kol hareketi yaparlar.

Yalancılar daha fazla bacak hareketi yaparlar.

Yalancılar daha huzursuzdur.

Yalancılar daha fazla konum değiştirirler.

Yalancılar genel olarak daha fazla beden hareketi sergilerler (Stomwall, Granhag ve Hartwig, 2004).

İkincisi ise; bütünsel yaklaşımdır. Nitekim yalancılar en ince ayrıntıları hesaplayarak yalanlarını bu detaylar üzerine kurarak mesajlarını ikna edici bir biçimde anlatabilirler. Bunun için hazırlık yapabilirler. Ama aynı olayı, aynı titizlikte aynı detay özelliklerine bağlı olarak ikinci kere tekrarlayamazlar (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016). Oysa yalana ilişkin en nesnel bulgular olarak gösterilen bilgiler genel geçer bir ölçü içeremez:

Yalancıların yanıtları daha az inanılabilir.

Yalancıların öyküleri daha az ayrıntı içerir.

Yalancılar daha fazla dolaylı yanıt verirler.

Yalancılar kendilerine daha az gönderme yaparlar.

Yalancılar bir öyküyü kronolojik olarak daha doğru anlatırlar.

Yalanlar daha olumsuz sözler içerir.

Yalanlar daha fazla duygu durumuyla ilişkili bilgi verir. Yalancılar daha az algısal bilgiye sahiptirler (Stomwall, Granhag ve Hartwig, 2005).

David Carter'in *Suç Psikolojisi* kitabında yalanı anlamak için dikkat edilecek noktalar şöyle belirlenmiştir:

Eleştirel bir düşünme sistemine sahip olmak,

Konuşma sırasında etkili sorular sorabilmek,

Önemli bilgileri muhataba açıklamamak,

Olay, durum ve bağlam konusunda ön araştırma yapmış olmak,

Zaman zaman daha önce anlatılanları tekrarlatmak,

Yalan ve yalancılıkla ilgili kalıp yargılardan kaçınmak,

Yalancıların davranışlarını doğal davranış ve yapay davranış algısı çerçevesinde gözlemleyerek değerlendirmek (Carter, 2011).

Bilim adamları kontrollü yalan söyleyenlerin uzun süre bunu sürdüremeyeceklerini ileri sürseler de eğitilmiş insanların yıllarca bunu başarıyla yaptıkları bilinmektedir. Bu yüzden Virj çalışmasının epilog bölümünde yalanla gerçek arasındaki farkın her zaman anlaşılmasının mümkün olmadığı yorumunu yapmaktadır (Virj, 2008).

7.6. Yalan Makinesi

Yalanları nesnel olarak tespit etmek üzere özellikle suç araştırmaları ve istihbarat çalışmaları sırasında çok yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda üzerinde durulan varsayımlar ve geliştirilen cihazları kendi içinde sınıflandırmak gerekmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

İlk çalışmalar bir insanın yalan söylerken merkezi sinir sisteminde bir takım değişmelerin olacağı varsayılarak geliştirilen mekanik sistemlerdir. Bu sistemler halen daha yaygın olarak kullanılıyor olsa da gerçeği ortaya çıkarmakta çoğu kez başarısız olmuşlardır. Özellikle suç ve ceza gibi hukukun en önemli alanlarında, makinenin hatalı değerlendirmeler yapması, doğuracağı hukuki hataları sebebiyle güvenilir bir araç olarak kabul görmemektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016):

“Bir astsubayın, komşusu olan bir başka astsubayın çekici karısını çıplak bir şekilde ölü bulan ilk kişi olduğu vakayı düşünün. Sorgulama sırasında, kadını öldüren kişinin kendisi olmadığını söylediye de, yalan makinesi adını verdiğimiz poligraf testinde üç kez başarısız olmuştu. Fiziksel kanıtlar gerçek katilin suçunu itiraf etmesine yol açtığında ise astsubay nihayet temize çıkmıştı. Peki bu kişi yalan makinesi testinde nasıl başarısız olmuştu? Çünkü bu komşusuna karşı her zaman cinsel fantaziler besliyordu ve kadının çıplak bedenini gördüğünde, ölü olsa bile cinsel olarak uyarılmıştı. Bunları hissetmiş olduğu içinse çok büyük suçluluk hissediyordu. Kadının ölümü ve cesedini bulduğuna dair kendisine her soru sorulduğunda, bu suçluluk duygusu uyanıyordu ve bu duygu da onun yalan makinası testinde başarısız olmasına sebep oluyordu.” (Ekman, 2014)

Yukarıdaki gibi birçok örnek yalan makinesinin gerçekleri bulmakta yetersiz kaldığını görünce teknolojinin de gelişmesiyle daha hassas cihazlar geliştirme çabaları

hızlanmıştır. Bu yeni araçlar arasında Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme (FMRG) bulunmaktadır. Bu cihazın kullanımının çok özel bir ortam içinde gerçekleşmesine ve pahalı bir yöntem olmasına rağmen ilgi gördüğünü de biliyoruz. Artık FMRG, sadece sağlık alanında değil gerçeklerin anlaşılması için güvenlik ve hukuk sistemi içinde de kullanılmaya başlanmıştır (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Bunun yanında vokal stres analizi adını verdiğimiz ses dalgalanmaları ile duygularımız arasındaki ilişkiyi çözmekte kullanılan cihazlar da geliştirilerek kullanılmaya başlanmış, çok gelişmiş bilgisayar sistemlerine kaydedilen ses bilgileri ile suça ve güvenliğe ait ses bilgileri arasında karşılaştırmaların yapıldığı bilgisayar yazılımları geliştirilmiştir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016).

Yalan söyleyen insanın ses tonu doğru söylediğindeki tonundan bazen hiç farkı yokmuş gibi düşünülür. *“Fakat sesin elektronik çözümlemesi yalanı oldukça doğru olarak ortaya çıkarmaktadır.”* (Taylor, Peplau, Sears, 2010)

Bir başka yöntemde ise yüz işaretleme ile ilgili yapılan çalışmalar sonucu bir yüzün biyolojik, hatta kültürel davranışlarının depolanabildiği yüzün milimetreden daha küçük alanlarındaki değişimi işleyen bilgisayar yüz analiz sistemleri bulunmaktadır. Bunların özellikle güvenlik ve istihbarat amaçlı kurumlara; gümrük, hava meydanları ve benzeri merkezlere de kademeli olarak yayıldığı görülmektedir (Alemdar Yalçın ve Selda Adiller, 2016:).

Bütün bu çalışmalara rağmen yalanı gerçekten ayıracak nesnel bir mekanik sistem oluşturulamamıştır. Bu yüzden bu cihazların kullanımı ciddi etik sorunlar yaratmaktadır:

“Etik yönden tartışma yaratan iki konu, geçerliği tam olarak kanıtlanmamış bu tespit yöntemlerinin insan üzerinde uygulama alanı bulması ve kişinin bilişsel düşünce süreçlerine izinsiz, iradesi dışında girilebilmesidir. Nöroetiğin “bilişsel özgürlük” kavramıyla dikkat çektiği bu sorun alanında uygulamalar henüz, toplumsal ve kamusal anlamda yeterince tartışılmış ve cevaplanmış değildir. Yalan tespit tekniklerine

toplumda var olan ilgi ve merakın yükselmesi ile tartışmalı noktaların genişleyerek artacağı öngörülebilir.” (Ergen ve Ülman, 2012)

Bazı sözsüz iletişim hareketleri diğerlerine göre yalanın daha çok açığa çıkmasını sağlar. *“Örneğin gülümsemenin yalan söylerken ki kassal gerilimi doğruyu söylerken olduğundan farklıdır.” (Ekman, Freisen ve O’Sullivan, 1998)*

Bu konuda yapılan araştırmalarda jestlerin mimiklere göre yalanı açığa çıkarmakta daha belirleyici olduğunu ortaya çıkarmıştır:

“Birçok çalışma (örneğin Zuckerman ve ark. 1981), bedenın yalanı ele vermeye yüz ifadelerinden daha eğilimli olduğunu ortaya koymuştur. Dilin sözsüz yönleriyle ilgili ipuçları da bilgi sızdırabilir, çünkü vücutta olduğu gibi sesin tonu yüz ifadelerinden daha az kontrol edilebilir. Örneğin yalancılar yüz ifadelerini değiştirmede, yani bastırmada ya da abartmada ses tonunda olduğundan daha yetenekli olabilirler.” (Taylor, Peplau, Sears, 2010)

Yalan, maskeleye, aldatma yöntem ve teknikleri konusunda birçok örnek bulunmaktadır. Bu örnekler içinde en dikkat çekicisi, içinde Türkiye’nin de bulunduğu geniş bir coğrafyada nefes kesen bir casusluk organizasyonunun gerçek hikayesini anlatan Cengiz Abdullayev’in romanı gösterilebilir.

İzmir bağlantılı bir Bulgaristan Türk’ü ailenin geçirdiği trafik kazası sonucu, ailenin genç çocuğunun yerine geçirilen bir KGB ajanının önce İzmir, sonra ABD’ye giderek burada ABD silah sanayisine sızması, 20 yıl boyunca tanınmış bir iş adamı olarak çalışmalar yapması ve 1990’lı yıllarda açığa çıkması üzerine baş döndürücü bir operasyonla Sovyetler Birliği’ne kaçırılmasını anlatan hikâyede bir ajan ve irtibat elemanı arasındaki telefon konuşmasını kayda alan FBI ve CIA’den ses uzmanlarının yaptıkları dilbilimsel analiz, teknolojik ve bilimsel olarak bu konuda gelinen noktayı göstermesi bakımından önemlidir:

“Linguist ve psikologların analiz sonuçları artık hazırđı. Defalarca kaseti dinleyen linguistler, konuşan şahsın ana dilinin İngilizce olmadığına, Amerika’ya gelmeden önce uzun yıllar başka bir dilde konuştuğuna karar verdiler. Bu dilin hangi dil grubundan olduğunu, uzmanlar uzun müddetçe tartıştı. Ama bu o kadar önemli

sayılmazdı. Konuşma tarzından, ses tonundan, aksandan ve solumadan yola çıkarak konuşanın robot resmi hazırlandı.” (Abdullayev, 2000)

8. SONUÇ

Tezimizi hazırlarken ele aldığımız konulara genel olarak bakmamız gerekirse; yaptığımız çalışma sözsüz iletişimi bir bütün halinde ele alma, sınırlılıklarını ve kapsamını belirleyerek tanımlama çalışmasıdır.

Sözsüz iletişim, günlük hayat içinde binlerce örneği ile iç içe olduğumuz, yaşadığımız, kullandığımız iletişim araçlarından biridir. Sözsüz iletişim alanı üzerinde kesin yargılarla konuşulması çok zordur. Bu yüzden özellikle kesin yargılarda bulunan unsurlar üzerinde dikkatle ve titizlikle durmak ve düşünmek gerekmektedir.

Sözsüz iletişimin önemi konusunda bilimsel araştırmalar yaparak nesnel sonuçlara varmak genellikle çok güçtür. Çünkü her insanın beden dilini oluşturan çok karmaşık süreçler bulunmaktadır. Bu süreçlerin her biri, sözsüz iletişimin birer önemli unsurunu oluşturur. Bu yüzden belirli hareketlerin belirli anlamını çağrıştırması insandan insana ve durumdan duruma değişiklik gösterir.

İnsanlar arasında 20.000 farklı yüz ifadesi belirlenmiştir. Toplam 700 bin farklı fiziksel jest, yüz ifadesi ve hareket olduğu bilim adamları tarafından ortaya konulmaktadır. En kısa etkileşimde bile bu iletişim araçları çok büyük sayıda, anlık olarak kendiliğinden kullanılabilir. Bu yüzden ikili ilişkilerde önemi inkâr edilemez. İletişim teknolojilerinin baş döndürücü bir hızda geliştiği çağımızda insanların halen büyük meydan toplantıları düzenlemeleri, sesli ve görüntülü telefon teknolojilerinin gelişmesine rağmen bir araya gelerek toplantı yapmaları, bu toplantılarda oluşturdukları sempati, antipati ve ilk izlenim, sözel olmayan iletişimin tartışmasız önemini göstermektedir.

Sözsüz iletişim unsurlarının birbirinden kesin çizgilerle ayrılması mümkün olmadığı gibi kesin çizgilerle bir beden veya yüz ifadesinin diğerinden ayrılması da çok zordur. Bu yüzden kalıp yargılar arasında daha titiz değerlendirmeler yapılmalıdır.

Bütün bu zorluklara rağmen hayatımızın içinde ve hayatımızın ve bedenimizin doğal bir parçası olan sözsüz iletişim becerimiz, iletişimdeki başarımızın önemli unsurlarından biridir. Özellikle hayatın kriz, bunalım veya duygusal yoğunluğu yüksek

olan durumlarında bazen olayların akışını değiştirecek kadar büyük öneme sahip olduğu düşünülebilir.

Bizim tarihimizde bu konuda verilecek çok örnek vardır. Sultan Alparslan'ın kefeni simgeleyen beyaz bir elbise giyerek askerleriyle konuşması; Yavuz'un atını sürerek tek başına sefere devam etmek üzere yola koyulması üzerine ordunun onu takip etmesi, sözsüz iletişimin bir anlık gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

Sözsüz iletişim insanlık tarihi boyunca insanları doğrudan ilgilendirmiştir. İlgilendirmeye de devam edecektir. Bu yüzden çok eski bir mazisi vardır. Sözsüz iletişimin geçmişten gelen birikimleri de sözsüz iletişim algısı üzerinde olumlu ve olumsuz etki bırakmaktadır. Bunlardan özellikle Aristo ve Darwin'in genellemeleri sözsüz iletişimle ilgili bazı konularda günümüzde de etkili olmaktadır. Hatta Darwin'in görüşleri konusunda bilim dünyası neredeyse ikiye bölünmüş durumdadır. Dolayısıyla sadece günümüzdeki araştırma ve bulgularla sözsüz iletişimi değerlendirmek doğru olmaz. Sözsüz iletişimin tarihsel boyutuna bakmak gerekir.

Sözsüz iletişimin önemine dair birçok örnek vermemiz mümkündür. Bizim üzerinde önemle durduğumuz nokta, Türkiye' de algılandığı gibi “*Sözsüz iletişim, iletişimin en önemli unsurudur. Diğer iletişim unsurları ise ikinci plandadır veya önemsizdir*”, gibi bir kalıp yargının yanlışlığını ortaya koymaktır. Ne var ki sözsüz iletişim, iletişimin unsurlarından sadece biridir. Bütünü değildir. Diğer iletişim unsurları ile birbirlerini tamamlayarak anlamsal bir bütün oluşturur. Bazı yazarların ısrarla belirttikleri gibi iletişimin diğer unsurları ile sözsüz iletişim arasında genel geçer bir değişmez orandan söz edilemez. Zaman zaman tek başına önem taşıırken, bazen de çok az etkisinin olduğunu görürüz. Mesela telefonla kurulan iletişimde paralang¹⁸ unsurları dışında hemen hemen hiçbir etkisi yoktur.

Üzerinde durulması gereken noktalardan biride sözsüz iletişimin beyindeki macerası'nın ortaya çıkarılmasıdır. Çünkü insan davranışlarının tamamına yakını beyin tarafından algılanmakta, tasarlanmakta, oluşmakta ve uygulanmaktadır.

¹⁸ Paralanguage: Yan dil.

Üzerinde durulması gereken noktalardan bir başkası ise sözsüz iletişimin insani ve sosyal bilimlerin birçok alanıyla ilgili olmasıdır. Hayata ait her noktada sözsüz iletişimin az veya çok etkisi olduğunu görürüz. Aynı zamanda mühendislik, mimari, elektronik ve şehir planlaması gibi teknik bilimler alanında da sözsüz iletişim unsurlarının etkisi vardır.

Güzel sanatların tamamına yakın kısmı da sözsüz iletişim becerisi ile az veya çok ilgilidir. Müzik, resim, heykel, tiyatro ve sinema gibi sanat alanları sözsüz iletişimin temel unsurları ile adeta bütünleşmiştir. Sahne sanatlarındaki yeri ile plastik sanatları arasındaki yeri ve önemi birbirinden farklı bir önem arz etmektedir. Bu yüzden sözsüz iletişim alanında doğru ve güvenilir bilgilere ulaşılabilmesi için kaliteli bilimsel araştırmaların bir koleksiyon halinde basılması alışkanlığı sözsüz iletişim araştırmaları için de gerçekleştirilmelidir. Bu, bir üniversite veya bir bilimsel araştırma kurumunun destekleyeceği bir proje haline getirilebilir. Bunun özellikle sözsüz iletişimle ilgili olarak gerekliliğini bir kere daha vurgulamalıyız. Çünkü sözsüz iletişimle insani ve sosyal bilimlerin hemen hemen tamamı ilgilenmekte ve her biri sözsüz iletişimin bir alanı ile ilgili bilimsel araştırma yapmakta ve çok sayıda dergide yayınlanmaktadır. Bir araştırmacının bunların tamamına ulaşması ve bir araya getirmesi en azından çalışma zamanı bakımından imkânsızdır.

Sözsüz iletişimin de tıpkı sözlü iletişimde olduğu gibi iki boyutu vardır: Bunlardan birincisi **anlama** boyutudur. Yani bir beden ve yüz ifadesinin doğru anlaşılması ve anlamlandırılması iletişimin başarısı açısından önemlidir. Aynı şekilde ikinci boyutu olarak sözsüz iletişimin **bir duygu, düşünce veya amacı anlatmaktaki etkisi** de tartışılmaz öneme sahiptir. Bu yüzden hayatın insanı ve toplumu kuşatan her alanında sözsüz iletişim varlığını hissettirir. Bu yüzden sözsüz iletişime belirli bir sistematik¹⁹ içinde bakılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Bu bölümde üzerinde durmamız gereken en önemli noktalardan biri de hayatımızı çepeçevre saran bu iletişim becerisinin tanımını ve sınırlılıkları konusunda da azami titizliğin gösterilmesidir. Her beden hareketinin nerede başlayıp nerede bittiğini, hangi işlevlerin karşılığı olduğunu bilmek gerekir. Eğer buna dikkat edilmezse kavram

¹⁹ Sistematik: Yöntemli, Sistemli, Düzenli

bugün ülkemizde olduğu gibi bir biri içine girmiş, zaman zaman bir biri ile çelişen, karmakarışık yargıların ortaya çıkmasına sebep olur. Kapsam ve sınırlılıklar bölümünde konunun üzerinde durmamızın sebebi budur. Sözsüz iletişimle ilgili yüzeysel ve karmaşık algının ortadan kaldırılması açısından sistematik yaklaşımın gerekli olduğu düşünülmektedir.

Hiç kuşkusuz insanoğlu biyolojik ve zihinsel yapısı itibariyle son derece karmaşık bir yapıyı oluşturmaktadır. Bu yapısı sebebiyle sözsüz iletişim becerisi de bir o kadar karmaşık unsurlar bütünüdür. Bu beceri içerisinde detay gibi görünen bir unsurun, iletişim anında büyük önem taşıdığını bazen hayretle görmek mümkündür. Bu yüzden Batı ülkelerinde en ince ayrıntısına kadar sözsüz iletişim becerisi araştırılıp değerlendirilmektedir. Bizim ülkemizde de bu alana ait bütün unsurların titizlikle ve sabırla incelenmesi ve araştırılması gerekmektedir.

Sözsüz iletişim araştırmaları konusunda kamu kurumlarımıza da görevler düşmektedir. Amerika ve Avrupa'daki çalışmaların önemli bir kısmının adalet bakanlıkları, gümrük bakanlıkları veya birimleri, güvenlik ve istihbarat kurumlarınca desteklenmesi sonucu sözsüz iletişimle ilgili önemli bilgilere ulaşıldığını belirtmemiz gerekmektedir. Sözsüz iletişimin bazı alanlarındaki önemli bilgilerin de yine bu desteklerle ortaya çıktığı gerçeğini burada vurgulamakta fayda vardır. Dolayısıyla Batıda olduğu gibi ülkemizde de sözsüz iletişimin önemi hususlarında kamu kurumu yetkililerinin çalışmaları desteklemeleri, oluşmuş bilgi boşluğunun doldurulmasında katkıda bulunacaktır. Bununla birlikte sadece yukarıda saydığımız alanlar değil, satış ve pazarlama, yönetim, radyo televizyon ve halkla ilişkilerin tamamında sözsüz iletişim üzerinde durulması elzemdir.

İletişim toplum hayatının her bölümünde her an var olan süreçler arasında yer alır. İnsanların birbirleri ile sağlıklı iletişim kurmalarında sözsüz iletişimin rolünü göz ardı etmememiz, bireysel gelişim sürecinde sürekli bir eğitim sistematığı içinde günlük hayatın içine katmamız gerekmektedir.

Bu çalışmamızın temel amaçlarından birisi sadece farkındalık yaratarak sözsüz iletişimin önemini ortaya koymak değildir. Sözsüz iletişimin etkin ve verimli bir biçimde hayatın içindeki gerçek yerini almasını sağlamanın yol ve yöntemini bulmaktır.

Bizim çalışmamız da dâhil olmak üzere bu alanda yazılmış olan bütün kitap ve makalelere eleştirel bir mantıkla bakılmalıdır. Bu bakışla elde edilen bilgilerle toplumsal gerçekler arasında bir uyum olup olmadığını düşünmek doğrularını bulmakta bize yardımcı olacaktır.

9. KAYNAKÇA

- Alemdar YALÇIN - Selda ADİLLER (2016). *Sözsüz iletişim (Şehir Efsanesi Olarak Beden Dili)*. İstanbul: Matsis Matbaası.
- Abdullayev, C. (2000). *Araf'tan kurtuluş I- bir KGB'linin gerçek yaşam öyküsü*. (Çev. Aliyev, E. A.). İstanbul: Kaknüs
- Aiello, J.R. & Cooper, R. E. (1972). *Use of personal space as a function of social affect. Proceedings of Annual Convention of the American Psychological Association, 207-208.*
- Argyle, M. & Ingham, R. (1972). Gaze, mutualgaze, and proximity. *Semiotica, Sayı 6. Ss. 32-49.*
- Argyle, M. (1975). *Bodily communication*. New York: Internatiol University Press.
- Argyle, M. (1971). *The psychology of interpersonal behaviour*. Harmondsworth, UK:Penguin.
- Aronson, E.; Wilson, T. & Akert, R. (2012). *Sosyal psikoloji*. (Çev. Gündüz, O.). İstanbul: Kaknüs.
- Arslan, H. & Evlice, E. Y. (t.y.). *Psödologia fantastika (düşlemsel yalan)*. *Kriz Dergisi. 3(1-2), 57-60: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/21/70/673.pdf>*
- Birdwhistell, R. (1970). *Kinesics and context: essays on bady movement comunication*. Philedelphia: University of Pensilvania Press.
- Burgoon, K. J.; Buller, B. D. & Woodhall, G. W. (1989). *Nonverbel Communication: The Unspoken Dialog*. New York: Harper and Row Press.
- Bovalo, G. (1974). *Tercüman 1001 Temel eser*. İstanbul
- Bond, C. F. Ve DePaulo, B. M. (2007). *Individual differences in detecting deception*. Manuscript submitted publication.

- Calvin, H. W. & Ojemann, A. O. G. (2009). *Neil'in beyniyle konuşmalar*. (Çev. Koca, G.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Carter, D. (2011). *Suç psikolojisi*. (Çev. Dönmez, A.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Cary, M. S. (1978). *The Role Of Gaze In The Initiation Of Conversation*. *Social Psycholog*. Sayı 41 Ss. 269-271.
- Crusco, A. H. & Wetzel, C. G. (1984). *The midas touch: the effects of interpersonal touch on restaurant tipping*. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 10(4), 512-517.
- Cüceloğlu, D. (2009). *İnsan ve Davranışı: psikolojinin temel kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (2011). *Yeniden insan insana*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Çelebioğlu, Â. (1998). *Eski Türk edebiyatı araştırmaları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı
- Depaulo, B. (1992). Nonverbal behavior and selfpresentation, *Psychologic Bulletin*, 111.
- Dovidio, J. F., & Ellyson, S. L. (1985). Patterns of visual dominance behavior in humans. S. Ellyson Ve J. Dovidio (Ed.), *Power, Dominance, And Nonverbal Behavior* (S. 129-49). New York: Springer.
- Ehninger, D.; Gronbeck, E. B. & McKerrow, E. R. (1986). *Principles and types of speech communication*. (10. Baskı). Scott, Foresman & Co.
- Ekman, P. (1982). *Emotion of the human face*. New York: Cambridge Universty Press.
- Ekman, P. (2009). *Ne düşündüğünü biliyorum*. (Çev. Karababa, E.). İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Ekman, P. (2014). *Yalan söylediğimi nasıl anladın?*. (Akter, İ. E.). (3. Baskı). İstanbul: Okyanus Yayınları.

- Ekman, P.; Friesen, W. V.; O'Sullivan, M.; Chan, A.; Diacoyanni-Tarlatzis, I.; Heider, K.; Krause, R.; LeCompte, W. A.; Pitcairn, T.; Ricci-Bitti, P. E.; Scherer, K.; Tomita, M. & Tzavaras, A. (1987). *Universals and cultural differences in the judgments of facial expressions of emotions. Journal of Personality and Social Psychology, 53(4), 712-717*
- Ekman, P., O'Sullivan, M., Farnk, M. G. (1999). *A few can catch a liar. Psychological Science, 10, 263-266*
- Ellsworth, P.C., Carlsmith, J. M. & Henson, A. (1972). The stare as a stimulus or flight in human subjects: a series of field experiments. *Journal of Personality and Social Psychology, 21, 302-311.*
- Ergen, M. & Ülman, I. Y. (2012). Nörobilim, nöroteknoloji, yalan tespiti ve etik. *Acibadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, Cilt 3, Sayı 3. http://acibadem.dergisi.org/pdf/pdf_AUD_138.pdf [Erişim:20 Şubat 2017, Saat: 15.50].*
- Fisher, J. D.; Rytting, M. & Heslin, R. (1976). Hands touching hands: affective and evaluative effects of an interpersonal touch. *Sociometry, 39(3), 416-421.*
- George, N., Driver, J. & Dolan, J. R. (2001). *Seen gaze-direction modulates fusiform activity and its coupling with other brain areas during face processing. NeuroImage, 13, 1102-1112.*
- Green, R. (1998). *The 48 laws of power*. USA: Wiking Yayınları
- Hacip, Has, Y. (1991). *Kutadgu bilig. (Çev. Arat, R.). Ankara:T.T.K.*
- Hall, J. A. (1984). *Nonverbal sex differences: communication accuracy and expressive style*. Baltimor: John Hopkins University Press.
- Haviland, P.; Prins, H. E. L.; Walrath, D. & McBride, B. (2008):102-115. *Kültürel antropoloji. (Çev. Sarioğlu, İ. D. E.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.*
- Henley, N. (1977). *Body politics: power sex and nonverbal communication*. Englewood Cliffs, NJ Prentice-Hall. (Aronson ve Ark. 2012:190, 2008:792).

- Henley, N. M. & Harmon, S. (1985). The nonverbal semantics of power and gender: aperceptual study. S. L. Ellyson ve J. F. Dovidio (Ed.), *Power, Dominance, And Nonverbal Behavior* (S.151-64). New York: Springer. (akt. Aronson.)
- Henley, N. M. (1973). The politics of touch. P. Brown (Ed.), *Radical Psychology* (S. 421-33). New York: Harper & Row. (akt. Aronson.)
- Herrera, A. C. "Talking Points" Seattle Sun Times, 4 Şubat 2005
- Hogan, K. (2012). *Etkili iletişimin önündeki sekiz engel*. (Çev. Düzgün, Ö. M.). İstanbul: Yakamoz Yayınları
- Hogg, A. M. & Vaughan, M. G. (2007). *Sosyal psikoloji*. (Çev. Yıldız, İ. & Gelmez, A.). İstanbul: Ütopya Yayınları
- Hortaçsu, N. (2012). *En güzel psikoloji sosyal psikoloji*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Jones, E. S. & Yarbrough, E. (1985). A naturalistic study of the meanings of touch. *Communication monographs*. 52,1.
- Kendon, A. (2004). *Gesture visible action as utterance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keatin, C. F. & Heltman, K. R. (1994). Dominance and deception in children and adults: are leaders the best misleaders? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 312-321.
- Kleinke, C. L. (1986). Gaze and eye contact: a research review. *Psychological Bulletin*, 100(1), 78-100.
- Kleinke, C. L., Bustos, A. A., Meeker, F. B. & Staneski, R. A. (1973). Effects of self-attributed and other-attributed gaze on interpersonal evaluations between male and females. *Journal of Experimental Social Psychology*, 9, 154-163.
- Kotku, Z. M. (1975). *Tasavvufi ahlak*, (C. 2-3). İstanbul: Bahar Yayınları

- Kraut, E. R. & Johnson, E. R. (1979). Social and emotional messages of smiling: an ethological approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1539-1553.
- Landis, C. (1924). Studies of emotional reactions. 11. General behavior and facial expression. *Journal of Comparative Psycholog*, 4(5), 447-510. (akt. Turhan, 1941).
- Leary, R. M. & Kowalsky, M. R. (1995). *Social anxiety*. New York: Guilford Press.
- Maisonneuve, J. (2005). *Sosyal psikoloji-kültür kitaplığı 8. (Çev: Aktar, E.)*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Marrone, G. Ve Puppa, P. (2007). *Encyclopedia of Italian literary studies*. New York: Routledge.
- Majör, B. & Heslin, R. (1982). Perceptions of same-sex and cross-sex reciprocal touch: It's better to give than to receive. *Journaly Of Nonverbal Behavior*. Sayı 3. Ss. 148-63
- Milburn, A. M. (1998). *Sosyal psikolojik açıdan kamuoyu ve siyaset. (Çev: Dönmez, A. & Duyan, V.)*. Ankara: İmge.
- Odacı, N. (2012). "Öğretmenlerin, Öğrenciler Üzerinde Etkili Olan Beden Dili Hareketlerinin Tespiti", *Uygulamalı Eğitim Kongresi 13-15 Eylül 2012*.
- Panofsky, E. (1983). *Meaning in the visual arts*. Yer: Universty of Chicago Press.
- Patterson, M. L. & Sechrest, L. B. (1970). Interpersonal distance and impression formation. *Journal of Personality*, 161-164.
- Pei, M., (1965). *The stoiy of language*. (2. Baskı). Philedelphia, PA: Lippincott.
- Rosenthal, R.; Hall, J., A.; DiMatteo, M., R.; Rogers P., L. & Archer, D., (1979). *Sensivity to nonverbal communication, The PONS test*. Baltimore: John Hopkins University Press.

- Russell, J. A., & Fernandez-Dols, J. M. (1997). *The psychology of facial expression: studies in emotion and social interaction*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Russell, J. A., & Bachorowski, J. A., Fernandez-Dols, J. M. (2003). *Facial and vocal expressions emotion*. *Annual Review of Psychology*, 54, 329-4.
- Schere, R. K. (1986). Vocal affect expression: a review and model for future research. *Psychological Bulletin*, 99, 2, 143-165.
- Sebeok, Th. A.; Umiker-Sebeok, J. & Kendon, A. (1981). *Nonverbal communication, interaction, and gesture*. New York: Mouton Publishers.
- Smith, A. (1986). *İnsan beyni ve yaşamı*. (Çev: Ebcioğlu, N.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Stromwall, L. A., Granhag, P. A., & Hartwing, M. (2004). Practitioners' beliefs about deception. In P. A. Granhag & L. A. Stromwall (Eds.), *Deception detection in forensic contexts* (pp. 229-250). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Şemsettin, Sâmî. (2004). *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Taşköprîzâde A. E. (1313). *Mevzû'âtü'l-Ulûm, mütercim: Kemâleddin Mehmed Efendi*, İkdâm Matbaası, C.I.
- Taylor, E. Sh.; Peplau, A. L. & Sears, O. D. (2010). *Sosyal psikoloji*. (Çev. Dönmez, A). Ankara: İmge Yayınevi.
- Toy, S. (2007). *Mühendislik ve hukuk fakültesi öğrencilerinin iletişim becerileri açısından karşılaştırılması ve iletişim becerileriyle bazı değişkenler arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Thomson, A. (2003). Issues at stake in eighteenth-century racial classification. *Cromohs*, 8, 1-20.

Turhan, M. (1941). Yüz ifadelerinin tefsiri hakkında tecrübi bir tetkik, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No:149. *Edebiyat Fakültesi Pedagoji Enstitüsü Neşriyatından* Cilt:2, İstanbul, 1941:30-36-42-70-99-104-111

Virj, A. (2008). *Detecting lies and deceit. (2. Baskı)*. West Sussex: Wiley.

Weber, A. (1949). *Felsefe tarihi*. (Çev. Eralp, H. V.). İstanbul: Pulhan Matbaası.

Whicher, S. J. & Fisher, J. D. (1979). Multidimensional reaction to the rapeutic touch in a hospital setting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 87-96.

ÖZGEÇMİŞ

ERCÜMENT HACIHASANOĞLU

Kişisel Bilgileri	Doğum Tarihi	21.10.1984	
	Memleket	Trabzon	
	Medeni Durum	Bekar	
	Askerlik	Yapıldı (31.01.2011)	
	Kan Grubu	A Rh +	
İletişim Bilgileri	E-posta	ercument61@gmail.com	
	Cep Telefonu	+905055297661	
	Ev Adresi	Mehmet Akif Ersoy Mah. Toros Sok. No : 27/1 , Üsküdar, İstanbul - Türkiye	
Eğitim Bilgileri	Üsküdar Üniversitesi, Yüksek Lisans Hastane Yönetimi ve Organizasyon	2017 Not Ort: 3,65 / 4 İstanbul, Türkiye	
	Anadolu Üniversitesi (AÖF), Lisans İktisat	2010 Not Ort: 68 / 100 Eskişehir/Türkiye	
	Anadolu Üniversitesi (AÖF), Meslek Yüksekokulu Sağlık Kurumları İşletmeciliği	Devam Ediyor Türkiye	
	Süleyman Demirel Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu Bilgisayar Teknolojisi ve Programlama	2007 Not Ort: 77 / 100 Burdur, Türkiye	
	Beylerbeyi Hacı Sabancı Lisesi, Lise Fen Bilimleri	2002 Not Ort: 3.5 / 5 İstanbul, Türkiye	
	İş Deneyimleri	AKS Grup İnşaat İş Geliştirme Koordinatörü	Ocak 2016, Mart 2017 (1 Yıl, 1 Ay) İstanbul, Türkiye
		Kentsel Dönüşüm Çalışmalarının Koordinasyonu	

CADDE DEKOR EV AKSESUARLARI
İşletme Sahibi

Ekim 2012, Aralık 2015 (3 Yıl, 2 Ay)
İstanbul, Türkiye

Cadde Dekor Ev Aksesuarları; Çengelköy'deki mağazasıyla ev dekorasyon ürünleri olan Biblo, Vazo, Ayna ve Avize ürün gruplarıyla hem perakende hem de toptan satış hizmeti veren, aynı zamanda online satış yapan bir firmadır. Ürün grubumuz genellikle piyasada nadir bulunan ve sınırlı sayıda satışa çıkmış ürünlerdir. Bu sebepten dolayı firmamız BUTİK mağazacılık sistemine göre çalışmakta ve kendine özel müşterilere hizmet vermektedir. Firmamız aynı zamanda faaliyet dönemi içinde Kanal D de yayınlanan Evim Şahane Programının Resmi Sponsorluğunu yapmış bulunmaktadır.

NİSA YAPI
İşletme Sahibi

Ağustos 2006, Ocak 2010 (3 Yıl, 5 Ay)
İstanbul, Türkiye

Üsküdar ve Göztepe de bulunan Isı sektörünün öncü firmalarından olan BAYMAK bayiliğimiz ile doğalgaz sarf malzemelerinin toptan ve perakende satışı ve taahhüt ve tadilat işlerinin yapılması. Aynı zamanda güçlendirmeye girmiş olan okulların komple ısıtma sisteminin yapılması. Güçlendirmeye girmiş olan 10 adet okulun (50.000 m2) tüm ısıtma sistemini firmamız olarak yapmış bulunmaktayız.
Personel Sayımız : 35 - 50 Kişi

Yabancı Diller

Okuma
Orta

Yazma
Orta

Konuşma
Orta

lise / Üniversite

Yetkinlikler &
Uzmanlık
Alanları

C++, Asp.Net, HTML, JAVAScript, MS Visual Studio, XML, Visual Basic, MS Front Page, Assembler, MS Access, MS Sql Server, Access, Macromedia Dreamweaver, Microsoft Front page, Adobe Photoshop, MS Office Programları

Seminer & Kurs
ve Eğitimler

ASP.NET C# ile ASP.Net Programlama

UMTH Eğitimi

BİRCOM, 2006

Mortgage Brokerlığı

Özel Dedektiflik

Sertifikalar

Mortgage Brokerlığı

ATEM, 2008

ASP.NET C# ile ASP.Net Programlama

Gürmen Eğitim Bilimleri, 2007

Özel Dedektiflik

Uluslararası Özel Dedektif Eğitimleri Derneği (UODED), 2015